

DE BRABANTSE KOFFIETAFEL

DE BRABANTSE KOFFIETAFEL

Recepten en anekdoten rond 'n traditionele dis

(Een aantal zijdelingse aspecten belicht die verbonden zijn aan de koffietafel
en zijn gerechten)

Cor Swanenberg & Nelleke de Laat

3e herziene en geactualiseerde uitgave

2000

Uitgeverij Van de Berg Enschede

Illustratie omslag: Nelleke de Laat
Met tekeningen van Wilma Bechtold-Vrijbergen en authentieke foto's.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Swanenberg, C. en N. de Laat

De Brabantse Koffietafel ; C. Swanenberg en N. de Laat - Enschede : Van de Berg

ISBN 978-90-5512-096-3

NUGI 311

ISBN 978-9055120963

© C. Swanenberg en N. de Laat, 2000 Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of welke andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

www.uitgeverijvandeberg.nl & www.streekboeken.nl

VOORWOORD

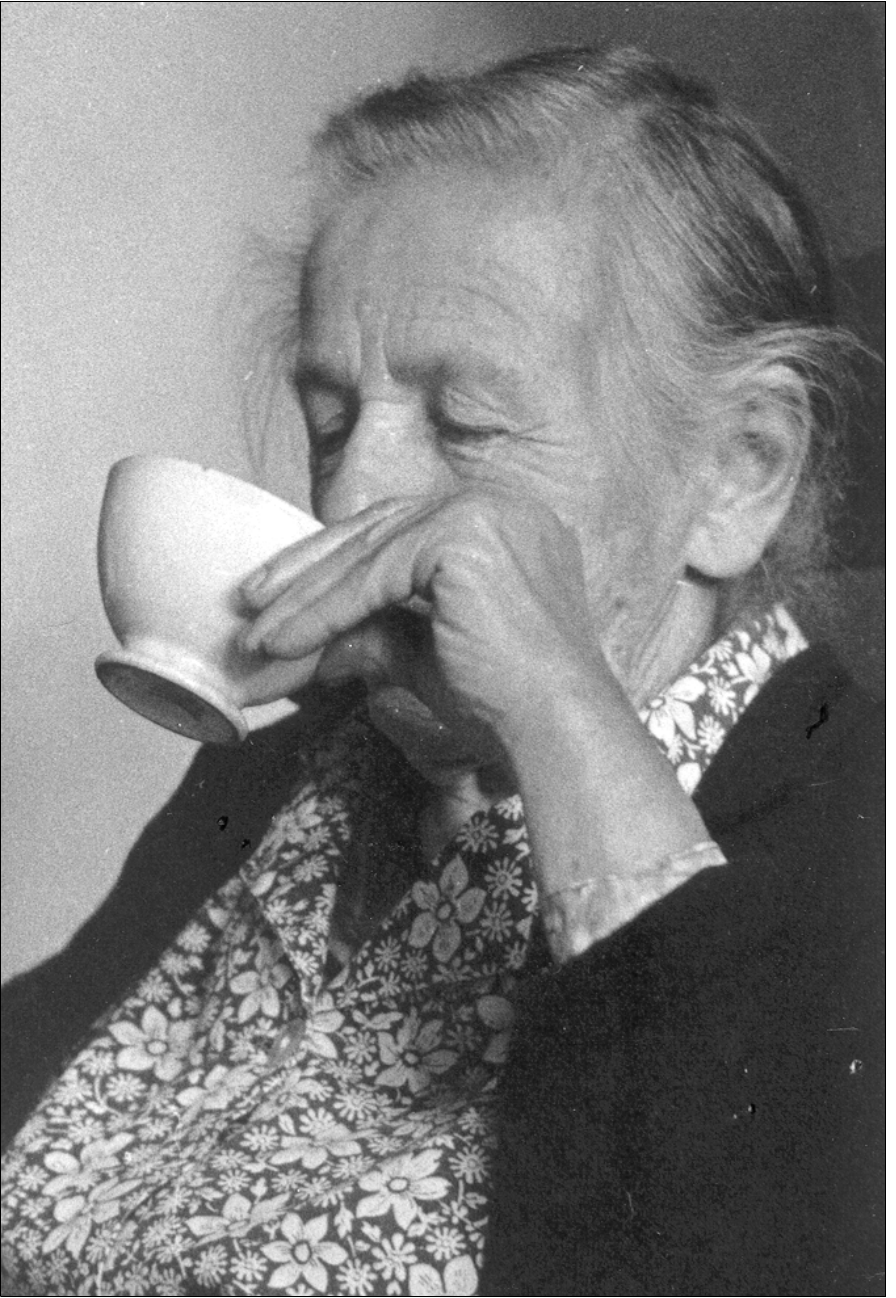
De koffietafel was van oorsprong waarschijnlijk begrafenisgebonden. De naaste familieleden en de buurtgenoten evenals de beste vrienden werden genodigd op een broodmaaltijd (vooral brood met kaas) na de lange ceremonie in de kerk en op de begraafplaats. Deze maaltijd had voor een belangrijk deel de functie de gasten die van verre kwamen (en destijds nog allemaal te voet), te sterken voor de lange terugweg naar huis. Voor de nabestaanden had de koffietafel de betekenis van een psychologische opvang door de nauwst verwante en bevriende genodigden. Daarom denken wij ook dat veel begrafenis aan de nabestaanden vaak zo'n gezellig gevoel geven. De saamhorigheid binnen de familie is dan weer eens versterkt. Het vermoeden dat de feestelijke Brabantse koffietafel uit de begrafenismaaltijden ontsproten is, wordt nog versterkt door het feit dat ook de koffietafel bij uitvaarten wel als **begravenisfeest** omschreven werd.

Dit boekje over de Brabantse koffietafel kan kwalijk als volledig beschouwd worden. Daarvoor zijn er teveel benaderingsmogelijkheden en invalshoeken denkbaar. Het voorliggende werkje wil slechts een algemene indruk over het begrip Brabantse koffietafel geven en een aantal zijdelingse aspecten wat nader belichten.

Het eerste gedeelte van dit boekje beslaat vooral persoonlijke herinneringen en interviews door Nelleke de Laat.

**Wij nodigen u uit om na de
begravenis met onze familie
een kop koffie met een broodje
te gebruiken.**

Bijlage bij een rouwbrief, ter illustratie.

Pietje van Rooi met 'n kumke koffie. Foto Ad de Laat.

Jammer genoeg schijnt er ook in het Brabantse een tendens te komen om de begrafenis-koffietafel te vervangen door een voorgesmeerd broodje. De oude gewoonte de begrafenis te combineren met een feestmaal is wellicht ten dode opgeschreven. Die gewoonte illustreerde echter wel dat men heel goed met de dood en de doodsgedachte wist te leven.

We danken alle mensen die bijgedragen hebben aan het ontstaan van dit bundeltje, met name gaat onze dank uit naar bakker Minkels en Boer Goossens uit Den Dungen en de familie Smits van de Meierijse Kar uit Berlicum evenals naar bakker Besselink uit Udenhout.

Ook zeggen wij dank aan al die auteurs die wij hierbij hebben geciteerd.

Voor deze heruitgave (de eerste versie was geschreven in 1985) hebben wij aanpassingen doorgevoerd, waarbij we vooral de Brabantse publicaties van de laatste jaren van de twintigste eeuw hebben betrokken. Ook de Brabantse cd's hebben we daarvoor afgeluisterd.

Nelleke de Laat & Cor Swanenberg, 2000.

'Wilde 'n bèkske koffie?'

'Wilde gij 'n kuukske bij de koffie?'

Tekeningen: Wilma Bechtold-Vrijbergen.

MIJN "KOFFIETAFEL"- HERINNERINGEN

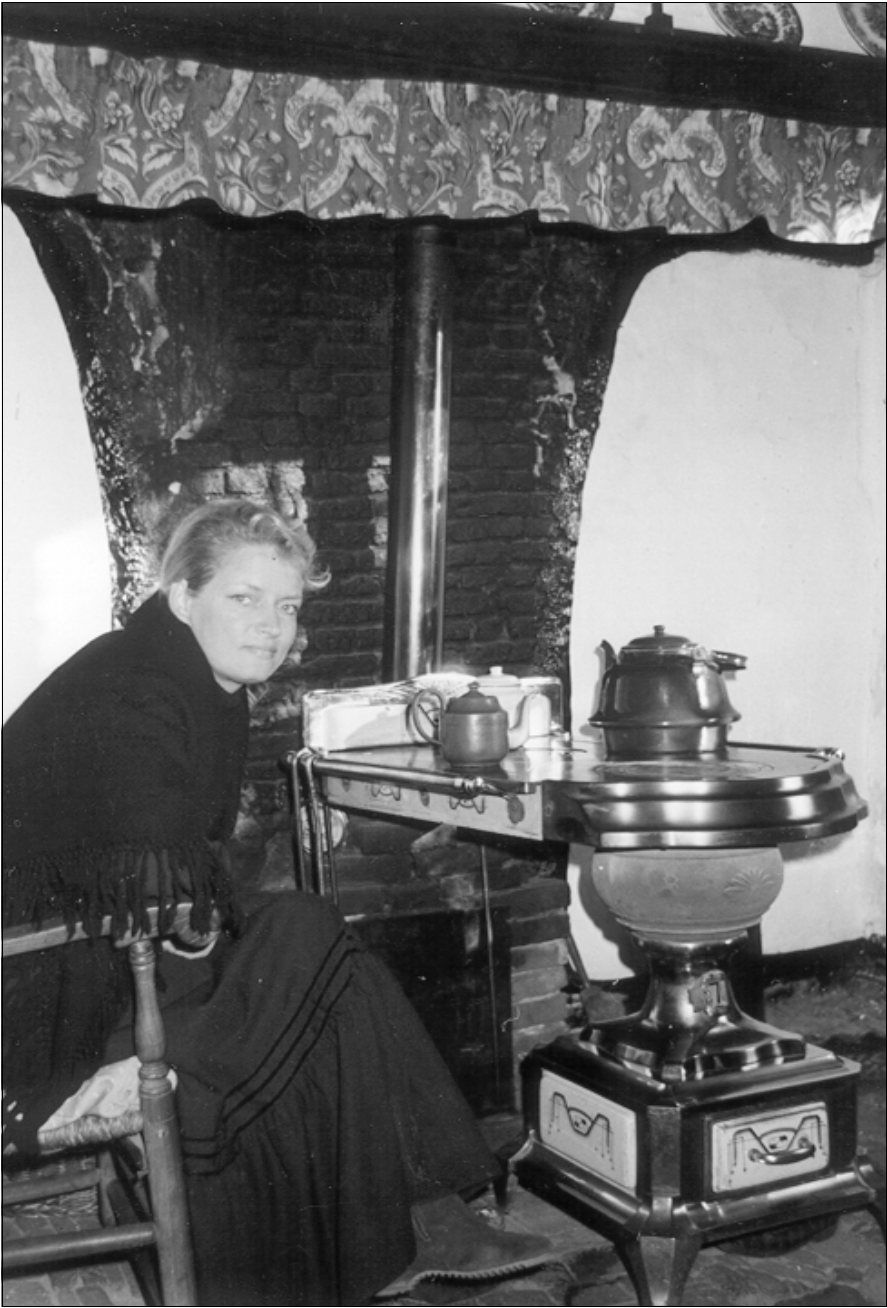
Als ik aan het begrip "Brabantse Koffietafel" denk, schieten me weer een heleboel, vooral gezellige, dingen te binnen.

Ik was ongeveer 6 jaar, toen ik voor de eerste keer uitgebreid kennis maakte met zo'n "tafel".

Onze burens waren 25 jaar getrouwd en dit heuglijke feit zou groots gevierd worden. Ik keek vol nieuwsgierigheid naar de talrijke voorbereidingen. Allereerst werd het enige varken, dat onze burens lang vertroeteld hadden om het lekker vet te mesten, geslacht. Bijna iedereen bij ons in de straat had een varken, ergens achter in een kotje. Een paar kippen en nog enkele konijnen maakten de veestapel compleet. Er kwam een echte 'slachter' aan huis om het beest dood te maken en ik keek vol verbazing toe hoe dat allemaal in z'n werk ging. Het beestje verschaftte voldoende vlees voor het feest.

Ham en spek en vooral de zult en kaantjes zouden straks een lekkernij vormen op de koffietafel. Onze buurvrouw stond in heel de buurt bekend om haar lekkere zult en ook de gerookte worst was nergens beter, vonden wij. Het feest naderde en het hele huis gonsde van de bedrijvigheid, de geut, het werkhok, de kamers beneden werden leeggehaald. Er kwam een grote vrachtwagen en die bracht alle spullen voor een kolossale tent. Deze werd achter het huis opgebouwd. Er kwam een houten vloer in, een heleboel schragen en planken vormden meterslange smalle tafels en een enorme hoeveelheid wiebelige klapstoeltjes voltooiden de inboedel.

Ik mocht mee helpen om lange brabantse-bonte tafelkleden over de planken te leggen. Zo zagen de provisorische tafels er nog best gezellig uit. Het fijnste echter vond ik het versieren. Ik mocht zowaar de mooiste bloemen uit de tuin plukken. Een hele mand vol met snuffelkes, dahlia's, goudsbloemen, lievermannekes, lissen en lelies sjouwde ik uit 'den hof'. De hele aanrecht stond vol met kleine vaasjes en lege jampotjes.

Altijd koffie op de kachel.

Ik vulde ze met kleurrijke boeketjes, welke de lange tafels zo om de meter sierden. De grotere kinderen uit de buurt maakten lange slingers van dennengroen met papieren bloemen er tussen gestoken. Die werden aan de wanden van de tent bevestigd. Het begon er nu al heel gezellig uit te zien.

De mannen uit de buurt timmerden een ereboog, mijn vader schilderde op een grote plaat 'hulde aan het zilveren bruidspaar' en deze plaat werd in het midden van de boog gehangen.

Het hele 'gedoe' stond voor aan de weg en een reeks van slingers vormden de verbinding met de voordeur van het huis. Deze werd voor deze gelegenheid gebruikt, want normaal bleef die het hele jaar gesloten. Iedereen kwam immers achterom.

Het versierwerk buiten werd "pelen" genoemd. Het feest zou drie dagen duren. De eerste dag voor de familie, de tweede dag voor de buurt en vrienden en de derde voor het 'jonk volk'.

Op de morgen van de eerste dag volgde ik vol belangstelling de laatste handelingen om het feest te doen slagen. De lange tafels werden gedekt met alle mogelijke borden en kopjes, de kasten werden er voor leeggehaald en wat tekort was, werd aangevuld door wat de buurt nog aan serviesgoed ter beschikking had.

Grote schalen met tarwe- en wittebrood, luxe broodjes, krentenmik, peperkoek en beschuit verschenen op tafel. Reusachtige schalen met eigengerookte ham, worst en spek, schaaltes met gesneden kaas, bakjes met zult en kaantjes, potjes met hagelslag en jam gaven de tafel een schitterende aanblik. Maar het allermooiste vond ik de boterpotjes. Ik had in de keuken met mateloze bewondering gekeken, hoe een buurmeisje, de potjes met roomboter vulde en een lepeltje in een bakje met heet water sopte. Daarna vormde ze heel handig prachtige ribbeltjes en roosjes van de boter. Het werden allemaal verschillende motieven en ik vond het ware kunstwerken.

Het was heel moeilijk, want er waren nog geen koelkasten en de koelte van de kelder was maar amper goed genoeg om de boter op juiste stijfheid te krijgen om deze in fraaie vormen te lepelen.

Enorme geëmailleerde koffiepotten werden gevuld, kannetjes melk en potten suiker voltooiden de Brabantse koffietafel.

De koffietafel (ten huize van H. Tibosch te Berlicum).

Ik bofte, want als kleinste uit de buurt mocht ik elke dag even meegenieten. Mijn eerste kennismaking met een "witte koffietafel" was zo'n vijftig jaar geleden. Ik was acht jaar en een tante van mijn vader was gestorven. Tante was 95 jaar geworden en ik kende haar alleen maar van korte bezoeken. Ze zat dan met een wit mutsje op in de bedstee. Ze riep altijd heel hard en hield een hand aan haar oor, want ze was erg doof. Mijn opa mocht haar niet zo graag, want ze had hem eens heel zwaar beledigd. Ik was zijn enige kleinkind en toen ze mij als baby had gezien, had ze meesmuilend gezegd, dat ik pinhaar had als "ene kaaien drijver" en maar een "heel skraol jong" was. "Nee, dan die van onze Jan, dè zen nog eens skón kijnder". Jan was haar zoon en deze had inderdaad flink uit de kluiten gewassen kinderen. Toen ze mij later nog eens zag spelen in haar nabijheid had ze opgemerkt, "Och, 't is toch nog 'n heel gif kijnje geworre".

Halverwege de vijftiger jaren overleed tante.

Ik mocht met mijn ouders mee naar de begrafenis. Ik verheugde mij daar erg

op want na afloop zou de koffietafel plaats vinden in het café van tantes ongetrouwde dochter. Lange tafels vulden het oude café; helder witte tafellakens, wit serviesgoed, schalen met wittebrood en schotels met kaas, dampende potten koffie, kannen melk en bakjes suiker. Het zag er allemaal heel aantrekkelijk uit, voor de verkleumde begrafenisgangers.

Ik vond dat ze er heel komisch uitzagen. Vanwege de rouw had iedereen z'n zwarte kleren uit de kast gevist. Hoedjes, die helemaal uit de mode waren, veel te krappe trouwpakken, geleende overjassen, halfvergane persianer bontjassen; alles bij elkaar vond ik het als kind net een vlucht zieke kraaien.

Het café vulde zich al snel met een lacherig geroezemoes. Iedereen liet zich het voorgeschotelde zeer goed smaken en oude anekdotes werden opgehaald met neven en nichten, die speciaal voor deze begrafenis van heinde en verre waren komen opdagen.

Het maal werd afgesloten met de nodige borreltjes brandewijn met suiker en toen ik zo tegen drieën met mijn ouders huiswaarts keerde, had ik het gevoel dat ik naar een feest was geweest.

Hein d'n Brouwer (Godschalx) aan de koffie.

DE KOFFIETAFEL IN DEN DUNGEN

De begrafenis- of witte koffietafel

Wat hoorde er volgens bakker Broer Minkels op de koffietafel bij uitvaarten thuis?

De begrafenistafel was tamelijk sober, - men sprak daarom ook wel van 'op de oude kaas' komen. Er was witte vloermik, (12 of 16 onzers), kaas en koffie. Het algemeen broodverbruik besloeg destijds hoofdzakelijk roggebrood en bruin brood.

Hoe ging dat vroeger in zijn werk als men bij de bakker zo'n koffietafel bestelde?

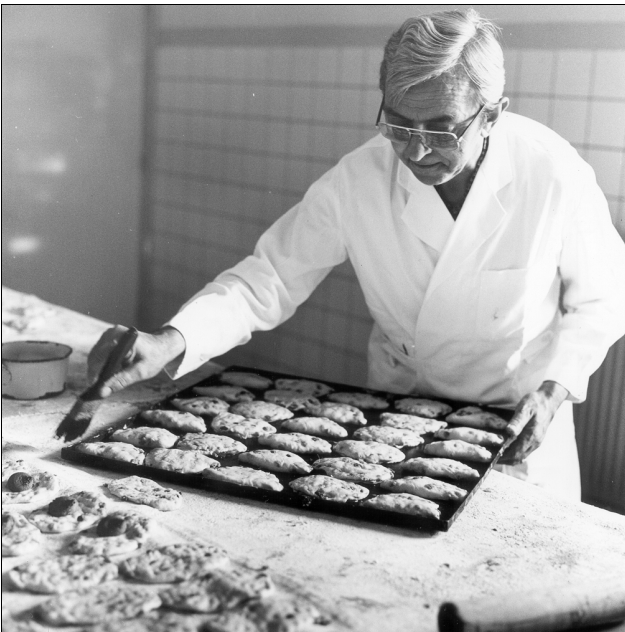
Meestal kwam iemand uit de naaste familie de koffietafel bestellen. Het gebruik was in onze omgeving (Den Dungen) dat de koffietafel in het sterfhuis gegeven werd. Toen was het zeker nog geen gebruik het begrafenismaal in een café te houden. Ze kwamen bij de bakker en bestelden dan een koffietafel voor zo'n zeventig, tachtig man al naargelang de familie en de buurt groot was.

Ik schatte dan hoeveel mikken ze nodig hadden. Ik rekende zo ruwweg een drie onzen per man. De traditie bij de uitvaart hield in dat alle genodigden en de dragers mee aanzaten aan de koffietafel en er werd meestal goed gegeten. Het goede gebruik van de koffietafel is makkelijk verklaarbaar uit het feit dat men dan lekker at; witte mik met oude kaas. Ik bracht meestal 12 onzen vloermik. Die werd dan vlak van tevoren op de geut door de buurt gesneden. De kaas werd vaak ook voorgesneden op bordjes opgediend. Het was dikwijls onvoorstelbaar hoeveel gasten men wist onder te brengen in het huis van de overledene.

In de winter werd de huiskamer, de keuken en de goei kamer en alles volgezet. In de zomer maakte men soms gebruik van de stal om de koffietafel te gebruiken. De dragers zaten meestal apart op de geut of een zijkamertje. Ze kregen allemaal een borrel na, als men wilde. (Ook bakker Harrie Besselink uit Udenhout zal dit later bevestigen).

Vertel eens wat jij onder een Brabantse koffietafel verstaat.

De koffietafel bij bruiloften die natuurlijk veel feestelijker was. Het begon in mijn jonge tijd dat er al kadetjes bijkwamen. De oorspronkelijke echte koffietafel kende geen broodjes. Daar werd mik en krentenmik en peperkoek en beschuit- allemaal luxe artikelen - en dan zeker veel soorten verse vleeswaren, in stukjes gesneden worst en vlees in kommen vol vet opgediend. Er zal wel veel regionaal verschil zijn geweest maar bij ons hoorde er altijd een brandewijntje bij. Pasteitjes, soepen en andere warme gerechten hoorden er in oorsprong niet.

De winnende suikersloffen van Broer Minkels.

Naderhand heeft men de broodsoorten (bruin en wit) gedeeltelijk vervangen door krentenbollen en gesorteerde broodjes. Oorspronkelijk was het hiervoor wittebrood en krentenmik en donker brood. Het laatste was nog geen tarwebrood maar het zgn. 'zoet brood'. 'Zoet brood' was zeer smakelijk vast brood, vooral met vleeswaren combineerde het heel goed. Het heette officieel doorstoken brood. Het was eigenlijk mik doorstoken met zemelen van rogge en tarwe. Zoet brood (van alles een derde) beschouw ik als echt oorspronkelijk Brabants brood.

Hoe oorspronkelijk is de huidige doorsnee-koffietafel?

Vroeger was de Brabantse koffietafel gewoon een goed volkseten. Ik zie het een beetje in de tijdgeest passen dat de Brabantse koffietafel herleeft. Ik heb de laatste tijd al veel meer oude tradities terug zien komen. Het was zware kost. Vroeger at men veel meer vet. Wij waren als kinderen gek op de reuzel en de kanen. Tegenwoordige koffietafels hebben vaak niet zo veel meer te maken met de oorspronkelijke feesttafels. Van origine hoorde er het rozijnenbrood bijvoorbeeld niet thuis. Men had echte 'krintemik', wittebrood met krenten en sucade. De rozijnen zijn pas van veel later datum. Vroeger bakte men heel anders. Er zijn veel oudere mensen die zeggen dat het brood vroeger veel lekkerder was. Waarschijnlijk had men vroeger veel meer honger dan tegenwoordig! Het bakken was vaak niet zo geweldig bij de zelfbakkers (veel boeren deden dat nog, niet zo lang geleden). Ze baken meestal een keer voor een hele week of tien dagen vooruit. Was het brood wat beschimmeld na het lange liggen, dan sneed men die plekken gewoon weg en at de rest op. Maar vroeger raakten de mensen nog energie kwijt en moesten daarom goed eten en ik denk dat daarom het brood lekkerder leek. Ik bak nog veel in een houtoventje net als vroeger. De moeilijkheid is dan om volume te krijgen, maar smakelijker is het wel.

Alleen is dat niet meer betaalbaar en daarom is het hedendaagse brood bij een koffietafel ook heel anders. Vroeger brachten de boeren als er iets te vieren ging komen nog wel biest en eieren naar de bakker die daarmee speciaal

feestbrood moest bakken. Zulke echte dingen kom je vandaag den dag niet meer tegen.

Broer Minkels heeft een dikke veertig jaar een warme bakkerij op het Maas-kantje gehad. Hij overleed in 1985. Zijn zaak wordt voortgezet door Ben Voermans.

Zeer gerenommeerd in onze streken is het restaurant van Huub den Boer in Den Dungen. Wij waren dan ook blij dat wij met de voormalige beheerders een vraaggesprekje mochten hebben. Huub en Bertha ('den Boer') Goossens uit Den Dungen hebben heel wat jaren Brabantse koffietafels verzorgd in hun café-restaurant, dat heel praktisch tegenover de kerk in Den Dungen ligt.

Zo vertelt Bertha, dat tegenwoordig de feestelijke koffietafel dikwijls heel wat uitgebreider is dan vroeger. Navenant de feestelingen willen betalen wordt er geserveerd. Er is dan o.a. boerensoep (dikke groentensoep), gebraden worst, eieren, eigengekookt spek, zult, balkenbrij, kaantjes, bloedworst en natuurlijk alle varianten brood en het bijbehorende brandewijntje met kandijsuiker. Met het begrafenismaal is het echter overal anders, volgens Bertha. Ze bezocht eens een begrafenis met daarna een koffietafel in Raamsdonkveer en trof daar tot haar verbazing niet alleen kaas, wittebrood en koffie aan, maar ook 'Belze' koeken, bonbons, beschuiten, peperkoek en diverse zoetigheden voor op het brood.

Volgens Bertha gebeurde het heel vaak, dat er minder gasten voor de koffietafel kwamen, dan was afgesproken, ze bleven dan met veel etenswaren zitten en ze mochten toch maar per gekomen gast rekenen. Eens kwam er een meneer heel verontschuldigend zeggen, dat er 74 mensen zouden komen i.p.v. de 65 afgesproken gasten. Dat was helemaal geen probleem zei Bertha en voor de eerste keer was alles helemaal opgegaan. Eindelijk eens goede zaken, voor de restauranthouder.

Volgens Huub sr. was het in de twintiger jaren zo dat er bij het begrafenismaal alleen bier gegeven werd. Die koffietafel aan huis bestond destijds, zo vertelt Huub, uit enkel wittebrood en hompen oude kaas.

Tot slot vermelden we de anekdote die Huub desgevraagd vertelde:

Vroeger kwam hier in ons café Hanneke van Gemert, een oud vrouwke al, dat graag

borrelde en zij vroeg "Wa' zou da' nou kosten, zo'n koffietafel?" Huub antwoordde: "Och, Hanneke, zo'n twee kwartjes de man, mar gij hebt ze nog nie nodig!"

Wat later overleed Hanneke bij de zusters en de hele weversfamilie kwam bij Huub den Boer in de veronderstelling dat daar de koffietafel zou zijn. Maar de nonnetjes, onwetend omtrent Hannekes wensen, hadden het begrafenismaal besproken bij Smits. "Och, da' geeft eigenlijk ook niks", zeiden de wevers daarop, "ons tante Hanneke zou het hier gehad willen hebben, maar dan gaan we daar toch eten en dan komen we hier bij den Boer naderhand feesten." En inderdaad, na de koffietafel kwam de familie met een man of vijftien en dronk er flink op de zalige dood van Hanneke.

's Avonds dansten ze voort rond de tafels, want da' zou tante Hanneke ook gedaan hebben, als ze het nog kon...

Huub en Bertha d'n Boer van Hotel Café Restaurant Boer Goossens in Den Dungen.

*Huub sr. overleed in 1985, Bertha stierf in 1992.

Recordpoging en herindelingsprotest Lange koffietafel toont 'power' Son en Breugel

Van een correspondent

SON EN BREUGEL – Het begrip 'dorpspower Son en Breugel', een protestleuze tegen de annexatie van het dorp door Eindhoven, wordt op 14 mei op een bijzondere manier in praktijk gebracht. De stichting 'Komde òk?' gaat dan proberen de langste koffietafel in de Benelux te dekken en zo in het Guinness Book of Records te komen. Ruim 7000 mensen moeten met eigen kop, bord en bestek aan een 2400 meter lan-

ge koffietafel aanschuiven. Hiermee kan het record uit 1989 van 2150 meter worden verbeterd.

Het toeval wil dat de dag ervoor in het Friese Sintjohannesga eenzelfde poging wordt gewaagd. Niet als protest, maar vanwege het 100-jarig bestaan van de Friese kruidkoek Wieger Ketellapper, inmiddels overgenomen door Peijnenburg in Geldrop. Er worden opnamen gemaakt voor een STER-spot..

Brabants Dagblad, 23 maart 2000.

INTERVIEW IN DE MEIERIJSE KAR TE BERLICUM

De familie Smits, d.w.z. Willy, zijn vrouw Mientje en de kinderen waren in Berlicum en omgeving een begrip op het gebied van het verzorgen van de Brabantse koffietafel. Mien heeft met haar eigengemaakte zult en kaantjes heel wat jaren veel lof geogst.

Ze heeft haar recepten altijd zorgvuldig geheim gehouden, maar is tenslotte toch gezwicht om ze voor dit boekje vrij te geven. Ze haalde bij haar slager een halve varkenskop, anderhalve kilo platte ribben met veel vlees, kinnebaksham en een paar varkensoren. Dit laatste was niet te missen volgens Mien, want dat was voor 't geleren op de natuurlijke manier onmisbaar. De oren werden niet meegemalen. Je hebt om deze zult te maken een grote pan nodig met dikke bodem. Daar doe je het hele spul in met een ruime hoeveelheid water en wat zout. Het geheel moet zo een 2 tot 3 uur koken, het vlees is gaar als het van de botten valt. Nadat de grootste hitte eraf is, het vlees van de beenderen ontdoen en door de vleesmolen draaien. Het kookvocht zeven en daar voeg je het gemalen vlees weer aan toe. Wat peper, kruidnagel en azijn naar smaak toevoegen. Daarna een paar minuten door laten koken en dan flink af laten koelen en in schalen of vormen gieten, er nog even door roeren vanwege het bezinken.

Mien vertelde het volgende over haar manier van "kaantjes" maken: reuzel in blokjes snijden en in een hoge pan doen, steeds roeren terwijl het vet smeltende is. Blijven roeren totdat de kaantjes boven komen. Daarna in een zeef uit laten lekken, de kaantjes worden hard en kunnen dan in potjes. Het vet doet ze dan in keulse potjes en dit is weer te gebruiken om aardappels in te bakken. Een ware traktatie is dit vet op roggebrood en er dan dik suiker over strooien, maar het is ook heel lekker in stampot om deze wat smeüiger te maken.

De familie Smits verzorgde twee soorten Brabantse koffietafels. De feestelijke, ter ere van bruiloften, jubilea, etc., dan werden de lange tafels gedekt met Brabants ruitje, bijbehorende servetten en werden er de volgende gerechten geserveerd: boerenmik, broodjes, krentenmik, roggebrood, kaas, beschuit, jam, hagelslag, boter, peperkoek, rookvlees, gekookte ham, gerookte ham, gekookte lever, gerookte worst, zult, kaantjes, koffie.

De gasten konden deze gerechten nog op verzoek uitgebreid zien met soep, pastei en warme vleessoorten.

De tweede soort was de "witte koffietafel", d.w.z. dat er met witte tafellakens gedekt werd en bijpassende witte servetten. Bij begrafenissen was dat gebruikelijk. De gerechten waren niet zo uitgebreid. Wit en bruin brood stonden er dan op tafel met als belegmogelijkheden, kaas, en diverse vleessoorten, zoals rookvlees, ham en lever.

Wachtend op de koffie. (foto Ad de Laat)

Brabantse koffietafel

- boeremik breujkus*
- mik mè krente en rozijne durrin*
- roggebrood-kaas*
- beskuit*
- sjem - hagelslag*
- boter*
- peperkoek uit de koekkist mè koperbeslag*
- gerukt vlis*
- gekokte ham*
- rauw ham zonder zwoerd*
- gekokte lever mè spek*
- gerukte boereworst met leujke durroan*
- boerezult*
- 'n bekske koffie vur 't durspule,*
- veul of wennig roms, mè of zonder suiker*

DETTOEW GOEWD MAG BEKOMME!

(tekst van menu-kaart in het Meierijs van de Meierijsse Kar)

Toen ik Mien vroeg of ze zo in de loop der jaren nog gekke dingen had meege-
maakt in verband met het verzorgen van deze koffietafels, vertelde ze mij het
volgende. Een groot aantal jaren geleden, kwam zuster Huberti vanuit het
tegenover hun café "In de Meierijsse Kar" gelegen bejaardenhuis om een kof-
fietafel te bespreken. Er was een man gestorven, een zwerver, waarvan ze geen
nabestaanden konden vinden en de zuster wist ook niet of er dus wel of niet
veel mensen zouden komen. Er zou een eenvoudige aankondiging van het
overlijdensgeval in de krant komen en wie er dan kwam was nog een raadsel.
Nu, dat raadsel was snel opgelost, want na de H. Mis en de ter aarde bestelling,
kwam een bonte stoet van wulpse dames het café binnen gerold. Al shagjes
draaiend en luidkeels lachend vulden zij de ruimte die nu meer weg had van

een bordeel. De dode werd nu niet bepaald geprezen, "Hij deugde nergens voor, hij zoop alles op, de rotzak, hij heeft natuurlijk al zijn geld verbrast", waren veelal gehoorde opmerkingen. Maar de notaris zorgde voor een verrassing, er wachtte de dames een flinke erfenis!

De Brabantse koffietafel gedekt met Brabants bont...

* Mien Smits overleed in 1992; de Meerijse Kar werd in 1995 afgebroken.

ANEKDOTES UIT DE BAKKERIJ EN AANVERWANTE!

Bakker Besselink uit Udenhout vertelde, dat hij, toen hij zo'n 37 jaar geleden in Boekel werkte als knecht, 'n mannetje kende, dat Hannus heette. Deze Boekelse bejaarde zat bij de nonnetjes in het klooster en het eten was er maar "dun", veel meer dan "herringsoep" kwam er niet op tafel. Zoals vele bejaarden zat hij er op te kijken of er toch niet weer eens een dode wilde vallen, want een koffietafel was een welkome afwisseling op het karige menu. Hannus ging dan naar de begrafenismis zgn. als een beetje familie of als kennis, hij was wel niet verzocht maar hij was er toch. Na afloop liep hij dan altijd achter de genodigden aan en schoof mee aan de welgedekte tafel en genoot met volle teugen van het malse wittebrood, de roomboter en de kaas. Nou had Hannus de gewoonte de dag en nacht voor de begrafenis niets te eten om toch maar zoveel mogelijk naar binnen te kunnen werken tijdens de koffietafel. Een keer werd hem dit vasten noodlottig. Tijdens de begrafenismis werd hij onwel, ze moesten hem de kerk uit dragen en naar bed brengen en zo liep bij zijn lekker maal volledig mis.

Zo verhaalde Bakker Besselink ook nog van Peerke Peer Berte. Peerke was een oud mannetje dat ongenodigd alle begrafenissen afsjouwde vanwege de lekkere koffietafel.

Als hij dan ergens aan tafel zat, riep hij de bedienende meisjes steeds toe: "Durske, d'r zen geen romme meer, Durske d'r is geen brood meer". Zo maande hij steeds om bij te vullen. Hij at dan ongewone hoeveelheden. Maar na een aantal keren kenden de mensen zijn streken en ze lieten hem roepen zonder nog aandacht aan hem te besteden.

Als Harrie Besselink rond ging om zijn brood te bezorgen, trof hij nogal eens fraaie bestellingen aan.

Laatst hing er bij Mina een briefje op de deur. "Bekker, twee terref, een volkoren en unnen gesnejen boer".

(Bakker, twee tarwebroden, een volkoren brood en een gesneden boerenbruinbrood).

Vaak brachten vroeger de boeren vlak voor een feest een kan biest naar de bakker. De bakker moest dan heel voorzichtig gieten om het bovenste, dikke gedeelte voor het brood te kunnen gebruiken en het onderste uit de kan was dan goed genoeg om het brood mee af te strijken, voor de glans. Zo stond bakker van Doorn in Berlicum vlug met een handvegertje alle broodjes af te strijken, toen een van zijn kinderen met een groene snotbel aan zijn neus de bakkerij binnenliep. Bert veegde rap met het vegertje langs het kind z'n neus en veegde net zo vrolijk weer verder over de broodjes. Die zullen toen wel extra geblonken hebben.

*De bakkers van Tilburg voor de kapel van Koningshoeve met hun **hupkes** voor de wijding.
(foto Ad Boogers)*

*Harrie Besselink overleed in 1995. Bakkerij Besselink, beroemd om d'n Udenhoutsen broeder, wordt voortgezet door zoon Ben.

De **hupkes** of Hubertusbroodjes moeten zeker tot bijzonder brood in Brabant gerekend worden. (In West-Brabant zegt men **ùbkes** blijkens **Tètteleurs Woordeboek** van Frans Verschuren.) De naam **hupke** of **huubke** wordt op 3 november gebezigd voor de kleine kadetjes die op de patroonsdag van Sint Hubertus gewijd worden. De heilige Hubertus is de patroon der jagers en beschermer tegen hondsdolheid. Hubertus wordt meestal afgebeeld als een jager die knielt voor een hert met een kruis tussen de geweihoorns. In het boek **365 heiligendagen** van Kees van Kemenade en Paul Spapens lezen we in dit verband: "Tegen hondsdolheid worden nog steeds op verschillende plaatsen op zijn feestdag Hubertusbroodjes gebakken en vervolgens in de kerk gewijd. Een saillant detail is, dat de zoon van Calvijn door middel van het eten van de broodjes zou zijn genezen. Dit gebruik, dat in 1671 door professoren van de Sorbonne in Parijs als bijgeloof werd verworpen, geniet nog zo veel belangstelling dat de traditie in de Brabantse plaats Loon op Zand in 1989 in ere is hersteld."

(Overigens komt de uitdrukking "Sint Hubertus kussen" met de betekenis een borrel drinken van het feit dat er op 3 november door eenieder vrije jacht toegestaan was en daar moest op gedronken worden!).

Tot heel bijzonder brood moet natuurlijk ook de **hostie** gerekend worden. Het witte rondje ongedesemd offerbrood dat bij de communie in de mis wordt genuttigd, komt meestal uit Sint-Michielsgestel. Daar, in de Gestelse bakkerij Sint Michaël worden de hosties gebakken voor meer dan twintig landen in achttien verschillende maten en vormen.

De Brabantse hostiebakkerij, verbonden aan het Instituut voor Doven en opgericht in 1844, heeft toptijden beleefd waarin 250 miljoen hosties per jaar geproduceerd werden voor 50 verschillende landen.

De belangrijkste hostie-ingrediënten zijn hoogwaardige tarwebloem en puur water.

In 1999 bedroeg de jaarwinst van bakkerij Sint Michaël 750 gulden! Het moge duidelijk zijn dat de instelling op non-profit basis werkt.

Pater Ignatius wijdt de Hubertusbroadjes in Tilburg. (foto Ad Boogers)

UIT: HET BRABANT VAN TOEN...

door Jo Wouters.

Jo Wouters heeft met heel wat Brabanders gebuurt en een uitgebreid boek samengesteld over wat hij zo overal opdeed. Zo vertelde Jos Schakenraad uit Den Dungen tegen hem, dat een priester, die een stempel op het sociale leven in Den Dungen heeft gedrukt, ene zekere Pastoor Paulus Goulmy was.

Van 1924 van 1941 was hij pastoor in Den Dungen. Als herder schreef hij in de parochiegids: "In den loop van het jaar 1930 zijn door tal van parochianen afgeschaft de zoogenaamde buur-tractaties bij gelegenheid van ondertrouw, zilveren bruiloften, enz. Wij zijn daarvoor buitengewoon dankbaar en wij hopen en verwachten, dat alle goedgezinden zich bij hen, die in deze het voorbeeld geven, gaarne zullen aansluiten."

En hij vervolgt: "Zouden wij nog niet een stap verder kunnen gaan en in den geest der drankbestrijding allen sterken drank weren bij geboorten en bij begrafenissen? De gebeurtenissen lenen zich er al buitengewoon slecht toe." Waarna pastoor Goulmy verder nog laat weten: "Nu we toch over den sterken drank bezig zijn, willen wij nog dit zeggen, dat alle goedgezinde parochianen het offer moesten willen brengen, om na het middageten geen sterken drank en voor het middageten slechts met matigheid daarvan te gebruiken. Het zoude strekken tot geestelijk en tijdelijk welzijn der parochie en tot heil van de huisgezinnen! En toch vragen wij hier slechts iets, dat elk fatsoenlijk mensch uit zich zelf doet om zijn naam hoog te houden."

Het zag er dus slecht uit voor het gebruikelijke borreltje bij de koffietafel.

Ene zekere Adriaan Heijkants uit Erp weet te vertellen, dat er vroeger heel wat meer saamhorigheid, behulpzaamheid en gemeenschapszin was dan nu.

"Als er toen moeilijkheden in je gezin waren, stroomde de hulp van alle kanten toe. Als er een zieke was in je gezin stapte de buurvrouw gauw op de fiets om de dokter te waarschuwen. Als je als naaste buur met een sterfgeval te maken kreeg, dan sprong je in de bres. Als buur deed je aangifte van het overlijden op het gemeentehuis. Je regelde de begrafenis met pastoor en koster. En zorgde ervoor dat na de uitvaart de koffietafel in een van de herbergen gereed stond. Je liep voor de uitvaartstoet uit met het houten kruis dat later het graf zou sieren. En je bad voor de koffietafel zes Onze Vaders voor het zieleheil van de overledene."

Harrie van den Akker – 37,5 jaar was hij lid van de gemeenteraad in Heesch, - vertelt over het Heesch van toen: "Hoewel de financiële situatie in de meeste gezinnen verduveld slecht was, leken de mensen meer tevreden dan vandaag. Er was nog burenhulp. Wij hielpen elkaar met verhuizen. Met de vlegel dorsten we gezamenlijk het boekweit. En als er iemand stierf stond de buurt als een man achter hen, die achterbleven. Als de man of vrouw bediend was, was het bij de naaste burendrie avonden de rozenkrans bidden. En was de persoon overleden, dan werd ten huize van de overledene nog eens zes keer de rozenkrans gebeden. Om de buitenwereld op het sterfgeval attent te maken zette men voor het huis een schoofje stro met daar schuin tegenaan vijf stenen als de overledene een volwassene was. Was een kind dood, dan stonden tegen de schoof drie stenen. Tot de gebruiken behoorde tevens het omdraaien van de spiegel in het huis van de overledene. En de luiken gingen dicht. De buurtbewoners zorgden ervoor, dat de familieleden te horen kregen, dat een van hen gestorven was. Twee buurmannen waakten 's nachts bij het lijk. Om de lange nacht te "korten" mochten zij naar behoefte gebruik maken van een voor hen op tafel gezette fles met jenever. De buurt tekende bovendien voor de koffietafel.

Ook het lijk werd door hen naar kerk en kerkhof gedragen.

Bart Rommen uit Helvoirt weet het volgende te vertellen.

"Als een stel getrouwd was, eiste het gebruik, dat de meisjes op de meiden-spinning kwamen en de getrouwden uit de buurt op de "brokken". Er stond dan volop op tafel. Bij een begrafenis keek de buurt evenmin alleen toe. De buurt bad voor de zielrust. En de overledene bracht men naar de kerk, te voet of met de hoogkar. Het aanzeggen bij de familieleden van de overledene besteedden de buurtbewoners aan. De laagste inschrijver - meestal een jongen - werd door de buurtbewoners betaald.

Nelis Dekkers uit Waalwijk vertelt over de vreselijke armoede in zijn tijd. Hij was er een uit een gezin van 22!

"Ik heb mijn moeder nooit anders gekend dan met een dikke buik. Maar ze is niet gestorven door het krijgen van 22 kinderen, maar omdat ze d'r vroegtijdig moest afgeven. Het 22ste kind, dat mijn moeder baarde, stierf toen het zes was. 's Morgens om zes uur werd het jongetje in alle stilte begraven. Diezelfde dag was er een uitvaart voor een kind van een schoenfabrikant. Om half elf. Iedereen was er bij. Als een rijk mens dood ging, konden de armen, door tussenkomst van de Vincentiusvereniging bij bakker Jan de Leijer in de Stationsstraat een krentenmik halen. Wij stonden dan in een lange rij onze beurt af te wachten. Ook kreeg je bij zo'n gelegenheid wel eens een builtje rijst. Het klinkt natuurlijk wreed, maar we zaten wel eens op de dood van een rijke mens te wachten."

Kruisheer Antoon v.d. Elsen geeft in zijn boek '**Udense vertellingen**' een uitgebreide beschrijving van 'Den dood van Willemke Kobussen'. Als Willemke al dagen dicht bij de dood verkeert, komt er veel volk. "Ze komen allemaal Willemkes opzoeken. Er wordt wel eens lachend gezegd: 'As ge enen boer dood wilt hebbe, moette 'm laote bediene. Dan kumt er dalek zoveul volk op af dè-t-er zelfs ene gezonde mens van zó sterve.' Maar dat moette niet te hard roepen, want enen boer lijdt dat niet."

Willemke is een paar dagen later dood en de taakverdeling in de buurtschap wordt volgens aloude traditie geregeld.

"Al is het waken bij enen dode nou niet direkt 'n plezierig iets, 't heeft toch

zenen aangename kant. Ze krijgen er 'n borreltje bij. Dat geeft ook meer moed, want als ge zo den hele nacht bij 'n lijk zit, weette niet wat voor gekke gedachten ge in oewe kop haalt. (...) 't Gebeurt wel 's dat de wakers vergeten wat ze daar eigenlijk zitten te doen en d'r eigen op kosten van 't sterfhuis zat zuipen. Dan kan er van alles gebeuren. Maar ene fatsoenlijke mens vergeet nooit dat ie bij enen dode zit. Dat staat voorop en ze zullen onder 't waken echt ene rozenkrans bidden...

En dan hedde als waker nog 'n ander taak. Ge moet begrafenis gaan bidden. Dat betekent dat ge 's morgens zo ongeveer op oewe nuchtere maag op stap gaat. Bij de eerste boerderij waar ge moet zijn behoren ze oe de koffie te geven. Toch moette op den dag of op de dagen van 't begrafenis bidden op oe tellen passen. Want overal waar ge komt krijgde twee borrels. Als ge 'n twintig huizen moet hebben is dat geen kleinigheid.

Nou krijgen ze bij 't familielid waar ze tegen de middag komen wel spekkeok (en als ge die 'n stuk of vijf op hebt kunde nogal wat af), maar dan komen de borrels nòg zwaar te liggen... Eigenlijk is dat maar 'n vreemde gewoonte. Afschaffen, ja! Dat zoude toch ook weer niet willen. Laten we eerlijk zijn. Er is geen enkele gelegenheid waarbij ge zo gerust drinkt als wanneer ge begrafenis gaat bidden. Ziede, ge hoeft niet iedere keer in oe tes om ene stuiver op tafel te leggen. Maar daarom moette ook zo opletten. 't Is wel 's gebeurd dat de begrafenisbidders met de kruiwagen rondgereden werden."

(...)

"Jaren voor Willemkes dood moest er ook uitgemaakt worden welke meiden alles klaar moesten maken voor de koffie. Maar dat was in onbruik geraakt. De koffie werd voortaan in de een of ander café gehouden. Dat was gemakkelijk en ze waren van enen hele rompslomp af... Over diee koffie was in de loop der jaren nogal wat te doen geweest. Oorspronkelijk werd in het sterfhuis 'n begrafenismaal gehouden voor de familieleden van de gestorvene en de buurt. Dat groeide tot zo'n zuippartij uit dat den erflanddrost van 't land van Ravenstein er z'n eigen mee ging bemoeien. In 1749 kwam er 'n verbod af nog begrafenismaaltijden te houden. (...)

Toch wordt er bij 'n begrafenis flink gegeten. Den enen boterham na den andere schuift naar binnen en, omdat iedereen weet dat 't van de groten hoop gaat, laat ie 's morgens 'n ongewoon grote ruimte in zene maag open voor de 'mik mee kees'...

In het westen van Noord-Brabant was het niet anders dan in het oosten blijkens de verhalen van Ad Rooms in **Herinneringen aan het Rijke Roomse Leven**, die zich vooral in Roosendaal en omgeving afspelen. "Na afloop van de begrafenis was er in een van de vele cafés die het dorp rijk was wel een koffietafel. Dat gebeurde ook regelmatig thuis bij wat minder bedeeden."

Rooms citeert ene W. van Nunen uit Gastel: "De lijkbidder vertelde dat er 's avonds in het sterfhuis drie maal de rozenkrans gebeden werd en wanneer de uitvaart was."

Acht mannen uit de buurt droegen de lijkbestaan normaal gesproken naar de kerk voor de uitvaart. "Als de afstand van het sterfhuis naar de kerk wat groot was, werd de kist van daaruit op een boerenkar naar de kerk gereden." Volgens W. van Nunen werden er in zo'n geval onder de kist bosjes stro gelegd. "Dat was om het schokken over de kinderkoppen in de weg op te vangen. Die bosjes stro werden bij het huiswaarts keren steeds in dezelfde sloot weggegooid. Die sloot werd dan **duvelssloot** genoemd. Waarom dat was, weet ik niet", aldus de Gastelaar."

Over een Westbrabantse lijkbidder meldt Rooms vervolgens: "Op een zeer koude morgen in begin december moest hij bij alle huizen van het dorp aanzeggen dat de familie Van Hooijdonk met leedwezen kennisgaf van het overlijden van mevrouw Maria van Hooijdonk-van Loon in de leeftijd van ruim tachtig jaren.

Zoals gebruikelijk nam iedereen met gepaste eerbied de boodschap aan en velen vroegen of de man **koffie** wilde vanwege de kou. Later werd dat een borreltje. De aanzegger, die eigenlijk nooit dronk, was na een uur zo in de lorum dat hij op zijn knieën de stoepen op kroop en door de brievenbussen riep: "Mensen luistert. Mie met de kont (dat was de bijnaam) is dood!"

Demonstratie worstenbroodbakken in De Gulle Ark in Oisterwijk. V.l.n.r. Gerard Rooijackers, Jan Naaijkens, bakker Ad Boogers en Cor Swanenberg. Foto: Erna van Poppel.

Brabants terras bij de Parade in Den Bosch na de opname in de Sint-Jan van de LP "Een Brabants-bonte kathedraal" in 1985. V.l.n.r. Ad Haans, Jan Brands, Ans van Pinxteren, Nelleke de Laat, Jan Naaijkens, Thieu Sijbers, Cor Swanenberg, Anna Haans, Peter Haans, Gerard van Maasakkers en Henk van Creij. Foto: Ad de Laat.

POGING TOT PROMOTIE

I.v.m. de promotie van het fietstoerisme in Brabant, organiseerde het Streek VVV Hart van Brabant uit Tilburg o.l.v. de heer Bontebal een persconferentie op een boot in de Theems in Londen. Ze wilden daar graag een Brabantse koffietafel aan de journalisten serveren.

Kosten noch moeite werden gespaard om dit perfect te laten verlopen.

Nou de moeite is dan ook heel wat geweest.

Het serviesgoed, bestek, tafellakens, brandewijn, etc. werd de dag tevoren per auto naar Londen gebracht. Helaas begon daar al de ellende, de boot had 4 uur vertraging, de 2 studenten, die het geheel vervoerden, werden bij de douane verdacht van smokkel en de 2 fietsen, die meegenomen waren om de journalisten in Engeland te laten fietsen (het ging tenslotte om de promotie van het fietstoerisme) werden door de douane helemaal uit elkaar gehaald. Intussen zouden alle bederfelijke waren, brood, vlees, etc. per vliegtuig overgevlogen worden. Helaas brak op dat moment de varkenspest uit en mocht het vlees niet uitgevoerd worden. Uiteindelijk vond men vlees in Deventer, buiten het pestgebied, dat vacuum verpakt toch mocht worden vervoerd. Per vliegtuig vanuit Eindhoven ging de hele zaak nog op tijd naar Londen. Doch daar aangekomen was er geen auto met serviesgoed, etc. Goede raad was duur, een hotel uit de buurt heeft toen voor tafellakens, kopjes, schotels, etc. gezorgd en tenslotte kon men de journalisten nog net op tijd een perfecte Brabantse koffietafel aanbieden. Zelfs de burgemeester van Hoge en Lage Mierde had zich zeer verdienstelijk gemaakt en met veel inzet geholpen met het klaarmaken van de etenswaren.

Achteraf had de hele zaak met al z'n hindernissen alle moeite zeker niet geloond. Jammer..! De bedoelingen waren zo goed geweest. De Brabantse koffietafel had meer succes verdiend.

In 1985 onderneemt Dries van Agt 'himself' een nieuwe poging.
Zie daarvoor bijgaand artikeltje.

Van Agt laat koffietafel overvliegen

(Van een onzer verslaggevers)

DEN BOSCH – Commissaris der Koningin mr. A. van Agt, op werkbezoek in het Verre Oosten, heeft een complete Brabantse koffietafel voor honderd personen laten overvliegen naar Korea. De koffietafel wordt morgenavond opgediend in het Shillahotel in de Koreaanse hoofdstad Seoel.

Het idee om honderd Koreaanse invloedrijke personen te verrassen met deze Brabantse specialiteit is afkomstig van de Nederlandse ambassadeur in Korea. Het gezelschap krijgt onder meer brood, brandewijn, slingerhoning, kandijnsuiker en kaantjes voorgeschoteld. In het pakket, dat een kubieke meter groot is, zitten ook tafelkleden en vlaggetjes van Brabants bont.

Koffie en brandewijn voor de Veghelse vrouwen. (foto Harry van Liempd)

CITATEN OVER DE BRABANTSE KOFFIETAFEL:

Uit: Nan Oomens **Aerpel in 't Potje**: (Oude gerechten uit Brabant):

Uit het hoofdstuk 'Gebak en Brood' (X1) pag. 96: 'Brabantse koffietafel'
'Brood speelde in Brabant een grote rol. Vooral omdat men arm was. Toch wilde men bij feesten iets meer aandacht aan het eten besteden en zodoende kwam men ertoe om een uitgebreide koffiemaaltijd te geven. De grote broodsoorten leenden zich daar bijzonder goed voor.

De tafels worden belegd met het roodbonte ruitje. Als servies wordt het originele boerenbont gebruikt.

Eerst wordt er zittend aan tafel een glaasje jenever met witte kandijnsuiker gedronken. Op tafel komen de originele bruine broden en witte mikken. Verder het Brabants roggebrood en de krentenmik. Deze worden aan tafel aangesneden. Dan komen de Keulse potjes gevuld met kaantjesvet, roomboter en kandijnsuiker op tafel. De rauwe gerookte achterham mag ook niet ontbreken. Deze ham wordt aan het stuk op tafel gezet en aangesneden. Daar komen nog de kaantjes bij, al of niet van eigen slacht.

Afhankelijk van de streek in Brabant kan er nog bij gepresenteerd worden: gekookte ribkes, zure zult, originele boerenmetworst gerookt in eigen schouw, bestellen, Bossche koek, platte koeken (beschuitbollen), eierkoeken, sloffen. Kaas werd bij begrafenissen gepresenteerd.

Als drank hoort er de 'potjes-koffie' bij met gekookte volle melk.'

Op blz. 98 e.v. zegt schrijfster nog wat van de typisch Brabantse eierkoeken: "Een typisch 'gebak' voor West-Brabant".

Het zijn koeken met een doorsnee van $\pm$ 12-15 cm. Bij de echte Brabantse koffietafel mogen ze zeker niet ontbreken, maar ook 's morgens bij het ontbijt zijn

De feestelijk koffietafel.

ze blijkbaar 'onmisbaar' voor de 'moeders en hun kroost' in de meer welgestelde families.

Naar verkiezing werden ze aan tafel besmeerd met boter en bestrooid met kristalsuiker. " De recepten voor de verschillende eikerkoeken volgen dan op pag. 99 + 100. Verderop in hetzelfde werk staan goede recepten voor Brabantse moppen, Bossche koek, zure zult, en zo meer.

Alfons Ising schrijft in 'Brabantse Schuttersgilden Vroeger en Nu' onder het hoofdstuk Noord-Brabantse gildefeesten: ...'Het is een goede Brabantse gewoonte dat er na een belangrijke kerkdienst een koffietafel klaar staat. Zo is het ook op een gildefeest. Het nuttigen van de koffiemaaltijd is doorgaans uitsluitend voorbehouden aan de hoofdlieden, koningen, keizers en genodigden.'

Bij Willem Iven lezen we onder het hoofdstuk de Teerdag (Uit: Schutters-

gilden in Noord-Brabant door Willem Iven, Jan Bogaerts en Teo van Gerwen)

... "In de woning van koning of hoofdman of in het gildehuis krijgt het gilde een kofffietafel of een traktatie van jenever met beschuiten. Bovendien was er dan vóór de ochtendmis bij alle café's al even 'aangelegd'. Het uithalen (d. w. z. het van huis halen van vaandrig, etc. C. Sw.) gebeurt tegenwoordig ook wel na de mis met aansluitende kofffietafel...'

...'Bij Joris Straten (Oirschot) kregen de zusters 's avonds een aparte kofffietafel. Bijna overal werden de vrouwen getrakteerd op lichter, bruin bier met suiker of op brandewijn met klontjes en in minder weelderige tijden op koffie met krentenbrood.'

Van Antoon van Oirschot vinden we in 'Van water tot wijn, Van korsten tot pasteien' (Uitgave van de Stichting Brabantse Dag') onder Brabantse specialiteiten: Brabantse kofffietafel bestaat over het algemeen uit: boerensoep, roggebrood, boerenmik, rozijnenmik, krentenmik, peperkoek, mikkemannen (beschuitbollen), en als beleg: boter, kaas, eieren en peperkoek, gekookte ham, rauwe metworst, zult, stroop, honing, stroopjam en als dranken: brandewijn met suiker, melk, koffie met kandijkontjes.'

Volgens Drs. W.H.Th. Knippenberg, zo lezen we in hetzelfde werkje, bestaat de Brabantse kofffietafel uit de volgende gerechten:

...'Men begon met een borreltje brandewijn met suiker. Daarna kwam de koffie, niet te slap ("loerie"), niet te sterk, maar "bij an bij" gezet: de eerste drapprop in de tuit van de kofffiekkan verdween in den herd en daarna konden alle kopjes gevuld worden. De melk of "romme" werd op tafel in de "rompot" en de suiker of kandij in "het kumke", de kandijkontjes mochten door de gasten ook gewoon als snoepjes worden genomen. "Brood" was altijd het bruine roggebrood; wit brood heette "mik" en kwam alleen bij heel grote feesten op tafel. "Van brood worde groot, van mik worde dik" zegt een Brabantse uitdrukking. Om de boterham te kunnen smeren, stond in een houten boterbakje de eigen gezouten boter op tafel; een boterham moet 'dun' van leer en dik van smeer' zijn. In het najaar na de slachttijd werd behalve boter ook reuzel gebruikt, dat

in een Keuls potje werd opgediend.

Was het feestmaal iets bijzonders, dan maakte men ook pannenkoeken in allerlei variaties, "de ajerstruif" of een "boekende struif" (van boekweit), een "spekstruif" en afhankelijk van de tijd van het jaar, een kersen-, bosbessen- of appelstruif. De struif moest aan beide zijden goed gebakken zijn, viel de kleur te bleek uit, dan was de pannenkoek "in de maan gebakken".

Broodbeleg kwam bijna uitsluitend van het eigen geslacht varken: harde gerookte worst of gebraden verse worst, rauwe ham uit de schouw of gekookte ham, en koud gerookt mager spek, "streipspek". Behalve "kreb" en "kermen-naai" (karbonade) was er bijna steeds ook zult op tafel: kort gehakte stukjes van de varkenskop, de tong, de oren en de longen waren boven het vuur gaar gekookt en daarna afgekoeld.

Balkenbrij bestond uit een stijf mengsel van zultnat, dobbelsteentjes vet, spek, gemengd met boekweit, rogge- en tarwemeel, tot schijven gesneden en in de pan gebakken. De maaltijd werd afgesloten met de peperkoek, rijstebrij met bruine suiker, stroop en honing. Kaas kwam alleen voor op begrafenismalen.'

Uit: Feestmalen in vroeger tijden.

Tot slot laten we hier de beschrijving van de Brabantse koffietafel volgen zoals die te Waspik aan de NCB-leden werd aangeboden ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van de bond aldaar.

Wijlen F. N. Jansen. (foto Cor Swanenberg).

BEGRAFENIS EN KOFFIETAFEL

F.N. Jansen produceerde in 1959 een handgeschreven verhandeling getiteld: Gewoonten en gebruiken rond 1900 in Rooi, waaruit hier een citaat dat weliswaar maar gedeeltelijk over de koffietafel gaat, maar te interessant leek om het niet in zijn geheel weer te geven:

..."Het sterkst kwam 'gebuurlijke plicht' tot uiting bij sterfgevallen. Als een oude boer 'n hortje in de lappenmand lag en huismiddeltjes, - vlier en kamillethee! -, niet hielpen, dan ging z'n vrouw op 'n vroege dinsdagmorgen naar de buurman. Die moest dan toch naar de beurs 'in de straot' en hij kon dus 'im p'ssant' vragen of den dokter eens kon aankomen. In de middag kwam die dan in het sjeeske over de zandweg geschokt. Hij voelde de pols van de patiënt, bezag hem eens goed en zei: 'den ouwen dag'. Ze moesten tegen de avond maar een drankje bij hem komen halen. Dat deed de zoon van de buurman. Drie kwartier lopen was het, 'giens èn ver-um'. Hij trof het als het niet te donker en droog was.

Het sjeeske van den dokter kwam nog enkele keren heen en weer gesjokt. Het ging niet goed. Den boer moest bediend worden. Dat gebeurde bij voorkeur op 'nen late achtermiddag. De dochter van de burens moest vooruit om de pastoor te gaan waarschuwen. Den buurman zelf maakte het gespan 'verrig'. Het gespan, dat was de hoogkar met de grauwe huif en daarover de hagelwitte, die opgevouwen in het kabinet gelegen had. Tussen de opstaande borden van de hoogkar stond de zitbank met de dikste peluw, want de kar op vaste as schokte enorm in de ongelijke karresporen, vooral als er in draf 'gevaren' moest worden.

Zo reed den buurman naar de 'pasterij' om 'den Heer' te gaan halen. 'Den Heer' klom op de kar en ging op de peluw zitten; de voerman zat op de 'skeij' vlak achter de staart van het paard; zijn benen bungelden voor het linker rad. Als de pries-

ter de bediening had verricht, klom hij weer op de kar en verzocht de voerman meestal om naast hem te komen zitten. De boeren in den omtrek werden gewaarschuwd; in den avond moesten zij met de familie van de zieke de rozenkrans komen bidden ten huize van den buurman die het dichtst bij de zieke woonde. Buren die met meerdere personen kwamen bidden, moesten stoelen meebrengen omdat er anders in den herd meer bidders dan zitplaatsen waren.

Op drie avonden achtereen werd er gebeden. Leefde de zieke daarna nog, dan werd eerst verder het verloop van de ziekte afgewacht. Overleed de zieke op een van de drie dagen na de bediening, dan werd het rozenkransgebed voortgezet ten sterfhuize tot aan den dag van de begrafenis. Viel het overlijden na beëindiging van de drie biddagen, dan moest opnieuw de rozenkrans worden aangezegd, zoals ook na de bediening was gebeurd.

Op de boerderij waar de zieke was overleden, werd onmiddellijk na het overlijden de spiegel in den herd omgehangen en de houten vensterluiken zo ver dichtgezet, dat er enkel door een kier nog enig licht in het voorvertrek kon vallen. Het lijk werd geschoren, gewassen en 'afgelegd', meestal in de bedstee, waarin den boer overleden was. Den timmerman nam de maat van het lijk en maakte, meestentijds van gewoon wit hout, een eenvoudige doodskist, uniform model. Pas later ontstond het gebruik de kist geel of bruin te kleuren. 'Rijke lui' lieten een eiken kist maken. Daarna lag de overledene in doodshemd in de kist waarvan het deksel nog niet met de houten pennen werd vastgeklemd. Dit ten grieve van familie en bekenden die den dode nog wilden zien. 's Nachts werd door enkele buurlui bij het lijk gewaakt.

Goed-tijds in den morgen van de begrafenis spande de zoon van den buurman de hoogkar in, zonder huif en met schoppen stro tussen de zijborden. Het achterbord was weggenomen, want de kist moest over de 'tote', - de achteruitsteeksels van de hoogkar -, op de kar met stro worden geschoven.

In het sterfhuis verzamelden zich intussen de 'begraffenisgengers', - de door verschillende burens genodigde familieleden en buurlieden aan weerskanten van de boerderij. Nu werden eerst vijf onzeveraders en weesgegroetjes gebeden en een 'glorie zij den Vader'. Daarna sloot men de kist met de houten pennen aan hoofd- en voeteneinde.

Mannen uit de buurt, -'de dragers'-, brachten de kist naar buiten en schoven die op de kar, waarna ook zij zich bij de begrafenisgangers voegden. Een paar van hen gingen vooruit naar het dorp. Den voerman, links van het paard, reed stapvoets kerkwaarts; familie en genodigden volgden te voet. Bij de kom van de gemeente hield men stil. Daar wachtten de vooruitgelopen dragers met een zwart geverfde draagbaar, eigendom van de kerk.

Ook was er een zwart kruis waarop de naam, geboorte- en sterfdatum van de overledene in een anker in het wit geschilderd waren.

De kist werd van de kar geschoven, op de draagbaar gezet, bedekt met een zwart kleed waarop met zilverdraad een breed kruis gestikt was, ook eigendom van de kerk. Zes dragers tilden de baar op de schouders en - de kruisdraggers voorop - zette zich de lijkstoet in beweging naar de parochiekerk.

Intussen hadden in het sterfhuis buurmeisjes de handen vol. De vensters moesten worden opengezet, de spiegel teruggehangen en 't strooike' moest worden opgeruimd. 'Het strooike' was een teken voor de voorbijgangers dat er in het huis een dode was. Het bestond uit een bosje roggestro ter lengte van 'n 40 cm. Het was belegd met drie, liefst nieuwe bakstenen en bestoken met vijf palm-takjes. Het werd rechts van de voordeur gelegd; stond de boerderij een eind van de weg af, dan lag het strooike bij de weg, komende van het huis rechts. In de kom van de gemeente werd een strooike gebruikt dat bestond uit een bus-selke stro in drie leren bandjes en belegd met drie zwarte plankjes van 25 cm. lengte, die naar het eind enigszins taps toeliepen. Dit strooike was te huur bij de 'luier', de klokkenluier, die tevens doodgraver was. Huurprijs zeven stuivers.

Nadat de buurmeiskes den herd 'gedaon' hadden, - opgeruimd, geveegd, gezand, - werd daarin een rij tafels gezet. Daarop kwamen de koffiekopkes, messen, schoteltes, boter, stukken kaas en borden met sneden mik. Dit alles tot onthaal van de straks terugkerende 'begravenisgangers'.

Tijdens deze maaltijd, de 'koffietoffel', werden de bidprentjes uitgereikt. Die hadden hier de naam 'dwodsbiljes'. De tekst ervan werd opgesteld door de geestelijke die de bediening had verricht, zo mogelijk de biechtvader van de gestorvene.

Na afloop van de rouwmis werd het lijk naar het kerkhof gedragen. De priester ging niet mee, maar keerde bij de uitgang van de kerk naar de sacristie terug. Nadat met behulp van twee touwen de kist in het graf was gelaten, zette de lier de baar boven het nog geopende graf en legde daarop het opgevouwen zwarte kleed. Hij plantte het zwarte kruis voorlopig bij het graf, waarna de begrafenisgangers naar de kerk gingen om er de kruisweg te bidden, ieder op eigen gelegenheid.

Zowel mannelijke als vrouwelijke genodigden gingen in de begrafenisstoet mee. De mannen in het zwart of donker met de pet op, de vrouwen omhangen met de zwarte 'fallie', een grote nogal soepele doek van zwarte stof, gezoomd met franje, die over het hoofd geslagen werd en afhing van het voorhoofd. ('Fallie', is verwant met het Franse 'voile' C. Sw.) In de stoet liepen de mannen voorop in volgorde van familie-relatie met de overledene, dus, de oudste zoon voorop, vervolgens achter de zoons de oudste broer van de gestorvene en zo verder; bij de vrouwen liep de weduwe voorop, daarachter de oudste dochter en verder de familie, ladder-af. Het dragen van rouw duurde een jaar en zes weken voor de echtgenote en vader of moeder en een half jaar en drie weken voor zwagers en nog korter voor neef en nicht. Zij die als familie aan de begrafenis hadden deelgenomen, waren verplicht op zondag na de begrafenis voor de overledene te communiceren. Van hem die de voorste plaats in de rouwstoet innam, zei men: hij heeft de 'veurrouw'. Was de overledene een 'suikeroom' en liep de oudste neef voorop dan spotte men wel: 'den blijde hi de veurrouw'. Dit natuurlijk vanwege de aanstaande erfenis! Omdat er bij het begrafenismaal veel kaas gegeten werd, noemde men het ter begrafenis gaan, vooral voor meer verwijderde familieleden: 'op de kees moete'.

Na afloop van een kinderbegrafenis - en dat kwam rond 1900 nogal eens voor - kregen de dragertjes 'bestelle' met suiker en een paar snoepcenten. Dit was dan ongeveer een schets van een begrafenis ten plattelande van Rooi¹. In de kom van de gemeente was het al niet veel anders, behalve dat het lijk dan niet op een kar hoefde te worden vervoerd. Voor wat betreft het dragen van de dode nog het volgende: Was de overledene lid van de Heilige Familie of Maria-Congre-

---

1. (Rooi is de volksbenaming voor de plaats Sint Oedenrode).

gatie, dan droegen niet de burens het lijk, maar leden van die organisaties, ook al was dat een vereniging van vrouwen of meisjes."

In het hoofdstuk Van de wieg tot het graf zegt Jan Naaijkens in zijn boek **Leer mij ze kennen... de Brabanders**:

...'De dodenwake leeft enkel nog maar voort in Coolens roman en Rademakers film over het Dorp aan de Rivier, maar soms dragen burens of vrienden, voorafgegaan door een 'schreuer' met een witte doek, de laatste levende huilebalk dus, de dode op de baar naar zijn laatste vierkante meters. En daarna komen de familieleden en vrienden 'op de kèès', op het begrafenismaal, waar broodjes met kaas gegeten worden, en de verwarmende borrel ontbreekt niet; de dode is waardig uitgeluid en het leven moet met gepast optimisme worden voortgezet...'

Van dezelfde auteur staat in '**Noord-Brabant in Grootvaders tijd**' te lezen:

...'Als de dood had toegeslagen, gingen de naaste burens huis aan huis het heengaan van een buurtgenoot aanzeggen en drie avonden na elkaar werd de Rozenkrans gebeden in het huis van de overledene. Dat huis had dode ogen, want de blinden waren gesloten of de valgordijnen neergelaten. Er werd een busselke voor de deur gezet, een bosje kort gesneden stro met drie of vijf bakstenen ertegen geplaatst, als het een gehuwd persoon betrof (Loon-op-Zand; Sprang-Capelle). Een sombere doodskop met R. I. P. eronder (Requiescat In Pace - Rust in vrede) benadrukte nog eens de vergankelijkheid van alle stof. De mannen in de buurt betrokken de dodewake. Daarbij ging het er wel eens ruig aan toe. De jeneverfles ging van hand tot hand om de tijd te doden en om de haarstreuvelende angsten te bezweren, die in de bijgelovige en bekrompen harten naar boven welden als gasbellen in een moeras...'

...'De derde dag droegen ze onder het gebeier der doodsklokken het lijk naar kerk en kerkhof. Soms ging het met zwarte crèpe bedekte vaans vooraf der 'Mariacongregatie' of van de 'Heilige Familie', waarvan de overledene een vroom en getrouw lid was geweest gedurende vele jaren. In enkele gevallen liep een 'kwèker' vooraf (huilebalk) met een witte doek, om (symbolisch) de tranen te drogen die overvloedig werden gestort, doch onder een zwarte 'follie'(voile) verborgen werden.

De een z'n dood... (foto Jan Wijns).

Na de uitvaart vonden de terugkerenden de tafel gedekt voor het begrafenismaal.

De buurvrouwen hadden daarvoor gezorgd. Er was hete koffie en er waren 'brooikes mee kèès' (broodjes met kaas) en krentenmik en het was gebruikelijk dat de maaltijd besloten werd met een brandewijntje met suiker; dat werden er wel eens meer, als het 'gin droevig lijk' was bijvoorbeeld, en er bovendien nog heel wat te 'delen' viel.'

Uit Geert Hüssteges **Zo herinner ik mij Brabant**:

...'In het begin hebben we gesproken over de volksaard en misschien ligt het in die aard om elke gelegenheid tot feesten te benutten. Natuurlijk heeft de Brabander op dit punt niet het privilege, want ook de Amsterdammer staat er om bekend, maar mogelijk toch in iets mindere mate dan de Brabander want die sprak zelfs van een 'Begraofenisfist'. Nu is het wel begrijpelijk dat in een zo arme streek, elke gratis maaltijd, zeker als die ook nog goed was voor stromen koffie en slootjes brandewijn, wel een feest moest zijn.

'En verderop als hij de ceremonie bij het sterven van Trees Geels beschreven heeft: ...'Acht sterke mannen uit de buurt, droegen Trees naar de kerk en het kerkhof. Ze was niet zwaar en de kerk was dichtbij, een kar was dus niet nodig. Het begrafenisfeest was in het café van Sneier. Het was er goed en gezellig met veel gelach en weinig tranen. Trees was een alleenstaande vrouw geweest en heel de buurt had haar gemogen, maar niemand zou haar missen.'

In '**Feesten, zeden, gebruiken en spreekwoorden in Limburg**' door H. Welters lezen we: 'Bij begrafeningen van lieden uit den gegoeden stand gaat het hier ter lande, vooral in de zuidwaarts gelegen streken, nogal deftig toe. Kaarslicht in de kerk aan de altaren en heiligenbeelden en om de lijkbaar, uitdeelen van geld en brood aan den arme en van wittebroodjes aan de schoolkinderen, eikenhouten doodkisten, trakteren met vla, koffie, vleesch en eieren, enz. Op plaatsen wordt ook 'lijkbier' aan de jongelieden uit de nabuurschap gegeven, die bij het sterfgeval hunne diensten hebben bewezen met overluiden, dragen, begraven, enz. Wanneer een manslijk, wegens verren afstand, ter kerk wordt

gevaaren, zit de vrouw op de lijk-kist (slechts op enkele plaatsen meer). Op vele plaatsen wordt lijk-wacht gehouden door de buurlui, die den rozenkrans bij het lijk bidden en dan op mik, koffie, bier of brandewijn worden onthaald.'

Bij Ben Janssen in **Luste gullie Koffie?** vonden we een hoofdstukje getiteld: Na de begrafenis.

...'Weer bij het sterfhuis aangekomen, ging ieder die deel had uitgemaakt van de begrafenisstoet en ook aan de begrafenis zelf had deelgenomen naar binnen, waar inmiddels door achtergebleven burenen het zogenaamde 'dodenmaal' was klaargemaakt. Dit bestond meestal uit wittebrood met kaas, rookvlees of ham en - natuurlijk - koffie. Dit laatste echter zonder suiker. Men noemde dit dodenmaal 'op de koffie en kaas' komen.

Zoals gezegd, werd het dodenmaal klaargemaakt door de achtergebleven burenen. Dit was meestal de linkse en de rechtse buurvrouw. Zij waren dus niet meegegaan naar de kerk.

Immers zij hadden de taak om het eten voor te bereiden. Men zei van hen, dat ze 'op de deur pasten'.

Van dezelfde auteur lezen wij verder onder de titel Het begrafenismaal: ...'Het tafelgerei werd door de gezamenlijke buurt afgestaan. Het moest echter wel allemaal wit zijn, witte borden, witte kopjes, enz.

Er mochten zelfs geen bloemmotieven opstaan. Ook de tafellakens moesten helderwit zijn, borduursel mocht er niet op voorkomen. Eigenaardig, omdat bij alle andere begrafenisgebruiken de kleur zwart was.

De onkosten werden door de familie gedekt. Waren zij daartoe niet in staat dan sprong het armenbestuur bij. Geloof maar dat er door de gasten flink gegeten en gedronken werd. Alles in huis werd aan de kant geschoven en daarvoor in de plaats werden lange rijen tafels met stoelen geplaatst. Was een huis te klein voor de vele gasten dan werd een herberg-ruimte afgehuurd.

Meestal echter werd de herberg-ruimte door de waard gratis beschikbaar gesteld. Hij haalde dit wel dubbel en dwars terug, want soms werd er bier en brandewijn gedronken bij het leven. En meer dan eens is het gebeurd dat een begrafenismaal eindigde met enorme vechtpartijen!...

De flaptekst van voornoemd werkje 'Luste gullie Koffie?' vermeldt overigens: 'De titel slaat op de uitnodiging na de teraardebestelling aan de rond de kuil aanwezige dierbaren van de dode, om zich ter koffietafel te begeven. Een goed gebruik in Brabant, waar men met een uitstekend maal en menig glaasje afscheid nam van de dode.'

Uit het schitterende dagboek waarin Cornelis Verhoeven zijn ervaringen bij de dood van zijn vader neerschreef:

8 maart

'Het condoleren en de begrafenis, waar wij nogal tegenop gezien hadden, zijn zonder moeilijkheden verlopen. Iemand zei per ongeluk of uit onwetendheid 'gefeliciteerd' en wij waren erg benieuwd, of hij dat elf keer zou volhouden. Hij deed het inderdaad en wij slaagden erin ernstig te blijven kijken. De kerk was vol, de dienst goed verzorgd en niet zo luguber als vroeger. De pastoor die de prelatie zong, weliswaar in het Nederlands, is een vroegere klasgenoot. De koffietafel na afloop, waaraan ongeveer honderd familieleden en kennissen deelnamen was zelfs heel gezellig.

De zon scheen even vrolijk als op zondagmorgen toen hij stierf. De kinderen renden op en neer tussen het café en het graf om te kijken of het al helemaal dicht was. Wij hebben borreltjes gedronken en afgesproken elkaar vaker te ontmoeten. Waarschijnlijk zal dat pas gebeuren als er weer iemand van de familie begraven wordt.'

Uit: **Zonder een Zucht**. Cornelis Verhoeven.

**Ha, de nieuwe
koffiebon**

IK ZAL M'N VROUW
EENS VERRASSEN

VLUG NAAR
DE GRUYTER

ALS 'T U BELIEFT MUNHEER,
EEN PAKJE DE GRUYTER'S
KOFFIESURROGAAT

DÁÁR ZIT ECHTE KOFFIE IN.

DE GRUYTER

Het voormalige grote Bossche kruideniersbedrijf De Gruyter liet tijdens de oorlog (1942) bovenstaande reclame uitgaan.

*In hun **koffiesurrogaat** zat echte koffie!*

Noudje den bakker was gestorven.

Iedereen was het erover eens dat de overledene voor zijn leeftijd een mooie dode was en ook dat gaf troost, maar 't bleef evengoed wel sneu voor Noudje, want hoewel hij al ver in de zeventig was, zou hij nog graag wat zijn gebleven. Over dat alles spraken de mensen nadat ze hem hadden begraven en met ernstige gezichten naar de bakkerij wandelden voor het begrafenismaal. Maar het meest haalden ze de geschiedenis op van Noudjes doodskist, die iedereen kende.

Die doodskist had hij eens op zijn verjaardag gekregen. Ge zult zeggen, wie geeft er nu een doodskist op een verjaardag? Maar het was alles wel beschouwd niet zo'n gek geschenk als ge op het eerste gezicht wel zoudt denken.

Uit: **Met twee benen in een broekspijp**. Jan Schellekens.

... De koffietafel met hete dranken, broodjes kaas en vele soorten vlees op het witte linnen, fleurde iedereen al gauw op. De armoedige weersomstandigheden hadden kleumerigheid veroorzaakt en de lange duur van de Mis had fikse honger teweeggebracht. Met de maaltijd ging men zich aangener voelen en geleidelijk aan verdween de droefheid.

Het werd lekker gezellig en de familieleden buurtten honderd uit. Het deed me weer aan de feesten denken en ik vond het jammer, dat opa zelf de gezelligheid niet mee kon maken. Het enige verschil met de feesten op opa's verjaardagen was, dat er niet gezongen werd.

Daarvoor werd er vrolijk bijgekletst en op het einde van de lange koffietafel, toen iedereen genoeg had, werd er zelfs een borrel gedronken. Wij kregen limonade.

'Ja, Klaas waar toch mooi een heel eind oud geworre. Veul zo'n 'rvur wille tekene! In de tachtig blijf 'ne skonnen aauwer! Door konde-d-'r grust inne op vatte!'

Uit: **Van Oorlog, Overvloed en Onvrede**. Cor Swanenberg.

D'r waar goddank wel een degelijke koffietoffel in het Leeuwke, mee vorse krintemik, goei botter en veul kes. Dat waar nogal veul werd. Maar een uitvaart is in Mierikshoven toch veul schoonder. Ge moest dan Janus van Driekes eens heuren zingen. Voor dat geloof wil ik leven en sterven. Kind blijf ik steeds der ware kerk, strijd ik met haar dan ben ik sterk. Blz. 274.

Ge moet het maar gelijk eens opzuken in het congregatiebuukske. Het is schrikkelijk troostelijk...

Uit: **Sientje van Mieriksboven 2** Trubbels. Brieven uit het Bisdomblad.

Hoofdstuk: Sientje op d'n uitvaart.

De rijke Brabantse koffietafels (foto Ad Boogers, Tilburg)

Daarna begaf de hele stoet zich naar het sterfhuis, waar aan allen het begrafenismaal werd aangeboden, dat zeer eenvoudig was en gewoonlijk alleen bestond uit koffie en wittebrood (bakkersmik), bij beter gesitueerde families een enkele keer ook kaas. Schuur en dorsère werden leeggeruimd om de vele begrafenisgangers bij de koffiemaaltijd te kunnen plaatsen en een enkele familie besteedde die maaltijd uit bij een van de dorpsherbergiers; kosten voor

mik en koffie 35 cent per persoon. Na afloop werden op de meeste plaatsen de overgeschoten kruimels en brokken verzameld en onder enkele armen uitgedeeld. Buurmeisjes moesten 't koffie-zetten en het mik-snijden verzorgen en de tafelbediening op zich nemen, terwijl de rouwleider reeds bij de aanvang van de koffiëpartij de bidprentjes had uitgedeeld.

Uit: **Oud-Brabants Dorpsleven**.

Wonen en werken op het Brabantse platteland. Bernard van Dam.

Uit **Koffie mee sekraai** van Bert Stevens, komt het volgende 'Wolkse'(= Waalwijkse) verhaal:

Begraofenis

De meensen stonnen zo nuchter tegenover de dood. Daor hède Kiske. Die haj 'n winkeltje, mar hij trad ok op as draoger. Daor kregen ze dan 'nen gulden veur en dè waar mooi meegenomen. En nao de begraofenis kwaam ie dan 't kefee binnen en zee: we hebben den dieje en den dieje wir begraoven, Leit. Gif mar gaauw 'n borreltje. 'n Borreltje en nog 'n borreltje en ondertuussen kwamen d'r nog mir bij. Vroeger kwamen de meensen overdag nogal ies binnengelopen om gaauw 'n borreltje te vatte en dan wir weg. Dè kwaam mir veur as tegesworrig. As ie d'r dan 'n paor op had, dan zintie: we hebben d'r wir ene onder Leit. Dan bukte ie, net of ie de baor optilde, dan liep ie zon endje laangs 't biljèrt en dan din ie net of ie uit z'n missaol aon 't zingen waar en dan liep ie hillemaol rond 't biljèrt en dan zong ie: In Paradisum. En dè wier dan meegezongen deur alle meensen die in 't kefee waren en dan zette ie de baor wir hil veurzichtig neer en dè deetie net zo mooi of 't echt waar en dan klapte ie dè boek dicht en dan moester wir innen gevat worren. Jao, dè waar praachtig. Zo wier iedereen twee keer begraoven. De meensen leefden mee de dood.

Ik heb nooit mir gelaachen dan toen ik ies 'ne keer op 't kerkhof waar om 't graf van m'n vaoder te bezuken. Die waar nog nie zo lang dood. En toen hadden ze d'r ene begraoven en de meensen waren ammel weg en de grafmaoker waar de kuil dicht aon 't gooien en al de draogers stonnen er om hinne en ze zinnen: nou Jan, ge vat er daarboven mar innen op ons rekening. Nie dè ge d'r in oew leven nooit inne gepruufd hèt, dè nie. Ge hét oe eigen goed onder de pekel gehaau-

wen, ge zult wel lang goed blijven onder de grond. Vat d'r mar innen saomen mee Petrus, die luust 'm ok wel al waar 't ginne schoenmaaker, mar daor kon ie ok niks aon doen. Ten lange leste gingen de petten aaf en die gingen wir op en ze zinnen: nou Jan, we gaon d'r ok inne vatten op jouw gezondheid en op den goeien aafloop. En toen gingen ze weg. En misschien waar dè afscheid wel irlijker dan alle weesgegroetjes die d'r gepreveld waren.

De rijke Brabantse koffietafel (foto Ad Boogers, Tilburg)

Tijn Swinkels en Harm Savenije leverden een bijdrage aan: '**Van Water tot Wijn, van korsten tot pasteien**' waarin het volgende:

Bier in de folklore

Zoээр was het bier met het volksleven verweven dat tot in de vorige eeuw (en in sommige dialecten nog steeds) gezellige buurtbijeekomsten met de naam "bier" werden aangeduid.

De naam van de drank, die het hoofbestanddeel vormde, ging over op de feestelijke bijeenkomst zelf en bleef bestaan ook toen deze drank op de achtergrond raakte. Zo kende men het geboorte- of kinderbier, het meibier, het

gildebier, het vastelaovendbier, het schuttebier, het verlovingsbier en **bij begrafenissen het doodbier, leedbier, troostbier, droefheidsbier, groe-
vebier, ook wel loofbier** genoemd als de gestorvene geloofd werd. Nu nog kennen we het zg. pannebier dat een principaal aan de bouwers van zijn huis verstrekt als het huis onder de kap is.

Peter Nissen zegt in zijn inleiding bij de tentoonstelling 'Rust zacht. Over dood en begraven in Noord-Brabant', die in 1996 gehouden werd in Museum Kempenland in Eindhoven:

"Over het waken is veel te doen geweest. Degenen die bij het lijk bleven waken en af en toe een rozenhoedje moesten bidden, hadden namelijk ook recht op een koffietafel en een borrel. (...) Behalve bij het waken was de buurt ook nog betrokken bij het gaan aanzeggen van het overlijdensbericht bij familieleden en anderen, in en buiten het dorp, het zogenaamde 'lijk-bidden'. Daarvoor werden hele routes uitgezet en de lijkbidders werden doorgaans onthaald op spekstruif, op een borrel of zelfs op een hele koffietafel."

Over het 'strooike' meldt Gerard Rooijackers in **Rituele repertoires**:

"Het leggen van bossen stro voor sterfhuizen, dus ook daar waar geen pestslachtoffer was gevallen, is karakteristiek voor de stad en Meierij van 's-Hertogenbosch. Het vloeide voort uit de pestkeuren en gaat terug op een bepaling van de Bossche magistraat van 16 september 1661, waarin werd vastgelegd dat voor alle sterfhuizen, zolang het lijk boven aarde stond, een bos stro gelegd moest worden met stenen daarop. Deze stenen dienden, naast de praktische overweging om het wegwaaien van de strobossen tegen te gaan, als communicatiemiddel. Voor een jong persoon diende men drie en voor volwassenen vijf stenen te plaatsen."

Jan Naaijkens (80 jaar) daarover in '**Het dorp van onze jeugd**':

"Ik was acht jaar of daaromtrent toen ik in de Paardenstraat voor bakkerij Favier een vreemd voorwerp ontdekte. Het was een bosje recht afgesneden stro waartegen zes bakstenen waren geplaatst, drie voor, drie achter.

'Da's 'n busselke, m'ne jongen', zei onze pa toen ik hem vroeg wat dat voor een vreemd geval was. "Dat hebben ze daar neergezet om voorbijgangers te laten weten dat in dat huis 'ne mens gestorven is, het is de oude heer Wout Favier, ge kent hem, hij was d'n baas van het zangkoor, hij sloeg daar de maat. Toen ik nog een jungske was net as gij nou, legden ze voor het huis van 'nen dooie een kruis van strooi, van gedorsen, droog strooi, het leven is er uit. En om te zorgen dat da strooi nie weg zou waaien, legden ze er stenen op. Maar toen er auto's kwamen, ging da nie meer en daarom hebben ze er da busselke van gemaakt. Hebt ge ook gezien da de luiken gesloten waren?"

In het indrukwekkende boek '**Rituele Repertoires**' heeft Gerard Rooijkackers een hoofdstuk opgenomen met de titel 'Aflijvigen en doodsmalen'.

Daarin verhaalt de schrijver o.a. over een begrafenistafereel dat Dominee Hanewinkel situeert in Oss. "Als daar het lijk buiten het sterfhuis op de doodsbear is gelegd, knielen de dragers om voor de zielerust van de overledene te bidden. Onder het gebed reikt men elkaar voortdurend jenever aan, zodat de dragers 'zuipen, al biddende, om te scheuren' en het dikwijls voorkomt dat men waggelend, met een dronken kop het lichaam naar het graf draagt. 'Het is te verwonderen', zo besluit Hanewinkel, 'dat zij niet dikwerf, met Kist en Dooden ten ondersten boven tuimelen'. Deze beschrijving doet denken aan de sterke verhalen uit streekromans, maar realiteit was dat de dragers van de lijkbaar voor hun zware en verantwoordelijke werk inderdaad beloond werden met enkele borrels, die mogelijk tevens werden verondersteld een reinigende functie te hebben."

Rooijkackers vertelt over het gebruik van het versieren van de doden: "Met name jonge kinderen, die in hun korte leven immers nog geen zonden konden hebben begaan, werden fraai versierd in de kist gelegd. Dit werk, doorgaans 'pelen' genaamd, was voorbehouden aan de buurmeisjes die, soms van echte, maar meestal van papieren bloemen een kroontje en eventueel een boog over het hoofd en de schouders maakten. Voor hun diensten - in Oss betaalden de meisjes de gemaakte onkosten zelf - werden zij in het sterfhuis getrakteerd op

koffie met krentenbrood of beschuit."

Jan Naaijkens in '**Het dorp van onze jeugd**':

Doodbidder Toon de Kort was het ook die vóór de uitvaart, als iedereen in het sterfhuis verzameld was, de klassieke woorden sprak: "Zijn er soms nog minse die 't lijk willen zien?" en pas daarna werd de kist gesloten en in de lijkwagen geschoven of door de burens naar de kerk gedragen. Zij werden daarvoor op "de brooikes mee kèès" verzocht." (...)

Niet elk lijk was een "droevig lijk". Er was een suikeroom gestorven, een oude, vermogende man met kind noch kraai. Nog onder de koffietafel ontbood de notaris in een zijzaaltje één voor één de familieleden, die met 'nen buil suiker weer naar buiten kwamen. Innig vergenoegd, omdat die brave oom niet alleen een weldoener bleek te zijn van kerk en gasthuis, maar dat hij naast de zorg voor zijn ziel ook zijn dierbaren niet vergeten was. Zelfs hen niet, die bij zijn leven hem het kot uitvochten. En zo kon het geschieden, dat menig begrafenismaal uitbundiger verliep dan een bruiloftsfeest...

Over het 'lijkmaal' of 'doodmaal' schrijft Rooijackers o.m.:

"Het houden van maaltijden na begrafenissen, waar verwanten, vrienden en burens elkaar troffen, was in de Nederlanden een algemeen verspreid en oud gebruik." Dit gebruik werd vanouds gezien als een middel om de droefenis te verdrijven.

"Folkloristen beschouwden de dodenmalen, volgens de mythologische onderzoekstraditie, als een relict van de 'oeroude heidense dodenoffers'. Meer antropologisch beschouwd, waarbij niet zozeer op de herkomst als wel op de betekenissen van cultuuruitingen wordt gelet, bevestigt dit gebruik op rituele wijze de gemeenschapsbanden. De banden van de overledene met de gasten werden hierdoor als het ware gecontinueerd, en tevens werd de relatie met de dode en diens nabestaanden gehonoreerd en gemarkeerd. Het uitgenodigd worden voor een dodenmaal gold als een belangrijk teken van vriendschap; het weigeren van de invitatie werd opgevat als een zware belediging. Het niet

'verzoeken' van familieleden en buren werd opgevat als een teken van vijandschap. Hieruit blijkt hoe belangrijk deze maaltijden waren voor familiale en lokale sociabiliteit."

Rooijackers schrijft: "In Eindhoven en omgeving werden de doodsmalen ook wel 'kwansels' of 'hoetjes' genoemd."

Maar de gemeentebestuurders stoorden zich in 1804 aan de ongeregeldheden die een uitvloeisel waren van de onmatige drinkgelagen en het trakteren op drank (vooral jenever en brandewijn) en voedsel werd verboden.

"De 'kwansels' en 'hoetjes' waarvan hier sprake is, doen denken aan de gezellige bijeenkomsten ter gelegenheid van ondertrouw en huwelijk. Interessant is dat de Eindhovense magistraat het blijkbaar ongepast vond om bij een droevige gebeurtenis als een begrafenis feestelijk te trakteren. De dood, zo blijkt, werd in de Meierij gevierd. Opmerkelijk is dat hiertegen van katholieke kerkelijke zijde niet werd opgetreden. De overgang van het tijdelijke naar het eeuwige bestaan was immers in katholieke zin niet uitsluitend iets droevigs: wanneer iemand 'ten volle bediend' een 'goede dood' was gestorven, was de hemelse glorie binnen zijn bereik. Het gezamenlijk gebruiken van een maaltijd was, mits matigheid betracht werd, niet in strijd met het collectief gedeelde oprechte vertrouwen in het leven na de dood. Werde tegen het fenomeen van de begrafenismaaltijden niet opgetreden, het overmatig gebruik van sterke drank was in 1846 voor de redemptoristenpater Bernard Hafkenscheid, zoals hij vanuit een volksmissie te Heesch aan Mgr. Den Dubbelden berichtte, 'een reden, die mij beweegt, om dat Missievuur aan deze kanten levendig te houden. (...) Want waarlijk, deze kanten zijn allerongelukigst wat geloof en geest betreft. Jammer maar, dat óók hier de jenever zoo lekker smaakt aan de vrouwen en de deerskes'. Tevens wordt geageerd tegen het jenevergebruik onder vrouwen en tegen de dronkenschappen bij begrafenissen en bruiloften." (...) "De uitbundige viering van de begrafenis werd in de achttiende en in de eerste helft van de negentiende eeuw sterk aan banden gelegd. Zo was het in sommige Meierijse plaatsen in de achttiende eeuw gebruikelijk om direct van het graf naar de herberg te gaan om te dansen, een gewoonte die in het begin van de negentiende eeuw nog bestond in Helmond, waar speellieden de

'dodendansen' in de sterfhuizen begeleidden.

In Boxmeer waren de doodsmalen, die vroeger in een braspartij plachten te ontaarden, afgeschaft en vervangen door een eenvoudige koffiemaaltijd met brood en kaas. (...)

In Sint-Michielsgestel werden familie en dragers na de begrafenis in het sterfhuis onthaald op mik en kaas. Na de middag keerden de dragers daar met hun vrouwen terug om bier te drinken. Daarbij werd ook de jonkheid uit de buurt uitgenodigd, zodat de begrafenisplechtigheid als een soort kermisfeest eindigde, een gebruik dat in de loop van de negentiende eeuw verdween. De rijkelijk besprenkelde doodsmalen en festiviteiten maakten plaats voor ingetogen koffietafels. (...)

Uit: **Rituele repertoires**, Gerard Rooijackers.

In de uitgave van de Stichting Brabantse Dag, 1974, getiteld Van Water tot Wijn, Van korsten tot pasteien staat een artikel van Drs. W.H.Th. Knippenberg:

Koffie en Bier

Echte wijnhuizen zijn in onze streken niet zo bekend. Hier werd bijna overal bier geschonken en gedronken. Het aantal brouwerijen was dan ook overal hoog. Zo had het stadje Grave in 1536: 32 brouwerijen en reeds in 1473 had de stad het privilege ontvangen dat in het Land van Cuijk geen koopbieren mochten getapt worden dan die in Grave waren gebrouwen (Paringet, p. 429 en nr. 46). Bier drinkt gemakkelijk, niet slechts aan een tafeltje tijdens het praten of het kaarten, maar het kan niet koud worden bij beurtspelen als kegelen, beugelen of kaatsen of bij het biljartspel dat in de 18e eeuw vanuit Frankrijk in onze streken werd ingevoerd.

Na 1650 komt het "Koffiehuis" op: op de antiekbeurs in het Delftse Prinsenhof 1968 stond het oudste koffiepotje uit Nederland, in 1668 te Amsterdam gemaakt. Koffie heeft het bier niet verdrongen in de herbergen, die de tapkast

centraal plaatsen; in tegenstelling met Zuid-Europa en het Midden-Oosten, waar de echte koffiehuisen liggen, en het Verre Oosten met zijn theehuizen bleef bier dé volksdrank.

Het hele herbergwezen blijkt sterk onder Franse invloed te staan; het Frans maakte een deftiger indruk. Behalve enige woorden als "ober" en "kelner", aan het Duits ontleend, en nieuwe namen als "bar" en "snackbar" werden toch vooral Franse namen overgenomen. Het Koffiehuis werd "Café" zoals het eet-huis "Restaurant", de herberg om te slapen "Logement" en "Hotel" was geworden; ook "menu", "dessert", "garderobe" en "toilet" enz. wijzen op dezelfde invloed. Eerst de laatste jaren herleven de oude namen. Te Eersel is weer "Café Rest. de Herberg" te vinden. Te Hoogstraten draagt "De Posthoorn" ook de namen "Koffiehuis. Feestzaal. Verbruikzaal"; het Franse woordje "estaminet" is echter in België blijven hangen...

Willem Jan Otten laat zijn overleden hoofdpersoon Legrand de gedragingen van de nabestaanden aanschouwen om te weten wie huilt en wie doet alsof, om te zien hoe er aan de koffietafel na de eerste jonge jenever alweer verlegen gelachen wordt. (**Een man van horen zeggen**). Deze novelle bewijst terloops dat de koffietafel met bijbehorende gebruiken ook buiten Brabant bekend is en gepractiseerd wordt.

Kleine zelfstandige

*Eens was ik directeur van 'Draagt Elkanders Lasten',
Uitvaartvereniging van Donkerbroek
en omstreken: wie lid is krijgt zes vaste
liefdedragers, koffie toe met koek...*

Lévi Weemoedt

Schilderij van de Belgische naturalistische schilder Léon Frédéric (1856-1940).

Foto: Cor Swanenberg.

*Bakkersdemonstratie in Kookstudio De Gulle Ark in Oisterwijk.
V.l.n.r. Cor Swanenberg, Jan Naaijckens, bakker Ad Boogers, Charles Vergeer, Ed Schilders,
Johan Biemans, Gerard Rooijakkers, Paul Spapens. Foto: Erna van Poppel.*

LEVE DE KOFFIE!

Koffie is in de literatuur veelvuldig geprezen. Honoré de Balzac schijnt zich zelfs bijna dagelijks te buiten gegaan te zijn aan zo'n dertigtal, speciaal bereide, koppen koffie! "Als koffie in de maag belandt, is er terstond overal beweging. De geest wordt aangespoord, de ideeën stormen voorwaarts als de bataljons van de Grande Armée op het slagveld en de strijd ontbrandt. De lichte cavallerie der vergelijkingen weert zich schitterend..." Het wil ons voorkomen dat deze illustere literator ietwat te diep in zijn kopje heeft gekeken als hij aldus het bruine vocht de hemel in prijst in zijn 'Verhandelingen over Moderne Stimulanten'. Hemingway prees de koffie korter: "Koffie is goed voor je" (Fiësta).

Ook componisten raakten soms geïnspireerd door deze drank. Beethoven was er gek op. De grootste verheerlijking kwam evenwel van Bach met zijn Kaffee-Kantate. Ene Picander maakte er een tekst bij waarin een vader zijn dochter verbiedt te trouwen als ze niet stopt met koffie te drinken. De slimme Lieschen belooft beterschap maar wil alleen een vrijer die het met haar koffie-voorkeur eens is. Zo wint de bruine volksdrank ondanks de destijds (1732) gangbare opvatting dat vrouwen onvruchtbaar zouden worden van koffiedrinken.

We laten hier een fragment volgen uit de tekst van Picander waarin de bakerpraatjes over de kwalijke gevolgen van het drinken van koffie luchtig weggevuifd worden.

Vader Schlendrian tot zijn dochter Lieschen:

*Du böses Kind, du loses Mädchen
ach, wenn erlang ich meinen Zweck:
tu mir den Coffee weg!*

Lieschen:

*Herr Vater, seid doch nicht so scharf!
Wenn ich des Tages nicht dreimal
mein Schälchen Coffee trinken darf*

so werd ich ja zu meiner Qual
wie ein verdorrtes Ziegenbrätchen.
Ei, wie schmeckt der Coffee süsse,
lieblicher als tausend Küsse,
milder als Muscatenwein.
Coffee, Coffee musz ich haben,
und wenn jemand mich will haben,
ach, so schenkt mir Coffee ein!...

The Coffee Song

Words and music by Bob Hilliard and Dick Miles

Way down a - mong Bra - zil - ians cof - fee beans grow by the
bll - lions, so they've got to find those ex - tra cups to fill,
They've got an aw - ful lot of cof - fee in Bra - zil.
You can't get cher - ry so - da cause they've got to sell their
quo - ta and the way things are I guess they nev - er will,
-- They've got a zill - ion tons of cof - fee in Bra - zil.

Uit: 101 hits for buskers. London 1979.

't Is wat anders als Rita Corita's "koffie, koffie, lekker bakkie koffie..."

Koffie drinken doen we bijna allemaal. Koffiezetten varieert van eenvoudige alledaagse bezigheid tot een uitgebalanceerd ritueel. Voor velen begint de dag met koffie en dat stelt meteen het hele ontbijt voor. Toch schijnt er wel een tendens te bestaan waarbij thee als ontbijt drank geleidelijk aan de markt veroverd.

Koffiedrinken als vast gebruik is bij ons nog niet zo oud.

Pas in de tweede helft van de achttiende eeuw, zo lezen we in "58 miljoen Nederlanders en hun voedsel", verdringen koffie en thee langzamerhand de niet-alcoholische vaderlandse dranken. Zelfs in de gasthuizen gingen ze nu verkocht worden. De armen stelden zich vaak tevreden met surrogaten, bijvoorbeeld de goedkopere cichoreiwortel (peekoffie! C. Sw.).

Of ze vermengden de dure koffie met allerlei gebrande middelen, zoals cichorei, deeg, granen en erwten. Veel burgers, vooral buitenlieden, deden saffraan in de thee, hetzij voor de smaak, hetzij voor de kleur. In Groningen werd koffie meer algemeen gedronken dan elders in het land.

..."Koffie en thee begonnen zelfs het bier te verdringen, niettegenstaande de algemeen heersende opvatting dat alcohol de lichaamskrachten verhoogde, vooral als het vochtig en koud was."

Nicolaas Tulp zong als eerste de lof van de thee rond het midden van de zeventiende eeuw en Bontekoe produceerde een kwart eeuw later het 'Tractaat van het excellente kruid thee!'. Het gebruik van koffie (later dan thee dus!) werd door veel medici hogelijk geprezen. Dokter Bontekoe achtte deze drank zelfs goed tegen scheurbuik, keelgezwollen en koliek, enz. Men dronk de koffie heel heet met suiker, honing en melk. De koffiehuisen kwamen in zwang en op menig dameskransje moest de theepot wijken voor de koffiepote. De koffiepote geraakte de gehele dag in de roulatie. De donkere drank heette 'de troost der armen', was niet duur en werd gemengd met koffiestroop of cichorei.

Voor de meeste werkkringen is de pauze gelijk aan koffiepauze. Er zijn radio-programma's die niet denkbaar zijn zonder koffie. De koffieconcerten schieten de laatste jaren op alle mogelijke plaatsen als paddestoelen uit de grond, liefst op zondagochtenden en -middagen. John Damen vermeldt in dit verband als hij de

Bossche binnenstad beschrijft: ... "het eerste koffieconcert in Nederland schijnt in 1969 in het Casino te hebben plaatsgehad." (Uit: **Kijk op Den Bosch**).

Uit ervaring weten we hoeveel koffie er gedronken wordt in de docentenkamers van scholen en op gemeentehuizen en dergelijke instanties. Op plaatsen waar veel vergaderd wordt, vloeit de koffie in brede stromen. Tal van etablissementen hebben naam en faam om hun niet te versmaden 'lekker bakske', veel cafeetjes hanteren de eeuwige spreuk: De koffie is bruin! ... Hoe zou bij anders moeten zijn? Zwart misschien?

Jan Smets verzorgde in het Brabants Dagblad een rubriek "**De koffie is bruin in ...**". Het was de verzameltitel van een aantal toeristische dorpsportretten uit Brabant en grensgebieden. Harrie Franken zegt in een interview voor hetzelfde dagblad tegen Jace van de Ven: "Soms word ik zo hartelijk ontvangen dat ik niet eens de koffie durf af te slaan, terwijl ik helemaal geen koffie drink!" (B.D. 18 april 1985).

Het Binnenhof.

Het is bekend dat ook de Tweede Kamer op koffie drijft. Het landsbelang is kennelijk zo gediend met de populaire drank dat deze nationale instantie tot de top-tien van Nederlandse koffieverbruikers gerekend wordt. Het Binnenhof herbergt dan ook tal van koffiekamers en de koffie is er goed, zegt men, want er wordt zoveel geconsumeerd dat hij bijna altijd vers is. Hier wordt dan ook weer eindeloos vergaderd. En natuurlijk is het beter dit warme nat te nuttigen dan over te gaan op alcoholische dranken. Bovendien is hier niet alleen het tweede kopje gratis... In **Sapristi! Van Agt** werden wij verrast door de mededeling: "De koffie in het Catshuis is zeer goed, de whiskey ook ... !"

Er zijn landen die algemeen geroemd worden om hun koffie. België heeft een goede naam en Italië staat bekend om zijn capuccino. In andere landen adviseert men de koffieliefhebber vooral espresso te bestellen, zoals met name in Engeland.

Koffie geeft sfeer, koffie brengt rust, koffie maakt gezellig. Als niet-koffieleut moet ik altijd toegeven dat de drank aangenaam geurt. Merkwaardig blijft dat overigens wel... koffie geeft rust! Zo'n 1700 jaar geleden zou een Ethiopische herder bij toeval ontdekken dat zijn geiten bijzonder actief werden na het eten van de bessen van de koffiestruik! En toen was er koffie .... !

... En weer werd de koffie duurder en... oh jee, de thee ging mee .... !

In augustus '84 meldde het Brabants Dagblad dat de Nederlander steeds meer thee ging drinken.

De Kölnische Rundschau constateerde in juli '84 hetzelfde onder de titel:

Der Tee war eine Sünde wert (Eveline Kracht).

In dit verband past de aloude 'joke' over de Britten: "ik snapte niet waarom die Engelsen altijd thee dronken....., tot ik hun koffie eens proefde!"

Kiene (fragment)

*Un bekske koffie van te veure
Wa zòn de prijze zen vandaog
Ze krije van de grote spanning
De zinnoewen op d're maog*

Sjel.

Uit 'n vergadering van de beerhouderij:

Agenda:

- 1 opening met Christelijke groet.
- 2 Inschrijving beerhouders. Laagste: Sjaan van Beurden.
- 3 Aankoop nieuwe beer; de oude was nog goed, maar slobde zo (met z'n sperma).
- 4 Verkoop oude beren, met of zonder werkbroek.
- 5 **Worstenbrood met koffie!**

Jos Verhoeven, Udenhout / Stettler, Canada.

De pastoor en de nonne

Me' de communie kreegde 'n kerkboek. Daor stong veur in welke prijs 't waar: d'n urste, twidde, dorde of vierde...

Nao afloop waar d'r 'n **koffietoffel**. Daor hong veul vanaf wie d'n urste prijs krieg. Alleman worvan de ouwlùì van meebetòld ha'n òn die koffietoffel, die krege d'n urste prijs. Dan kwame die die de katechismus goed kende en die krege de twidde prijs. Die nie zo goed kosse lere, krege d'n dorde en dan die-ginnege wor de ouwlùì gen grote kerklopers ware (te wijd van de kerk en 'n groot huishouwe) die ha'n de vierde prijs.

Hub v. Alebeek, Gemonde - Heerlen.

Chris Kerkhoff uit Cuijk schreef in zijn boek '**Wa verskes, wa möpkas en nog wat ànder gewawwel**':

*'n Goei bekske koffiè slaaj 'k nojt af,
Daor kan 'k nojt genoeg van kriège!
't Ennigste, wa 'k wel alzelève afsloj
Det zien die verrekte lèstige vliege!*

Michel de Koning uit Wouw besluit zijn verhaal '**Thee met iets erbij**' als volgt:

De pastoor maakte het kort op het kerkhof. De wijwaterkwast vror vast in de emmer die de verkleumde misdienaar hem aanreikte. Op de uitvaart in *De Gouden Leeuw* werd weinig gesproken. De neven haptan met lange tanden in **de luxe broodjes en koffièkoeken**, ze zaten hun eigen geld op te eten.

De andere dag viel de dooi in.

Op huisbezoek

Terwijl de pastoor en moeder de vrouw van een kopje koffiè genoten, zat de kleine in de hoek van de kamer te spelen. Omdat het niet wilde vlotten met zijn speeltje begon het manneke te vloeken, dat het niet mooi meer was. Moeder schaamde zich en verontschuldigde zich met: 'Nondejuu, ik snap nie, waar die verdommese jong da vloeke lere!'

'Ik ook nie', zei de pastoor.

Walter v.d. Westelaken, Den Dungen.

Kaoiè koffiè

Vroeger kreeg je bij de boeren vaak 'kaoiè koffiè'. Van die oude loerie die al drie keer over de voorstal getrokken was. Hij smaakte als schotelwater. Dat was zo de praat op een verjaardag in Ballekum. 'O,' zei een van de genodigden toen, 'maar bij ons was dat nóg erger! Bij ons thuis waren ze zo arm dat ze geen echte koffiè

konden kopen en daarom mochten wij elke week bij de architect de opgespaarde drab gaan halen en daar zette ons moeder dan een hele week koffie van...?’

Uit: Zin ’t wefke en ze waar al 80 jaor maagd.

Drika Drats

Op ’t Hool in een slecht huiske wijd achteraf woonde Drika. Er lag geen vloer in de woonkamer en Drika spoelde de koffiepote leeg op de grond die daardoor donkerbruin opkleurde. Het koffiedik uit de pot schudde ze altijd onder de tafel en zo gebeurde het volgens de Balkumse kapper die het graag sterk vertelde, dat die tafel geleidelijk aan hoger kwam te staan. Zo hoog dat de kinderen aan die tafel niet meer konden eten! Door dit gebeuren kreeg Drika de bijnaam Drika Drats. (Drats=koffiedik) **Uit: Wiej wè bewaort...**

Herinnering aan de koffietafel

‘Heel veel boerderijtjes zijn er verkocht aan mensen uit de stad die van goeien doen waren. En die brengen allemaal hun eigen taal mee. En wat het romantische betreft, nog dit: Onze buurman Dorus Pepers had een keer een vaars die moest kalven. Hij kwam aan onze vader vragen (en nog een buurman) om mee de wacht te komen houden bij die vaars, want het was al tegen de avond. Ik mocht ook mee. En daar zaten we dan met zijn allen op de stal in het strooi bij het licht van een bromolielamp. Dat duurde wel een uur of vier. Er werd veel gebuurt en gepraat en ik maar luisteren, hé. Ik was zo’n jaar of 14. Toen dan uiteindelijk het kalf goed was geboren, werden we door vrouw Pepers op de koffie gevraagd. Maar die had ondertussen een echte Brabantse koffietafel klaar gemaakt. Er was van alles! Ham, kaas, eieren en goei brood. Ik heb er goed van geprofitteerd, want dat was onze dagelijkse kost nou ook weer niet! Thuis was het meestal brood met spek, zoute boter of zult.

Toch vond ik dat vroegere boerenleven heel romantisch. We leefden dicht bij de natuur. Dus ook dicht bij God.’

Aldus Helmus van Uden uit Loosbroek, geëmigreerd naar Los Toldos, Argentinië.

KOFFIEDRINKEN

Onder 'koffiedrinken' verstaat men op het Brabantse plateland van oudsher een maaltijd. De term is min of meer vergelijkbaar met het Engelse 'tea'. Dit gegeven valt te illustreren met een fragment uit: Jan Elemans **'Woord en Wereld van de boer'** Uit het hoofdstuk De Voeding.

"Over het algemeen is de boer een geduchte *ééter*. Hij deelt de dag dan ook naar de maaltijden in. De broodmaaltijd is *de kòffiedrinke* of *de kòffie*. De ochtend wordt verdeeld in *zur de kòffiedrinke* en *nò de kòffiedrinke*. Het warme eten is *et middag-ééte* dat precies *um twèèlvuurre* begint. Als dan het angelus klept, zeggen de boeren: *et is middach*. Deze warme maaltijd deelt de dag in twee stukken: *zur de middach - nò de middach*. De tweede broodmaaltijd verdeelt de middag in twee helften: *zur vierruurre - nò vierruurre*.

De broodmaaltijd is niet goed denkbaar zonder *koffie*, of die nu al naargelang het *zétte stèèrk* dan wel *slap* genoemd moet worden. *Kòffie* zal men *inschudde* met de *kòffie-pot* in *en tas* = *en kom* = *en kòp*. *Den drap* bezinkt. Met de *söjker* is de boerin meestal zuiniger dan met *de sökkereej*. In beide gevallen wordt gemeten met *schéppe*. Behalve *ene söjkerpot* staat er *ene ròmput* op de tafel waarin *de kòffieròmme* zitten. Zijn deze op, dan zegt men wel, op het roomkannetje wijzende, *de sik sto dröch!* Wie *klòòr* is met het eten staat op. Hij *hi te kòffie öwt*. Zo wordt ook wel gezegd dat iemand 's morgens *de sloop öwthi*. Het drinken van *tij* is minder gebruikelijk. *De keetel* waarin het *tij-* of *kòffie-wötter* steeds *òn de kook wört chebròcht* is niet meer de *moor* maar *de schénkkeetel*. Met *bóttter* uit *den bótttervloet besméért* men de *bóttteram* die uit twee *snijje* bestaat. Een hele snee is *ene rónddummer*. Voor de hondjes onder de tafel zijn *de kriemmels x kröjmels*. De boter werd vroeger veel vervangen door *vèt*, thans meestal door *maggerienne*. *Broe:t* heeft de algemene betekenis van brood, de bijzondere van roggebrood dat normaal met *mik* = wittebrood wordt gegeten. *Kloor broe:t* wil zeggen: puur roggebrood, zonder wittebrood er tegenaan.

Een kinderspelletje heet *broe:t òf mik*: een jongen springt plotseling tussen twee vrienden en heft zich op zodat hij met zijn armen op een schouder van elk steunt en wie dan doorzakt, is *mik*, wie staan blijft is *broe:t*. *Krintemik* komt op feestdagen ter tafel. Een oud woord voor *mik* is *wéjch* = wegge. *Wèjtebroe:t* is van tarwe gebakken. *Dikke mik* (koek en ei) is het tussen dikke vrienden. Een goede boterham is *dun van léér èn dik fan smeer*: dun gesneden en dik besmeerd. Op zijn brood eet de boerenfamilie vaak *spèk: vèt spèk* of *strie.pspèk* = doorregen spek. *Vlèjs* zal vaak worden opgediend in de vorm van *ruu:kflèjs* = *krèp*. Kinderen houden van *zuuttechhèjt* als *pééperkoek*, *stroe:p*, *sjèm* = jam, *haagelslach*, *möskes*. Op vleesloze dagen wordt vooral *kéés* gegeten."

(Cursief is het Maaslands dialect van Huisseling bij Ravenstein)

F. N. Jansen schrijft: ..."Werd er na het Lof koffie gedronken, - onder "koffie drinken" verstond men het eten van boterhammen met koffie - thee werd toen nog zo goed als niet gebruikt rond 1900, - dan deed in het begin de bezoeker meestal nog niet mee. Pas als de verkering bestendigde werd hij door de vrouw des huizes gevraagd mee te doen.

"Och, es ge vroeger volk over de vloer had dan kregge ze 'n bakske koffie. Mee gewoon roome, want de koffiemelk van tegesworrig gaaf geen koei. Aaf en toe een sneeke peperkoek er bij. Mer dè was 't dan ook. Bier of 'nen borrel was er nie bij. Alleen es er feest was. En es de pestoor kwaam. En denk nou mer nie dè we er minder gelukkig om ware. Kom nou! Ge wiest toch nie beter. Nou zie-de meense mee kratte bier tegelijk uit de supermert kome..."

Uit: **Aachteraf bekeke**, Leo Sikkers.

KOFFIE ZAT

(Brabantica door de koffiizeef)

Hoewel de koffie van oorsprong uit Ethiopië afkomstig schijnt te zijn en ofschoon de beste soorten tegenwoordig in Zuid-Amerika verbouwd schijnen te worden, is koffie wel de meest verspreide drank in West-Europa geworden. En ook in Brabant is koffie waarschijnlijk de meest geserveerde drank. Bij visite staat de koffie klaar. Bij het ontbijt drinkt men meestal koffie en dat geldt eveneens bij de broodmaaltijd in de middag die van oudsher als 'koffiedrinken' aangeduid werd.

Koffie wordt automatisch gekoppeld aan gezelligheid en buurten en het is dan ook beslist niet plezierig als men geen koffie mag hebben, want alom schijnt er vanuit gegaan te worden dat koffie voor iedereen goed en gezond is en maar al te vaak staat de bruine drank al dampend voor je neus voordat er iemand iets gevraagd heeft.

'n Bakske bij de plattebuis.

Het is dan ook frappant hoe vaak koffie bezongen en beschreven wordt in de Brabantica die in de laatste decennia verschenen.

Johan Biemans schrijft in zijn bundel **Brabantse humor op klompen**:

... Toen ze ne haus gonge zin ze nog wel : 'Bedankt vur de vlaoj en vur de skaoj en komt de koffiè mèr 's trug haole.' (Uit: Zielig noewjaor)

Verderop in datzelfde boek lezen we in: 'Ne de noew buurlüi geweest'. ... 'Toen ze de koffiè ingaot dee ze de komme mèr hallef vol... en verderop: 'We kregen ok mèr e méélkuukse bé de koffiè .....

In **Over bij wijze van spréke gesproken** deel III produceerde dezelfde auteur een kostelijk koffietafelverhaal i. v. m. de teeravond van de Guld (Titel: **Laachgas**)

Bij Antoon Coolen vinden we veel koffie.

We hebben er twee van zijn werken op doorgelicht, **Kinderen van ons Volk** en **Herberg in 't Misverstand**. Enkele korte aanhalingen uit deze werken:

In **Kinderen van ons Volk**, op de pastorie van pastoor Vogels:

...'Jans presenteert hem de eerste tas koffie ....' ... hij bijt zijnen beet en achterna drinkt hij den warmen en smakelijken koffie en het doet hem goed in zijn gemoed...' Een vijftal pagina's verder: '... Jans zwijgt, subiet. Ze heeft den koffie verrig op dit uur. En zij schenkt, op de witgeschuurde keukentafel, den pastoor een tas koffie in... - Wilde gij ook een tas koffie? zegt ze tegen Doruske Timmer...

... De pastoor en Doruske drinken van hun tas dampende koffie mee kleine slurpslokjes en zij knabbelen vervolgens een speculaasmanneke...'

We bladeren verder en lezen: '... Zuster Veronica uit het liefdesgesticht bracht hem om half elf zijn tas koffie...' ... Doruske drinkt de hete tas koffie,...'

Op de volgende pagina heeft Doruske zijn wijf den pastoor alweer een tas koffie ingeschonken.

... De pastoor heeft zijnen koffie uit en staat op...'

En na nog een tiental pagina's: '... Godefridus heeft Marietje een gebloemde kom toegeschoven en schenkt haar uit de ronde koperen koffiekanden heeten

koffie mee roome...' (Op pag. 96 drinkt de pastoor voor de afwisseling zijn tas thee bij Janse in de keuken.)

In **Herberg in 't Misverstand** wordt naast 'gesuikerden brandewijn' veelvuldig koffie 'geserveerd'.

De postbode Jan Jacob laat het feestmaal van zijn bruiloft afsluiten met '... gestoofde pruimen, purpere en gele puddingen, fruit en koffie met brandewijn en likeur...' Later botert het minder in het huwelijk van Jan Jacob: Als zij koffie dronk hoorde hij iederen slok door den slokdarm schieten...' '... Een seconde maar keek ze hem aan. Pats! haar koffiekop vloog over den vloer. Daarna vlogen in volgorde de koffiekkan en de suikerpot en de melkkan van de tafel en vielen aan scherven tusschen een plas melk en een drabberige koffievlek op de plavuizen...' Als Marjanne verderop haar kind naar school gaat brengen vermeldt de schrijver:

'... Wie een kind voor het eerst naar school brengt neemt voor de zusters wat mee: een pond koffie van de beste, een pond thee eerste kwaliteit, een kilo cacao - en het moet goeje zijn want het is voor de zusters - een karbonade of eenen schoonen koek...'

'... De Rooy is bij Wilde Maria aan huis geweest... 'toen had Rosa Martens de koffie voor hen gezet...'

Op pag. 363 lezen we: '... Maar hij dronk de koffie, die ze voor hem inschonk,...' en op blz. 371 komen we bij de Deyssebloemen tegen: '... Maar toen zij sprak zei zij alleen maar:

Kom, ik zet de koffie klaar!'

Bert Stevens schreef een aantal 'Wolkse verhaalen om de plattebuis' onder de titel: **'Koffie mee sekraai'**. Hij zegt daarover in het inleidende hoofdstukje:

'... Zo zat ik eens bij iemand en er kwam niets bruikbaar uit, totdat de vrouw des huizes zei: 'Za'k 'n bakske koffie zetten?' 'Ja', antwoordde de man, 'mar nie te veul sekraai d'r bij.'

En die avond was vruchtbaar, want dat leverde de titel van dit boek op. (Door zijn succes volgde er later nog een tweede bundel, getiteld 'Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai'). (Op cichorei komen we verderop nog terug).

Jan Bruens van het Bossche VVV maakte een bundeltje uitdrukkingen van Bossche Kneupen onder de titel **Spul van de Rul**. Daarin staat naast de afbeeldingen van Guus Ong o.m.: 'Die twee staon d'n helen dag mar bekskes koffië te vatte, maor 'n bleind perd kan in hullie huis gin schaoi doen.' De uitleg luidt dan: Dat wordt gezegd als twee buurvrouwen de hele dag aan de deur staan te kletsen in plaats van hun huiswerk te doen.

En Willem Iven besluit zijn kostelijke boek '**Lind dè is de sgonste plats**' met o.m. .... 'Tijdens de samenstelling van het boek gebruikten we (het werk is een coproductie van Teo v. Gerwen en Willem, C. Sw.) driehonderdvijfenzestig potten koffië, vijftig flessen wijn en ongeveer vier vaten pils...'

In **Miet andermaal verteld** wordt onder het hoofdstuk **Eten** veel koffië gedronken.

Terna had Miet de koffië verg en d'r was uitgebakken spek om te knoepere en om roggebrood te soppen in 't hete spekvat...'

'... Onder dat eerste koffiedrinken dee Thidder aalt zeggen wat of er dien dag gelijk gedaan moest worden. Onder de koffië maakte Thidder zijn werkplan zoveul als, maar daar had ie onder 't opstaan en onder 't melken ook al over geprakkizeerd...'

'Smeregens en ook taafterens was 't aalt nog efkes ene keer koffië drinken en een snee mik of peperkoek vatten...'

'... Miet of Annie of samen kwamen dan naar 't veld heen mee 't stoopke vol hete koffië en een kallebas mee mik en brood en koek en tassen. En als 't heet was, was er ook een stoopke thee mee citroen of azijn daar in.'

Verderop lezen we: '... Dat was aalt fijn dat koffië drinken...'

'... Als Thidder of Miet of Jan e-weg waren geweest mee de fiets of de kaar dan wier daar ook onder de koffië af verteld...'

... Onder't koffië drinken kwam er nogal eens dik volk. Dat dee dan ook koffië krijgen, als 't vertrouwd volk was...'

'... Ene koopman voor varkens, ene kommies met papieren Den olieman, die kreeg ook koffië .... Als ie klaar was dee Miet ene krant op ene stoel leggen

en dan kon Sjaak Ollie ook bijschuiven voor een tas koffie...'

'... Savonds was 't dikkels nog eens ene keer koffie drinken en brood eten na de melkenstijd. Daar waren dik opgebakken erpel bij...'

Ad de Laat bezingt op zijn eerste LP **Brabant ge veraandert** zijn geboorteplaats Nisseroi. In het derde couplet klinkt het dan: 'li de wès op de blèijk en de kéijnder op bed, dan wordt 'r nog lichelijk koffie gezet...'. Op zijn tweede fraaie langspeler **Vandaag d'n dag** horen we van dezelfde zanger in het lied **Vroog nie worrum**: ...'we drinken 'r koffie en we lussen 'r zult, we he'n d'r nog pooters en nonne...'

Jo Hoogendoorn zingt op de 'Golse' langspeelplaat **'D'n goeien aowen teêd'**: ...'Wordt de koffie nog geschonken 's avonds rond de plattebuis, hangt er boven ieder schaawke ons lief Hirke nog òn 't kruis...?' (Uit het lied de Emigrant. Tekst Wim v. Boxtel.)

Peter Haans bezingt het Vrugere Brabant op zijn eerste LP **Muzikale monumenten uit Brabant** als volgt: ...'De vrouwen die schonken wa koffie en dronken uit 't bekske van 't beste servies. Zo ging 't er vruger in Brabant...'. Haans is overigens een van de weinigen waar we ook Englands nationale drank een keer ontmoeten: 'Saartje zat daar mee z'n Janske in 'n huuske op 'n bankske, ... en die twee, ze dronken menig bakske thee...' (De Gouwe Bruiloft)

Bij Arie van Roozendaal vonden we geen koffie maar wel heerlijke thee in zijn stemmige lied:

Sondus saovus

*Bij de kachel zaat ons vadder
in de zörg met de krant.
En hij pruimde, mar hij had er
ook den theepot bij de hand.*

*En ons moeder zaat te brèien,
een of aander kleding-ding.
En vertelde tussenbèie
hoe 't vruger ammaol ging.*

*Wij met zessen um de toffel
onder'n lamp van zestig watt,
met 'n flinke grote haffel
olieneutjes vur de vat.
Da waar in m'n kéinderjaoren
sondus saovus b'ons 'n fist,
waor we raozend blij mee waren,
- umda ge nie beter wist.*

Ja, zo ging da vruger hier en daor...

Vervolgens krijgen we een beschrijving van een zondagavond in de huidige stijl.

Peter Aarts uit Deurne zingt op zijn plaat **Vur wà me lief is** het lied **Vruuger** ...'en vur iedereen die binnekam stond altijd wel 'nen boterham ... of 'n tas koffie me 'n kuukske klaor...'

Gerard van Maasakkers zingt op zijn LP **Komt 'r mer in**, in het gelijknamige openingslied: 'Komt er nier in, as ge honger of kouw hebt, of niks hebt, komt er mer in. Vat mer 'ne stoel, wilde koffie, of liever 'n borreltje, vat mer 'ne stoel...'

Huub van Eijnhoven verwoordt het op zijn tweede langspeler '**Vur jou, van mèn**' als volgt: 's Mèrreges as m'ne wekker rammelt spring ik heel gauw uit m'n bed. As ik m'n krachte heb verzameld wordt koffiewatter opgezet...'

Op de eerst plaat van dezelfde zanger, '**Brabander ben ik**', krijgt de luisteraar over de vrouw van de nieuwbakken echtgenoot te horen:...'Ze kon zelfs nog gin koffiejuwatter koke...' (Uit: **De soep en d'errepels**). Geen koffie kunnen zetten schijnt wel het summum van ongeschiktheid voor het huwelijk te zijn.

Bij Thieu Sibbers lezen en horen we in de scheldlitanie der vrouwen, **Honderd op 'n rij**:...'n Kommendant, 'n schrans en'n lat,'n koffie-loerie,'ne kwezel,'n poets en 'n fluit en 'n kat...' (Uit de LP **Speulenderwijs** en uit het boek: **Aachterum binne**). In dat boek vinden we ook nog de Scheldnaome vur 't màansvolk (alleen de 'k' al): ...'knurft, kôbbus, koffièklèp,...

En zelfs in zijn bekende, vaak geciteerde en op zijn laatste LP '**In zaand geworteld**' door hem zelf verwoorde gedicht **de èrpelèters** staat: ... 'Mîn mörke vol koffie van watterige sort... zette d'èters, nô d'èrpel, de maoltijd dan vort. De vraauw giet out 't pötje mî scheute de kwèkskes van 't dratserig nat in de waachtende bèkskes. De vingers, van 't vruute in 't èèrd vort krom en kort en gekèrfd, z'umklemme de kom mî't brounsige nat, dè mî slurpende teug 't kelsgat inspuult, dè röuw is en dreug...'

Zjef Naaykens vertelde bij gelegenheid van de hulding van zijn vader in de Tilburgse schouwburg dat de kinderen Naaykens de Brabantse cultuur ingegoten hebben gekregen niet met de pappot, maar met de Brabantse koffietafel. Naaykens jr. zat immers met broers en zusters onder de tafel bij de vieringen van de Groot-Kempische Cultuurdagen in Hilvarenbeek! (Instelling Jan Naaykens Fonds, nov. 1984). Ook schrijver dezes heeft de koffie nogal eens verwerkt in zijn productie: Op de LP **Boerrejonges Krintemik** staat een nummer **Koffieyklèts** geheten, in **Dur de Banke bene**, vindt U het gedicht **koffieyklèts** en in **Krèk wè'k wó** sluit het vers '**n Kloch** jong af met:

... '*B'ons zaagde baote vur de deur al òn de klumpkes*

Door hé'n ze bé de koffie j dik ok heel veul kumkes ... !' Bovendien schreef auteur dezes een limerickje in **Laacht 's Lekker**:

Over de bediening

Voetbad

*'n Vrouwke uit 'n cafeeke in Riel
serveerde haar koffie met hart en met ziel
In de trant van 'n echte waardin
vroeg ze steeds: 'alles erbij en erin?'
hoewel de helft op het schoteltje viel.*

Over koffie:

Pofferkoffiej¹

*D'r waar alted krèk overal de koffiej kloor,
mar wèff're! Hij stond'r nee:ve de wòttermoor
te pruttelen op de kachel, de plattebuis....
of in 'ne groo: te pot achter op 't f'rnuis.
Verskèije kirres waar iej dik dan durgekókt,
ee:ve dik ès de kachel ok waar opgestókt.
Zoo: gonk't mitte koffiej; dan 's loerriejlaow,
dan kokend hee: t. Mar alleej mar, ge dronkt 'm traow.
Noit afsloo: n, ok al dochte dan dik toch lótter:
"Waar dè koffiej?, 't liejk eer op skóttelwòtter!*

---

1. bastaardvloek (uit potver .... koffie!)

Over koffiekoek:

Candy-cookies of gingerbread

Pee:perkoek of krintemik

*Ze kennen 't overal ès honning- oftewèl es pee:perkoek.
't Sti ès goewd vur stoewl- èn afgang ok te boek.
Wèlliej numen 't èiges alted wèl veulal "poepercake"
èn we pruuivje van d'je pee:per noit ginnen inne steek.
Wèl mótte d'rvan grif geregeld stevig afzoo: mitte broek.
En al ist kandij- of koffiej-, krùie- of toch mar pee:perkoek,
de Franse bekijken 't anders èn numen 't dan ok krèk p'rsies
ginne poeperkoek, "pain de poupe", mar "toujours pain de pies!"¹*

Uit: Boerrejonges Krintemik

Over 't fist:

boerrejonges, krintemik

*Skón toffels vol vollek èn alleman diej zong 's
èn pruuifde van de snee:vel of de boerrejonges.
D'n drank kwaamp mitte krat, de s'gare mi't kisje,
toch noemde ze't beskèije gewoon "mar 'n fisje".
Iederee: n waard'r op z'n sondus èn vol goeie skik.
D'r waar koffiej, kee:s èn zult èn volop krintemik.
D'r wier gedanst, gedronken èn ok wè gevreje
dur't jonk vollek. 't Waar gelijk hee:l dik tevreje.
De monnika diej spulden 'n möpke, veulal unne wals,...*

Uit: Boerrejonges Krintemik. Cor Swanenberg.

---

1. "pain d'epice"

Over koffieklets:

Koffiejkrenske

Vur de "leut"

Ze kommen alle wee:ken op de koffiej bé Joo:n de Fiets.

Diej prót alt druk, mar zitter noit hòst iets.

Truike Troel dè's wèl 'n èchte roddelrèbbel.

Diej ister alt hee:l druk doende mitt're spitse snèbbel.

Ammel nog hee:l hèl te bakkus èn mar slècht t'r bee:n.

Lang tonge vur de roddel èn èiges dik ok hee:l lang tee:n.

Soms dan geuget mi hullieje krans ok zówè nerres over.

Ja dan ist mitte gespreksstof mar ötgesproke pover ... ;

Bevubbeld: "hoew geuget nouw", vreu:gt'r iemes Bèrta Bòn...

"Och jaa, wè za'k zegge, zoo: zuutjes hene, zoo: mar still'kes òn,

Niej veul wèrd ok, ... èzzik 's mèires in m'ne spiegel kijk.

Dan denk' dik, 't wordt wir uurre vurdè'k oit op m'n èige lijk!"

Uit: **Dur de bank bene.** Cor Swanenberg.

Ook op de recentelijk verschenen Brabantse cd's wordt nog altijd volop koffie geschonken!

Johan Verschuuren. (fragment)

Nu voor de echte luisteraars. Hier is ie weer met 't weer: Johan Verscheer!

Neeje, klótmènneke, 't is Verschuuren! Goeie morrege.

*De radio 'smèrreges òngezet
en 'k klim nou uit m'n bed.
Ik lüster nor 't Brabants nieuws
en heb de koffie òngezet.
Daor is Johan; ik heb 't gered.*

Liedje van De Revuo's uit Lith op de cd '**n Toerke Brabants**.

Wijlen Arie van Roozendaal (Eindhoven) zingt op de cd **Hurt 's efkes hier**:

*De pas gebakke breujkes bij den bàkker
en de vers gezette koffie in de pot,
da ruikt toch zo, da ruikt toch wel zo lèkker.
Ja , da is veur alle neuze 'n genot...*

Uit 't liedje '**Ik doe...**'

Lya de Haas uit Vinkel bezingt '**Claartje**' op haar jongste cd **Stille taal** als volgt:

*Is de hobbyclub wer 's nie al te aktief
weinig doen, veul praote; nimt ze dè vur lief
Onder 't koffieleute me' 'ne koek erbé
kleurt Claartje de verhale bé.*

Op de cd **Anders as anders** van Henk Habraken staat het lied '**Lintje**'. Daarin wordt de zanger uit Dinther bezocht door Hare Majesteit herself om hem een lintje te bezorgen.

*Ik zin: "Ha, lieve Beatrix, kom binne, vat 'ne stoel"
Ze waar hil erg vriendelijk, dè gaaf 'n goei gevuul
"Luste 'n bèkske koffie," vroeg ik, Beatrix zin "graag"
Ik kreeg van onze kunningin de kriebels in munne maag...*

Josefien Dortmans zette het liedje '**Zeg, komde in Uje 's buurte**' op de cd **Goeie kost**. Dat lied heeft een refrein waarin de koffie al klaar staat:
Zeg, komde in Uje 's buurte, de koffie mi koek sti al klaor...

Van dezelfde Udense zangeres is het lied '**Lijne en diète**' op de cd **Goeien ammezuur**. Dat lied opent met:

*Komde oit 's op 'n fisje en ge buurt wa mi mekaar,
stut 'r lichelijk de koffie of de thee al vur oe klaor.
'n Tas koffie zonder kuukske is as ertsoep zonder worst,
dus kùmt 'r ete en ok drinke, vur d'n honger en d'n dorst...*

Ook op **Goeien ammezuur** (Brabants op z'n Best, deel 4) staat het liedje '**Tinus Verhagen**' van de groep De Glacis uit Bergen op Zoom. Daarin horen we in de derde strofe:

*Dientje schonk koffie en ze smèerde krentesneekes
en Tinus maakte impesant de paling schoon.
't Wier 'n span, die twee daar met z'n tweeke.
Da's niks bijzonders 'or. Da's eigelijk 'eel gewoon.*

Lambert van Hintum uit Berghem bezingt op zijn cd **Geluk** het '**Brabants eige**':

*Bordjes op de schouw, 'n vure houten kruisbild,
kerkboek op de kaast, 't ovendgebed.
't laotste avondmaal en 't wijwòttersvètje.
Veul werd er gebid, veul koffie gezet.*

Op haar eerste lp **Vanbinnenuit**, die later ook als cd verscheen, zette Ger Cop-pens uit Boerdonk als toepasselijk slotlied "**De koffietaofel**".

*Wanneer ik doodgao wil ik urst 'n koffietaofel
mi krinteböllekes en roggebrood mi worst.
En wie nie wil hoeft er geen koffie bij te drinken
want jonge klare helpt ok heel goed vur den dorst...*

Ivo v. Dinther laat zijn gedicht '**Schónmaak**' eindigen met:

*Mar heur ik dè goed?
"Kom toch eefkes binne,
en vat 'n tas koffie.
't Steu wel ammaol overhoop,
mar hij smak-t-'r nie minder um".
In ene keinderschoen verzilverd,
reist 't overal mee oe mee,
dè, d'r alted welkom zèn!*

Uit: **Mee de deur in den herd**, Ivo v. Dinther

Tevens zit er koffie in zijn gedicht: **Bè boeremense**

*Bè boeremense op de misse,
de vaoder zit te melke,
veuraon in de wei-
Neisgierige tulpetate,
lelik in de rui,
schommele naor de schuur-*

*Binne in den herd,
zitte de keinder,
ès grote mense te kaarte-
De kumkes en 't brood
worre op de taofel gezet,
't schotelslet veegt alles schön-*

*De vaoder wèst z'n hánd
bè de put veur de geut,
moeder duu d'r rauwe scholk af-
Kumt mee de koffie,
de keinder kijke stil,
en umzichtig naor 't bezuuk-*

*"Bidde gè mar's veur",
wordt tot de klèinste gezeed.
"Gelukkig versteu onze lieve Heer alles",
laacht moeder,
nao 't krom kruiske
van dieje dreijerigge klèine-*

*"Laot 't oe bekomme,
vorse mik uit den eige ove,
ja, bakke, dè kan ze,
ons moeder-
Doe mar krèk of ge tous bent", en dè ben d'r!*

In het lied: '**Huwelijk vol spijt**' wordt in het 5de couplet gezongen:

*"Toen zo'n we dan gòn eete, ik kiejk nog èrr'ger op,
Van inne lippel koffiej makte ze 'nen emmer sop..."*

Uit: **Van Oorlog, Overvloed en Onvrede**. Cor Swanenberg.

In **Rond de Plattebuis** vertelt Kien Timmermans.

..."Het is dan ook best uit te houden in het kleine kamertje met 'n gezellig tik-kend klokje en een pot verse koffie op de kachel..."

Ad van Schijndel legt in '**Um de fluit en den duit**' Jos van Tinuskus de volgende woorden in de mond: ..."Gif ze mar **un tas tee**, dan zen ze un welleke zuujt; kan ik mee impezant wè oan doen. Dè din ze, zonder kuukske."

Uit het verhaal: '**Un runje van twée hirre**'

Zou thee dan toch ... ? En Heeswijk-Dinther is uitgerekend een van de weinige gemeenten waarvan ik weet dat ze een **koffiestraat** heeft!

Bij 'Jösse' lezen we wat verder: "...t Gink efkes béter, noa de koffie, mar lankzaam zakte zonne kop wer in z'n linkse haant..."

Ja, koffie **houdt** wakker, of zoals hier maakt wakker. Sommige mensen kunnen er zelfs niet van slapen, zo zeggen ze.

Koffie maakt nuchter; Carel Swinkels schrijft: ..."Wij hadden voordien twee potten koffie leeggedronken en Frits een potje thee omdat wij alle drie een kater hadden..."

Uit: **De Wegenwacht is altijd vriendelijk**.

Bij Henriette Kegge lezen we in haar verhaal 'Den Hengstenboer':

..."Kik, agge es 'n keer 'n slagroomsoes bij oe bakske koffie krijgt, dan viende da lekker. Mar agge iedere dag zes slagroomsoezen naor bienen zou motten werken, dan zoude liever in 'n roggebrooike happen. En zo zaag diejen hengst ut ok, denk..." Uit: **Toendertijd**.

Jan Cartens verwoordt de gebeurtenissen na zijn Eerste Heilige Communie als volgt:

..."Op de ovale, blinkende schalen waarop anders het vlees in de etalage lag uitgestald, had de slager bloemen van worst en waaiers van ham en rookvlees gelegd. Er was ook een puddingvorm vol zult. De hele kamer rook naar vers brood en pasgezette koffie..."

Uit: **Een Roomsche Jeugd**.

John van den Heuvel bekent in zijn verhaaltje '**Liesbetje ut engeltje**': ..."Zondags gaoj ik dikkels un tas koffie vatte bij Liesbetjes..." (Uit: **Noordbrabants Schrijversboek** 1980). Dit Bossche dialect doet mij even terugdenken aan mijn studietijd in Brabants hoofdstad. Daar in de Orthenstraat rook het altijd zo lekker naar koffie en chocola. Die geuren uit de fabriek van De Gruyter snoofje al voor de markt op... Maar ja dat waren nog de tijden van... "en betere waar en tien procent en het snoepje van de week!" en... toen mocht ik nog koffie hebben..."

Gerard Ulijn vertelt in zijn bundel **Oe Toch!**: ..."De tafel werd afgeruimd en de kaarten geschud. Een 'tas' koffie en een snee peperkoek waren een goede bodem om het 'fleske' te laten vallen..."

Uit het verhaal **De begrafenis** (Berlicum).

Lodewijk van Woensel schrijft in zijn **Saldaotebabbels**:

..."Op de Mèrt stonne mèterslange toffels mee brood, kèès en koffie..."

Uit het hoofdstuk '**Op huis aon**'.

Willem van 't Hof mijmert in zijn stemmige bundel '**Gepalmde Rog**':

..."En 't pietje dat zingt weer zo schoon in z'n kooi.

't Is lijk in 'nen droom alzelèven.

Het kraoken van 't koffiegemaol in den herd,

't gestoom van de moor zal wel blijven."

(Herinnering)

Collega Harrie Coppens liet zich in een gezamenlijke voordracht in Oss eens ontvallen:

..."die fraters die zijn keibruin van binnen!

Is 't niet van de nicotine, dan is 't wel van de cofféine! ... ", en natuurlijk, ook in kloosters stroomde de koffie in 'sloten'....

Toon Kortooms deelt omtrent Willem De Griek het volgende mee: ... "Door de tijd verdiepte en verbreedde zich bij Willem de Griek de zucht naar drank. En was die drank maar thee of koffie geweest! Doch thee vond Willem uilepies en koffie ouwe-wijven-zever. Bovendien, als zijn moeder 's morgens gloeiend hete koffie in zijn drinkkruik deed, was die bij aankomst in de Peel al lauwwarm of koud. Met jenever had men dergelijke ongemakken niet..."

Uit: **Mijn kinderen eten turf.**

Frans Hoppenbrouwers laat zijn gedicht '**onneuzel**' als volgt eindigen:

*Den boer werkt nou vur áolling daog
op z'n eige boerdereij.
En as de boerin 'm nie nódig hi,
hi Sjarel altij vrei.*

*Hi drinkt veul komme **koffie**
bij de kachel op den hèrd.
En as den boer wa kólsoep krè,
krè Sjarel'n burd snèrt.*

*Zò ziede mèr wir mense,
iederéén kan z'n eige stóte.
As ge denkt den báos te speule,
dan speule ze mee oew....*

Uit: '**n Sneerluk brood út de Kempe**

Dokter C. Fontein en zijn vrouw melden in het bundeltje "**ik mèn dat't vort zat is**" de volgende anekdotes:

'Mieke de Rut is in heel Oss bekend. Het is een klein, vinnig vrouwtje, altijd in het zwart met een enorme snelheid voortstappend. Ze kan belezen. Bliksem-snel maakt ze dan met haar duim kruisjes boven het pijnlijke lichaamsdeel, waarbij ze gebeden prevelt die ze van haar moeder heeft geleerd. Ze krijgt meestal een pak **koffie** als beloning voor haar werk. Ik kan het uitstekend met haar vinden. Uiteindelijk streven we hetzelfde doel na! Zo ontmoet ik haar bij een patiënt die met ischias in bed ligt. Ik: "Zo Mieke, hoe lang kom je al hier?" Mieke: "Drie weken". Ik weer: "Ik al vier. Zouden we er niet langzamerhand een specialist bij halen?"

Ouwe taaie Dorus van Lieshout is een legendarische figuur in Oss. Hij is in de 90 als hij een keer 's nachts op zijn fiets terugkomt van de kermis. Hij rijdt een greppel in en loopt een flinke snee in het hoofd op. Onder het bloed komt hij thuis. De geschrokken familie wil mij waarschuwen, maar: "Bende gauw gek", zegt Dorus, "voor zo'n krebke kunde dieje mens toch niet uit bed hale." Hij is 97 geworden, tot het eind toe ijzersterk. Het geheim daarvan onthult hij aan de koningin bij het bezoek van Osse bejaarden aan paleis Soestdijk. Op haar vraag hoe hij zo kras gebleven is, zegt Dorus: "Alle dagen brood meej spek en drie borreltjes, mevrouw de majesteit."

En nu we toch bij eetgewoontes aanbeland zijn:

Wim v. Boxtel zegt in zijn gedicht '**Toe de nok omhoog**':

*... Mar smergens vruug,
kreege ze op toffel,
vier pillen van 't hartjesbrood.
Besmeert mee niks,
belee mee suiker,
mar, och, ge gongter nie van dood...*

Uit **Brabants Bont Sprokkels**.

Bij Jan Wintraecken vonden we: "In vervlogen tijden waarin we nog niet van de welvaart leden, plachten vooral veel Belgische (maar ook Brabantse! C. Sw.) mensen de uit zuinigheid wat slap gehouden koffie enige pittigheid en een zwarte kleur te verschaffen door toevoeging van een mespunt cichorei. Extremisten lieten de koffie wel helemaal weg en dronken een heet aftreksel van pure cichorei. Dat kon ook, want toen tijdens de laatstleden oorlog en bezetting de koffie schaars en onbetaalbaar wilde worden, dronken de Belgen (en Nederlanders C. Sw.) zoveel surrogaatkoffie op basis van cichorei dat ze er op de borst zwart van uitsloegen. Cichorei wordt gemaakt van de cichoreiwortel of bitterwortel en de manier waarop dat geschiedt werd al beschreven door Stijn Streuvels in zijn beroemde novelle "Het leven en de dood in den ast".

Uit: **Bloed op de vechtmat**

Het is in onze omgeving jarenlang de gewoonte geweest koffie te zetten met toevoeging van een lepeltje 'sekreij' (cichorei), meestal werd dit aangeduid met de merknaam Buisman.

Bón-apart

*Orriëj waar's nor D'n Bosch gedoo:n
want hij hátter nog skón mèskallever stoo: n.
Hij wó nouw de mèrtprijs wèl 's wete,
want anders wierde bé d'n handel kaol beskete.*

*Orriëj hágget allemòl 's goewd bekeke,
èn de prijze ware hóg, waar 'm gaauw gebleke.
Hij viejt 'r 'n pilske èn zaat zoo:w wè te laache,
èssiej strakke verkocht, dan hágget wijf gin klage.*

*Hij viejt 'r nog 'n glèske en kriegj 'r wè gezelskap
van 'ne vee:jkópman, diej waar zoomar wè op stap.
D'n oo:ber kwaamp èn d'n dieje bestelde bier mi koffiejbónne!,
want door kóssiej iets mi?, dè waar'ne mop, 'ne néje skónne.*

*De kópman lin ee:n koffiejbón apart, bé z'n vol glas bier
èn vroewg Orrieje onverwaachs: "Wiej is d'n dieje hier?"
Orrieje knipperde mi z'n oo:ge, docht diejp èn grifhee:l hard.
Hij wies èn zaag't niej èn toch waart duidelijk "Bón-apart!"*

*Orriej há-j-op skool wèl 's oit van N'poo:lion Bónapart geheurd,
toew iej hurde dèttiej 't waar, waar de mop meej goewdgekeurd.
Ja, hij von dieje kópman'sgrap'nen èchten aawverwetste goeie,
door tròjje d'r nog wèl meer in èn dè gonk 'm nouw al boeie ... !*

*Hij docht, door zá'k ons Cisca thauws 's mi verraasse,...
diej is ok nogal stom èn de skool allang ontwaasse!
Dus thauws vreu:gt Orriej op de bonnefooi um koffiejbónne,
Cisca denkt: "M'ne mins is zat, dè ziede zèlde bé de zónne.,."*

*Mar ze hòlt dè grèij mî de s'kreij¹ èn al, al rap op tòffel,
Orriej begient mi de bónne wè gedrèij en hèimelijk gemoffel.
't Lekt of iej too:vere wil, ès'nen èchte goochelaar ....
Cisca kekt wè ongeleu:vig nor d'ren èige skarrelaar ...*

*"Nouw wijf", zi Orriej nò veul onhèndig ouws gehaffel,
"zegt nouw 's wiej dees is, of anders haawt mar 'we² waffel..."
Hij wéést wè zatteg nor z'n ee: n enkele koffiejbón
mi van diej krom vingers diej niej goewd rècht mir wó'n.*

*Mar Cisca kekt 'r wè ongaans èn zi d'r krek gin ee:n,
ze kekt mar nor d'ren Orriej, diej wè waggelt op z'n bee:n
en dan grijnst³ Orriej innins: "Wè zedde gé toch stom, hé mins,
hier li eiges nouw N'poo:lion èn gé ziejget nog ginnins..."*

Uit: Krèk wè'k wó, Cor Swanenberg

---

1. Cichorei, "Peejkoffiej", Buisman
2. 'we (van oewe) is: uwe.
3. onvriendelijk zeggen, snauwen.

In het **Klein Bosch Verhalenboek** meldt Anne-Marie Peynenburg-Bolsius: "Er zaten maar een paar jongelui in het koffiehuisje op de hoek van de Boerenmouw. Ik kon dus rustig naar binnen gaan. Ik had wel zin in een kop koffie. Midden op de dag sijpelde wat dun zonlicht naar binnen of het niet goed durfde. Voor het raam rijen koffieketeltjes in allerlei vormen en kleuren. Ze stonden er zeer nostalgiek te functioneren. Het aangenaam bruine koffiehuis binnen gekomen keek ik wat rond,..." Uit: **Volk**.

Verderop in haar verhaal: ... "**En het water stroomt**", schrijft ze: ..."reden voor Hanne om gelijk in de keuken koffie te gaan zetten." ..."Een fijne koffi-geur trekt Gerrits neusgaten binnen..."

Dan is er ook nog het Brabants begrip '**koffiezetterke**', waarmee men een (vaak niet gepland) dochtertje als laat nakomertje pleegt aan te duiden. De term klinkt in elk geval heel wat vriendelijker als de min of meer voor hetzelfde begrip gangbare termen: 'panneskrapsel' of 'trogveegsel'. 'Koffiezetterke' duidt o.i. slechts op het feit dat men veronderstelt dat dit laatste thuisblijvertje straks zijn ouders zeer zou kunnen gerieven door het behulpzaam zijn bij het bereiden van de veel gedronken koffie.

Het merendeel van het bovenstaande moet illustreren hoe zeer koffie verbonden werd en wordt met gezelligheid en gemoedelijkheid en hoe zeer koffiedrinken als vast gebruik ingeburgerd mag worden beschouwd. Een bescheiden gebruik van koffie schijnt over het algemeen een milde en gunstige uitwerking te hebben op de gesteldheid van de gebruiker. Een van de positieve kanten is dat mensen die zich lamlendig voelen, na het drinken van koffie vaak actiever worden.

Overmatig gebruik kan schadelijk zijn voor maag en hart. Natuurlijk bewijst bovenstaande niet of nauwelijks dat koffie zeer Brabants zou zijn. In heel het land (ook en vooral in Friesland en Groningen) en ver daarbuiten is koffie als de meest gedronken nationale drank te beschouwen. Het zou hooguit aan kunnen duiden dat ook in Brabant de koffie bruin is en als een gezelligheidsdrank of als een geschikte openingsdrank veelvuldig geserveerd wordt. Geen won-

der dat veel feesttafels daarom allengs als koffietafel aangeduid gingen worden. Het begrip **Brabantse koffietafel** schijnt tamelijk jong te zijn.

Als men het woord koffie opzoekt, vindt men een verscheidenheid aan betekenissen. De zaden der koffieplant (*coffea arabica*), de plant zelf, de al dan niet geroosterde bonen, het gemalen poeder van de geroosterde bonen en de daaruit bereide drank worden allemaal aangeduid als koffie. Bovendien verstaat men er soms de tijd onder waarop men koffie pleegt te drinken; de koffiemaaltijd.

In '**Van Liemt en de Boeremert**' lezen we: ..."Diejen zelfde zondagvurmiddag, toen Peer zeuven sneejen mik mi goei boter, 'n paor stukken spek, twee gekookte êier en drie bêkskes koffie mi boerepraot op ha, stapte-n-ie mî z'n wefke op Liemt aon..."

(Uit het hoofdstuk **Noar de Boeremert**.)

Me n'ebbe n'alles in 'uis. (fragment)

Luste koffie, wilde thee?

Doede mè d'n borrel mee?

Motte sjerrie of 'n pilske mè d'n sjiške

Of 'n wijntje, da's ok goed.

Wilde 'm dròg of liever zoet?

k'eb ok rauwkost, éél gezond ok mè d'n dipke

Wilde taart of 'n beschuit.

Schiet 's op en kies wa d'uit.

'k ken ok poeier make, wèrrem om in te soppen.

Paula in de **Vastenavondkrant**, Bergen op Zoom.

In het winkeltje, voor de groote toonbank, die bijna de geheele ruimte vulde, stond Mijnheer pastoor. Het was een oude man, met grijze haren al, maar met een jong en blozend gelaat, ongebogen nog ondanks de jaren.

'Zoo Tante Sjoo, hoe gaat het er nog mee?' vroeg hij met zijn zware, joviale stem.

'Kèk, Mijnheer pastoor...! O goed, Mijnheer pastoor, en hoe maket Mijnheer pastoor eiges nog? Komt er mar gaauw in en vat 'n taske thee of 'n bekske koffie.'

Uit: **Brabantsch vrouwvolk**, door Pastor Emeritus, 1929.

Brabant -200-

(fragment)

*Brabant, z'n stee, de dūrpe en gehuchte,
getekend deur 'n kapel of 'n kraus langs de straat,
de meulewieke zwaaije oe van wijdhene welkom,
en ge kregt'r overal 'n kumke koffie en goeie praot.*

Ivo v. Dinther, Geffen Den Bosch.

D'n ééle week attie d'r naar uitgekeke; zondaggemorge lekker visse! De week kon nie gauw genogt om. Eindelek was 't dan toch zo wijd. Eél vroeg in de morrege wier t'ie wakker (geslape n'attie bekant nie), schoof éél verzichtig, om z'n Kaat nie wakker te make, 't bed uit om z'n bulle en spulle bij mekaar te gaan zoeken. Nouw nog wa botterammekes en 'n kommeke koffie en dan: op naar Melane!

Mar de koffie was op en in de keukekasjes was nerreges iets te bekenne wa d'op 'n pak koffie leek. Te lange leste makte n'ie z'n Kaat toch mar wakker.

Zonder koffie konde ommes oew òòge nie ope n'ouwe zo vroeg.

'Kaat, Kaat, wor 's wakker! Waar edde de koffie staan?'

As 'n berin die in d'r winterslaap gestoord wor, draaide Kaat d'r eige n'om en

mè loddereg slaapogskes zee se: 'Gij kun toch ok nooit wa vinde n'ée!' De koffie sta d'onderin 't kasje bij de radio, in de bus waar vermisellie op staat!'

Uit de **Vastenavondkrant** van 1997, toegezonden door Piet Michielsen, Bergen op Zoom.

Het gedicht '**Sondagsachtemiddags of Ik wààr blij mee 'n bietje**' van Giel van Gastel besluit met:

*'t Slaò vier uren, òòns moeder schiet wakker.
Dan dèènk ik al aon de kedetjes van d'n bakker.
Die 'ee se giesteren mì't brôôd meegebracht
En ze zijn toch ok nie vor wêèskienders gekocht!*

*A-d-òòns moeder even de kelder in gaot,
Wor ik òòns vaoder, 'ij kom-d-uit z'n bed.
En à-t-ie - aongekleed - in de keukendeur staot,
Is z'n'n bak koffie al gezet.*

*Nao de kedetjes is t'r nog effekes tijd
om te kuieren. "Neie, we gaon nie te wijd."
A we terugkommen gluujuen m'n wangen.
Waor mot ik nao zo'ne middag nog naor verlangen?*

Dezelfde Westbrabantse dichter schrijft in '**Wachtpost 13**':

*'t 'Uis van òòns opoe, dà làg aon 't spoor
Mee 'n jil klein 'ofke d'r vor.
A'k m'n ôôgen dicht doen, dan kan'k ze wir zien:
De blààuwe cijfers van Wachtpost dertien.*

*Nou stao-d-opoes 'uis d'r nie mjr,
'Oe lang is dà-d-al nie weg?
Mar à'k goed lùster, dan wor ik ze wir:
'n Pèèrd en 'n kààr op d'n overweg.*

*Dan zijn 'k wir bij opoes in den 'èèrd.
Ze zit in d're zùrg neffe de gotstjin van arduin,
't Waoter zieng-d-in de ketel, 't is wèèrd,
En de koffie ... is zo bruin.*

Mot ik nou koffie inschudde? Dè zuuk ik gaar nie.

Wètte det ze vroeger nog wel 's koffie zetten van d'n drab van d'n urste keer?
Det hiette 't tweede broederschap.

Chris Kerkhoff, Cuijk.

Ons moeder was anders gèr thuis, want er liepen veel rondlopers langs de deuren te leuren mee vlooiekamkes, kneupen, elastiek en nog meer van dat geraai. Er waren er bij die een hand, arm of been misten, maar d'r waren ook schuinmarcheerders bij. Maar als er zo 's een echte tobber bij was, zei ons moeder: 'als ge efkes wocht, dan zal ik een murke koffie zetten. Da hai ze dan zo gezet, want de moor mee waoter stond altijd op de kwizinair.

Jan Jansen, Bladel.

Kees Verhoeven, die onder de schuilnaam 'Unnen Haorese' publiceert, schreef een artikel over de vroegere koffie, getiteld: **'n Goei haand van koffiezette**.

Was 'r immel vuur, hout vur 't vuur was daogs van te vurre alwel binne gehold en ston in 'n maand of in de stekkerhoek (turbak), dan ging de moor (waterketel) bove 't vuur of op de kachel en kon ondertusse de koffie gemaole worre. Gemaole koffie ùt 'n pekske beston toen nog nie. De koffiebònne wiere

bewaord in 'n blekke bus, die mistal, op 'n benkske onder de schouw ston. Mee de haand wier gemete hoeveel koffiebònne d'r noodig ware en die wiere bove in de koffiemeule gedaon. Of 't gezegde: "die vrouw heej 'n goei haand van koffiezette", daor vendon komt, weet ik nie. De koffiemeule wier tusse de kniejes gehouwe en dur te drèie mee de zwengel wiere de bònne fèèn gemaole. De gemaole koffie kwaam in 'n schuifbèkske, dè onder ùt de koffiemeule getrokke kon worre. Daorùt wier de koffie in de pot geschud, daor ging dan soms nog 'n snufke zout bè vur de smaok en um op koffie te bezùinige, 'n schep "sekrèi" of "Buisman". Dè was alleen nog mèr koffiezette.

Es de koffie opgegote was en efkes hà getrokke, dan zaat 'r mistal unne prop koffiedraas in 't end van de schenttùit en dè moes 'r dan mee 'n stekske ùtgepeuterd worre, of better trug gedòòwd worre. Ok wier d'r wel mee 'n kumke tege de tuit getikt wordeur de koffieprop stillekes nor bùite kwaam en in 't kumke viel, daor wier dan nog wè koffie bè geschonke en dan mee prop en al in de pot truggegote.

Over drankbestrijding

Pastoor van Esch, geestelijk adviseur van de drankbestrijding vroeg aan Knelis Denissen, de voorzitter: 'Knelis, jongen marcheert het goed in de grote strijd?'

En hij kreeg ten antwoord: 'Alles gaat goed, opperbest. De koeien kunnen al voort kalven zonder dat de fles er bij te pas komt en we kunnen een vèrken op de leer op drie pond na schatten zonder enen borrel.'

Dat deed de pastoor goed en hij vond die taal uitstekend. Dat was een taal, die iedereen verstond. De volgende Zondag in de Heilige Familie bracht hij de woorden van de voorzitter letterlijk over en hij voegt er nog bij: 'Nou ge bij het slachten geen borrel meer schenkt, moet ge de slachter Jan van Uden een dubbeltje meer slachtloon geven en een kop goeie warme koffie, want de goeie man staat de hele dag in de kou.'

Iedereen wist dat Jantje van Uden heel graag een borreltje had, maar het gebeurde zoals in de Familie op de preekstoel was voorgesteld.

Pater Ignotus in **Schoon Brabantse pastoors**, 1949.

Kale jonkers

Spotnaam op de kadetten der Koninklijke Militaire Academie. Deze waren vroeger bijna altijd zoons van adellijke families en werden daarom 'jonkers' genoemd. Ofschoon die glorie-tijd reeds lang voorbij is, moeten de soldaten hen nog steeds met die titel aanspreken. De Bredase jongelui, die hen niet goed kunnen lijden, omdat ze, wegens hun uniform bij de meisjes een wit voetje hebben, noemen hen kwajongens of kale jonkers. De laatste scheldnaam danken ze aan het feit dat 'ze 'n heelen avond in het Zuid (Zuidhollandsch Koffie-huis) zitten op een biertje'.

Uit: **Nederlandsche Volkshumor op Stad en Dorp, Land en Volk**, III door Jozef Cornelissen. ± 1930.

Op 'n keer moest mijn moeder 's vrijdagmorgens naar 'n begrafenis. 'Gij mot mee, en dan gifde me mar 'n erm, want alléén ken'k nie mir uit de voete,' klaagde ze.

Ze hijgde, alsof ze net tien kilometer had gelopen, toen ik haar na afloop van de koffietafel weer had 'ingeladen'.

Uit: **Outer over op!** van Paula Franken, Bergen op Zoom.

Prèèsbewust (fragment)

*Ik haol m'n bróód op den Bèsterd
en m'n vléés in 't Zaad.*

*Ik kóóp m'n gruunte op Körvel
van de reklaome öt de kraant.*

*Ik kóóp m'n bier in de Hasselt
want dè schilt unnen hóóp.
En de koffie op 't Gurke,
die is daor goeiekóóp.*

Piet van Beers, Tilburg.

Uit de oude voordracht **Adam en Eva**:

*'t Was iedere mergen 'n uur of acht,
veurda Adam aan opstaon dacht.
Dan zette-n-ie koffie, ene groote pot,
en zoop die tussendeur 's op.*

Koffie wordt met suiker en zout nogal gauw verboden door doktoren en alles wat verboden is, blijft lekker. We hopen dat het hier geschrevene niet aangege-
duid gaat worden als zijnde zo helder als koffiedik.

Hoe café-gebonden is de koffie? of liever: **Hoe koffiegebonden is de vloeibare versnapering?**

Na lezing van **Noordbrabants Café en Bar Boek** zou men tot de volgende conclusies kunnen komen:

- Van de ruim honderd besproken Brabantse etablissementen waren er 11 die in de korte beschrijving koffie op lieten nemen.
- 8 keer liet men de (Brabantse) koffietafel/koffiemaaltijd in het 'portret' meenemen.
- 2 keer vonden we de benaming coffee-shop in de lokaalbeschrijving.
- Dan bevonden zich nog drie benamingen waarin 'koffie' zat, te weten: Café De Koffiepot, Koffiehuis.... en Koffiehuis-Verfrissingslocaal.
- 3 keer ontmoetten we Brabantse prijzen, wat dat ook mogen zijn...
- 1 keer lazen we: (bij de "offerween")
- ...Dit alles wordt opgediend in een Brabants bonte doek. (De Gouden Leeuw - Berlicum).
- 2 keer werden we verrast door een Brabantse sfeer...
- slechts eenmaal werd ook thee aanprezen (wel twaalf soorten!)

U moet zich bij deze gegevens wel realiseren dat er slechts een zeer klein deel van het totale café-bestand van onze provincie vertegenwoordigd is in deze bundel. Van de geïnterviewden waren er ongeveer een kwart die de koffie op de een of andere manier belangrijk genoeg vonden om in de typering van hun

drinkgelegenheid te laten vermelden. U mag gevoelig aannemen dat de bruine drank echter in wel 90% van het totale café-bestand geserveerd en genuttigd wordt, ook al geldt dat vaak niet meer in de avonduren.

Het wegcafé Treurenburg onder Empel slaat oppervlakkig gezien alles qua vroegte; daar is de koffie om 4 uur 's ochtends klaar. Café Bellevue (Den Bosch) liet vermelden dat vroeger de koffie 99% van de omzet uitmaakte. Het verkoopaccent is nu anders komen te liggen. Ja, nogal wiesde! was onze eerste reactie. Bellevue was voorheen het zenuwenhuis bij uitstek. Daar begon en eindigde het rij-examen altijd! Wat moest de kandidaat nou anders drinken ... ?

Tot slot wilden wij U de volgende karakterisering niet onthouden:

..."Het vriendelijke Brabantse café dat zich "'t Hof van Holland" noemt...

Bakker Riswick uit Ball'kum in de dertiger jaren.

*Die twee staon d'n helen dag mar bèskes koffie te vatte, mar 'n bleind pèrd
kan in hullie huis gin schaoi doen. Citaat uit het Bosch Woordenboek.*

Tekening: Wilma Bechtold-Vrijbergen.

UITDRUKKINGEN EN WOORDEN DIE M.O.M. IN VERBAND STAAN MET DE KOFFIETAFEL, E.D.

Koffie:

Koffiedik kijken = de toekomst voorspellen uit het koffiedrab.

In het Midden-Oosten wordt het duiden van verleden en toekomst door middel van het koffiebezinsel beschouwd als een kunst. Nadat het kopje leeg is gedronken wordt het omgekeerd op het schoteltje gezet. Men dient een vijftal minuten te wachten alvorens men het patroon dat het drab vormt kan beoordelen.

Zo helder als koffiedik = zeer onduidelijk, c.q. onbegrijpelijk.

Op de koffie komen = 1. koffie komen drinken bij iemand

2. er bekaaid afkomen, te laat komen, teleurgesteld worden, ze krijgen hun deel niet.

Koffie wordt veelvuldig geserveerd als afronding van de maaltijd. Letterlijk zou het dus betekenen ze kwamen toen de maaltijd al voorbij was. Ze kregen alleen nog maar koffie (die immers bij de boeren altijd gereed stond.)

Dat is geen zuivere koffie = Die zaak deugt niet, er is iets niet pluis.

Het is maar schooiers koffie = Het is niet veel zaaks.

Als je zo mijn koffie blaast, drink ik die wel heet, zegt men wel als iemand een flinke wind laat.

Dat was andere koffie = toen werd de zaak heel anders.

Koffiesoos = soesje gevuld met banketbakkersroom, waardoor koffie-extract is gedaan.

Koffiebroodje = luxe broodje met gesuikerde boter- roomvulling met amandelen en rozijntjes. Beide laatstgenoemde producten worden afgestreken met melkglazuur die met koffie-extract bruin gekleurd is.

Brood:

Zich de kaas niet van het brood laten eten = Van zich afslaan of afspreken, zich verweren, zich niet alles zomaar laten welgevalen, opkomen voor eigen zaken.

Iets op je brood krijgen = De schuld van iets krijgen.

Vgl. Ik zal hem dat op zijn brood geven = Ik zal hem dat betaald zetten, ik zal hem dat aan zijn verstand brengen.

De mens leeft niet van (bij) brood alleen = Een mens heeft ook geestelijke behoeften.

Iets om den brode doen = Iets niet uit overtuiging doen maar om het gewin, om de kost.

Iemand het brood uit de mond stoten = Iemand zijn kostwinning ontnemen.

Daar is geen droog brood mee te verdienen = Daar is niets mee te bereiken.

Wiens brood men eet, diens woord men spreekt = Men praat diegene naar de mond, van wie men afhankelijk is.

De een zijn dood, is de ander zijn brood = De een heeft voordeel uit de schade (de dood) van een ander.

Zoete broodjes bakken = Door onderdanigheidsbetoon iets proberen goed te maken.

'Die geen wit brood en heeft, gedoe met bruin' (Gezelle) Wie 't beste niet krijgen kan, moet tevreden zijn met het mindere.

Koek:

De koek is op: het feest is voorbij.

Iets voor zoete koek opeten: iets goedwillig geloven.

Het is een koekje van (zijn) eigen deeg: hij wordt onthaald met hetgeen hij zelf heeft bereid.

Tafel:

Je zult je voeten onder een andermans tafel moeten steken: Je zult dienstbaar moeten worden bij een ander.

Men steekt gaarne zijn voeten onder een eigen tafel: men wil liefst een eigen thuis hebben.

Tafellaken:

Hij is te klein voor tafellaken en te groot voor servet: Het is nog maar een halfwas.

Het tafellaken doorsnijden: niets meer met iemand te maken willen hebben.

Boter:

Dat is een stuk boter in de pap: een meevallertje.

Hij is met zijn kont in de boter gevallen: hij heeft een rijke vrouw getrouwd (hij heeft geluk gehad.)

Boter bij de vis: dadelijk betalen.

Dat gaat erin als boter (ook als koek, als klokspijs): dat gaat heel gemakkelijk (ook, dat is zeer gewild.)

Boterham:

Een afgelikte boterham: een meisje dat reeds met een ander verkering heeft gehad.

Kaas:

Daar heeft hij geen kaas van gegeten: daar weet hij niet of niet veel van af.

Hij laat zich de kaas niet van het brood eten: hij komt goed op voor zijn eigen zaak.

De beste kazen hebben vaak de meeste maden: hoe groter geest, hoe groter beest.

Ook in Brabant zijn de woor-

den **leut** en **troost** voor koffie ingeburgerd.

In het Bargoens woordenboek staat onder **leut, koffie**: bv. in: '**n bakkie leut**. Het woord **leut** is waarschijnlijk hetzelfde woord als het Vlaamse woord leut voor: grap, pret. Vergelijk troost en de uitweiding bij zweet. Onder **zweet** staat dan: koffie. Onder zeelui en soldaten. Het koffienat en de transpiratie zijn vergelijkbaar omdat beide naar verwacht kan worden, volgen op de zure arbeid...

Verwijzend naar het begrafenismaal:

God hebbe zijn ziel en de duvel zijn klompen. (Dat hij maar gelukkig mag worden.)

Op het kerkhof liggen de doden en liegen de levenden. (Nergens wordt er zoveel gehuicheld als op het kerkhof.)

Waar veel gezongen wordt en weinig gedronken, daar moet je niet zijn. (Antireclame voor de kerk. Wordt vooral gezegd over kwezels.)

Hij heeft zijn pijp uitgeklopt. (Hij is gestorven.)

Er is geen kerk zo klein, of de duivel bouwt er een kapelleke. (Er is geen kerk, of er is wel een kroegje tegenover). (Na de zondagsmis van tien uren gingen altijd veel vaste klanten naar het café. Bovendien heeft het café tegenover de kerk door zijn praktische ligging meestal goede klandizie aan de koffietafels na begrafeningen.)

't Is geen zeuvenstuiversmikske. (Het is geen kleinigheid; ook de prijs ligt niet vast, er valt nog over te praten.)

Erven rijmt op sterven, maar het volgt niet altijd.

O gij, geluksvogel, gij deelt met den deurstijl af. (Zegt men van de enige erfgenaam.)

Brabantse woorden en uitdrukkingen met koffie, brood en dergelijke:

Als ge koffie drinkt dan kunde thee pisse' = koffie is een veel steviger drank dan (slappe) thee.

Ik ha' de koffie al uit = ik had al ontbeten.

'Al vur d'n uurste koffie verdient de pestoor 'n daggèld' = Al voor het ontbijt verdient de pastoor zijn geld met het opdragen van een H. Mis. (Tijdens die dienst ging men ook met de collecteschaal rond. Voorheen was men tijdens de mis altijd nuchter als men te communie wilde gaan.)

Hij/zij is 'n echte koffieklep/koffieleut = Hij/zij drinkt graag en veel koffie.

Zij is 'n koffielerrie = 'n vrouw die veel koffie drinkt (met de bijbetekenis dat ze niet veel anders doet.)

De misse is klaore koffiedrats = Het erf (rond de stoep) ligt vol koffiedrab. (Daar wordt veel koffie gedronken en weinig opgeruimd.)

Koffiezetterke = een nakomertje in het gezin, vooral gezegd van een meisje. (Zie hiervoor p. 93.)

Es ge teveul koffie drinkt, bende lillek ès ge doodgòt. (Als je teveel koffie drinkt, ben je lelijk als je doodgaat.) Gezegd door iemand die het zoveelste kopje koffie afslaat.

Tien pond ùir en gin drop koffieromme. (Tien pond uier en geen druppel koffiemelk.) Gezegd van een volkse, ruimboezemige vrouw, die veel praat en weinig uitvoert.

Da-d-is mar schuddekul. (Dat is maar slappe koffie.) Westbrabants.

Hedde gij 'n looie pijp? (Heb jij een loden pijp?) Gezegd tegen iemand die zijn koffie heel heet kan drinken.

Raadselke.

Koffie die koud is en drie daag oud is..., hoe heet men die?

Op de kachel of op 't vuur!

D'r zit unnen barst in m'n kumke. Kunde zien hoe stèrk die je koffie is die ik zet!

De koffie is zó stèrk ès 'n staole boks! Gezegd van heel sterke koffie.

D'n bulling kùmt erout. (De beuling komt eruit.) Gezegd van iemand die een breuk heeft.

Alleman zorgt voor z'n èigen èn de gèit voor de koffieromme = Ieder zorgt voor zich en de geit voor de koffiemelk.

Van mik worde dik, van brood worde groot = Van wittebrood word je dik van roggebrood word je groot. (Roggebrood zou dus gezonder zijn.)

Klaoren blom èn dikke mik = Het is weer koek en ei.

(Soms werd er nog aan toegevoegd... "èn bótter tot d'n bòjjem toew" = en boter tot de bodem toe) = Ze waren het innig eens met elkaar.)

't Is gin stuiversmikske = de prijs ligt nog niet vast, er kan nog afgedongen worden (zie ook zeuvenstüivers.)

Bèkkersmik = door 'n bakker gebakken wittebrood. Tegengesteld aan **boerremik** (door de boer gebakken.)

Ge kun 't beter nor d'n bèkker brengen as nor d'n dokter = Men kan beter gezond blijven (ook al kost dat veel brood in een groot gezin) dan weinig eten en ziek worden en het geld aan medicijnen besteden.

Wor d'n brouwer is, kan d'n bèkker nie zijn = Waar veel gedronken wordt, is geen geld meer voor gezonde kost.

Krintemik = wittebrood waarin krenten zijn gebakken.

Ogstmik = wittebrood dat men in het begin van de oogsttijd bakte van het nieuwe graan. (Werd als lekkernij beschouwd.)

Op de kiendjeskoffie komme = op kraamvisite komen.

De koffie gòn brenge = met warme koffie en brood gaan naar de op het land werkende mensen (meestal rond vier uur 's middags.)

Avvekaot (advocaat) **'t Skiet 'r in ès 'nen avvekaot in de hel** = het gaat er heel gemakkelijk in.

De bótter is op, 't zal mèrr'ge wèl goei weer zen = 'n gezegde dat gebruikt werd om aan te geven dat de (goei) boter op was.

Rómme (melk) **De rómme zen zoer** (Rómme = meervoud!) De melk is zuur.

Rómme van de blauw koew = spottend gezegde voor zwaar gedoopte of gehengste melk = melk met veel water.

Rumkes = rómme. Merkwaardig is het gebruik van dit verkleinwoord voor

hetzelfde begrip. **'t Kiendje moet lèkker rumkes drinke!** ('t Kindje moet lekkere melk drinken).

Goei rómme werd gebruikt als tegenstelling tot móllek (karnemelk) en fiets (ondermelk, taptemelk).

Zedde goewd róms? = Wilt U veel melk in de koffie? Hier zit natuurlijk ook een verwijzing in naar Rooms katholiek. Daarom was het antwoord dikwijls: **"Ja, goewd róms, maar slècht kattelièk!"**

't Zen de beste rómme diej tiej gif = Hij moet er heel hard voor werken.

Bij A. P. de Bont vond ik de uitdrukking: **Nó rómme gaon èn over móllek trugkomme.** Dit hield in dat er van een mooi voornemen weinig of niets terecht kwam. Ook zat hierin een verwijzing naar de stad Rome, evenals wellicht het minder bekende Melk.

D'n dieje hi zeker z'ne móllek nog nie gehad! (werd gezegd van iemand die erg te keer ging.)

Een fraaie uitdrukking die wij leerden van de heer Toon van Buul uit Nuenen:

As as meel was èn stront stroop, dan aten we iederen dag pannekoek! De betekenis laat zich gemakkelijk raden. Die is dezelfde als in:

As, as... As de lócht vèlt, hemme ammel 'n blaow mutske!

Es, ès, de ès is 'n krom letter, èsse rècht sti, deugt ze niej! As, as.... as de as brikt dan velt de kaar! Allemaal uitdrukkingen die aangeven dat men het woordje as/ès (= als) in allerlei (ongerijmde) veronderstellingen niet graag hoort. Het voorwaardelijke voegwoord **als** (**as**, in andere streken **ès**) krijgt de schuld.

Hij heeft er mar vier en een krintemikske. (Hij heeft ze niet alle vijf. Hij is niet goed bij zijn hoofd.)

Een variant hierop was: **Diej hi d'r mar een en 'ne krintenbol mar diej is al òngebete!** (Ze heeft ze niet allemaal op een rijtje.)

As ge teveul koffie drinkt, dan groeien oew haand boven 't graf as ge dood zijt.

(Als je teveel koffie drinkt, dan groeien je handen boven je graf als je dood bent.)

Gezegd tegen kleine kinderen die ook koffie willen.

Vat uurst 's 'n goei bèkske koffie, daor bekomde af. En dan kunde wer békomme.

(Neem eerst eens een lekker bakje koffie, daar kikker je van op. En dan kom je weer tot jezelf.)

Ge meugt pas weggaon ès oew kumke kaauw is.

(Je mag pas vertrekken als je kopje koud is.)

Het is ongeleefd om meteen na de koffie op te stappen.

D'n bèkker hee d'r z'n wijf durhene gejage.

(Gezegd wanneer men een brood aantrof met grote gaten erin.)

D'n bèkker krijge. (Plotseling door slaap overmand raken.)

Tekening van Wilma Bechtold- Vrijbergen.

ANEKDOTES E.D.

'ne Krentenmik voor m'ne verjaardag, zei Drika bij den bakker, da's maar half schaaï, want brood eten ze toch.

Harrieke Prinsen z.g. vertelde dat hij als jongske eens op de kaas had gemogen. Het was bij de begrafenis van een oud-oom. Het beviel hem kennelijk heel goed, want tamelijk geestdriftig had hij zich met volle mond laten ontvallen. 'Hé, en as onze grootvader dood is, dan hebben we lekker weer feest!' Die uitlating werd het manneke niet in dank afgenomen en hij kreeg me toch een lets van zijn vader.

Bij Gradjes in Balkum komen ze aan de deur. Zijn vrouwke doet open en roept naar achter: 'Grad, ze komen rond van de kerk om een bijdrage voor een lijk-wagentje... Wa za'k ze geven?' Gradje roept meteen terug: 'Doe maar een dubbeltje! Ge meugt toch maar ene keer meerijden!'

Nol v. Roessel vertelt in zijn bundel **Geestig Geloof**:

...'Bij de Brabantse anekdote, die ik natuurlijk in 't Brabants vertel, moette oew eigen veurstellen 'n ouw stel: Janus en Mie. Die zijn naor de begrafenis gewist van d'ren lèsten vriend. En die wier begraven mee "groot belucht". Da wou zeggen: álle kaarsen aon en hil de kerk zwart. Mar da wou ok zeggen: nao de kerkhof in een of aander herberg breukes-mee-ham en breukes-mee-kaas en 'n enkelt brandewijntje-mee-suiker nao. Zodoende waar 't al in de griebele-grauw, al tegen d'n donkere, dè Janus en Mie samen naor huis toe ankeren.

Ze zeggen nie veul tegen mekare. Ze zijn onder d'n indruk: d'ren lesten vriend! Nou zijn ze onderdehaand aon de beurt. En thuis gekomen, zi Janus tegen Mieje: "Mie, we zallen mar méé gaon slaopen. Veinde ok nie?" "Da's goed, Janus", zi Mie. Ze gaon naor d'opkamer en begienen d'r eigen uit te klejen. En inins schiet Mie d'r gemoed vol. "Janus," skreuwte ze, "Ik kan d'r niks aon doen, mar ik kan m'n eigen nie mir houwen. Ik móet 't oe zeggen veurdè 't te laot is: vur

gin tienduuzend gulden kan ik zonder ou! As ge da mar weet, hoor!" Ze klejen d'r wijer uit. Zi Janus: "Mie, ge moet me efkes nie aonkijken, dan zal'k 't ou ok zeggen veurdè 't te laot is: vur gin twintigduuzend gulden wil 'k ou missen. " En zo net veurdè ze van "hillemaol niks" in d'ren hansop willen stappen, zien ze mekare staon in de spiegel. Zi Janus: "Mie! Moette nou toch es kijken! Zoud-de nou zeggen, de daor vur dertigduuzend gulden stao!!!" ....

Bakker Toon van Lith (De Pan) maakte men in Ballekum 'ns wijs dat men na het verlies van BVV (dat toen kampioen had kunnen worden, lang geleden dus) voor 'n krats worstebroodjes op kon halen bij bakker Jordens in Den Bosch. De Pan geloofde dit grif en ging mee in de auto van Den Hoep (Hoevenaars) met een lege wasmand van Cato v. d. Veerdonk. Toen alles gelogen bleek te zijn, liet Toon uit balorigheid de splinternieuwe wasmand in Den Bosch achter.

In de apotheek te Rosmalen: "Och, hedde gullie niks vur onzen Driek?.... want hij mag hillemaol niks hebben!..."

Lange tijd geleden werd het deeg voor het brood nog met de voeten gekneed. In die tijd moet er een bakker in onze omgeving zijn geweest die op een dag tot de volgende conclusie kwam: "Het wordt tijd da'k weer 'ns bak, want ik kan bekant nie meer in mijn klompen!" (Dit overdenkend kan men zich ook de oorsprong van het krentenbrood voorstellen.)

Krint

Vur den bèkker

*"Bèkker, gé ha't men wir areg te pakke,
hier zaat 'n groo: te blaow vliejg in gebakke
zin Stien, diej d're kèijvorse krintemik
op de too: nbank lin mi wènneg goei skik.
D'n bèkker bedocht vlot 'n antwoord èn zint:
"Mar Stien, dan kredde gé van men toch meej 'n nées krint ... !"*

Uit: **Boerrejonges Krintemik**, Cor Swanenberg

Een Hintumse bakker die het brood bezorgt, wordt al dagen geplaagd door een kwaaitong uit zijn klantenkring. Telkens als hij bij deze roddelvrouw komt, laat ze hem weten dat ze de bakker maar als een sufferd beschouwt. 'As gij hier de ronde doet, dan vallen er bij jouw vrouw vreemde vrijers op de klep,' weet ze steeds te melden. De bakker is deze kwaadsprekerij beu en zegt daarom: 'Da' kan me niks schelen Trien, as d'n oven mar leeg is, as ik eiges bakken wil!'

Uit: **Laacht's Lekker**. Cor Swanenberg

Was het niet Max Tailleur die de nieuwbakken bruidegom op de ochtend na de eerste huwelijksnacht laat zeggen: "en koffie zetten kan ze ook niet ... !"

In Den Dungen woonden in het begin van de twintigste eeuw de 'kinderen' van Alebeek, ook wel de 'maagjes' geheten. Het betrof een broer en twee zusters, allen ongetrouwd. Van de gezusters Sientje en Bet werd laatstgenoemde op latere leeftijd dement. Toen Jan, de broer, als eerste overleed, ging de begrafenisstoet naar de kerk en Bet vroeg haar zus in een helder ogenblik: 'Waar is onze Jan nou toch?' Sientje antwoordde daarop vlot: 'Hou mar stil, want die gao veurop!'

Twee ouwe kruiers hebben hun oude kaartvriend vergezeld op zijn laatste tocht naar het graf. Als de naaste familie afscheid heeft genomen en zich ter koffietafel begeeft, gaan ook de twee oudjes moeizaam en traag het kerkhof af. Op de terugweg vraagt Driek aan Janus: 'En Janus, hoe oud zijde gij nou?' Janus antwoordt: 'Ik ben d'r tweeënnegentig... en wa' is jouwen ouwer nou krèk?' Dan zegt Driek: 'Ik wor eerdaags vijfënnegentig!' Dan grijnst Janus: 'God, Driek, is 't dan eigenlijk wel de moeite waard, da' ge nog naar huis gaat! ?'

Omaatje is oud en bij vlagen dutselachtig. Opa is onlangs overleden en begraven. 's Zondags gaat ze met enkele kleinkinderen het fraaie graf bezoeken. Bij de laatste rustplaats van haar man aangekomen zegt ze: 'Och, wa' ligt hij er

toch mooi en wa' ist toch 'ne schone zerk en wa' heeft ie toch veel bloemen gekregen...' Na enkele seconden vervolgt ze met: 'Leefde opa nou nog mar, dan kon ie zelf ook 's mee naar zijn graf gaan kijken ...!'

Drie gebroers, Hannus, Driek en Dorus wonen samen op het ouderlijke boerderijtje en leiden een simpel landbouwersbestaan. Althans dat geldt voor Driek en Dorus. Hannus bezoekt nogal veel de kroeg en laat zijn broers maar dorsen. Het toeval wil dat Hannus erg ziek wordt. Op zijn sterfbed beveelt hij zijn twee hard werkende broers na de koffietafel van zijn eigen begrafenis er maar eens een stevige borrel op te vatten. Hannus overlijdt en wordt begraven en de koffietafel volgt. De familie is voltallig uitgenodigd en het wordt er heel gezellig. Na het brood met kaas, wordt volgens de wens van de overledene de borrel geserveerd. Als Driek en Dorus enkele glaasjes 'snevel' genuttigd hebben, maken ze ver in de middag aanstalten om huiswaarts te gaan. Het vee wacht en ze hebben ook hun middagdutje al gemist. Een familielid wijst hen erop dat het toch niet geheel volgens de wens van wijlen 'hulliejen Hannus' is. Daarop zeggen de broers: Onzen Hannus heeft goed lullen, maar die kan lekker blijven liggen en wij moeten gaan melken...

(Vrij naverteld uit het dialect in **Krèk wè'k wó**. Cor Swanenberg)

... en gij zult toch onze zult niet gaan verbieden!? Er is nogal wat te doen geweest over onze zult. Zure gezichten!

In de **Kroniek van de Kempen** vonden we het volgende verhaal van Frans Hoppenbrouwers:

Zult en bulling

"Er is nogal wat te doen geweest over het feit, dat de Keuringsdienst van Waren zijn veto heeft uitgesproken over het gebruik van het woord zult. Als het aan de Keuringsdienst lag, zou er boven de zult een kaartje moeten hangen met het opschrift hoofdkaas, want dat verstaan ze in het westen beter. Daarop heb ik meteen maar voorgesteld om in het westen boven de hoofdkaas een

kaartje te hangen met het opschrift zult. Want dat verstaan ze in het zuiden beter. Niet dat ik me illusies maak met betrekking tot de kansen van mijn voorstel, want daar ben ik nou net weer niet genoeg 'nne zultkop' voor. In mijn nog niet zo verschrikkelijk lange bestaan, heb ik ervaren, dat ambtenaren, zoals bijvoorbeeld die van de Keuringsdienst van Waren, geen raad weten met gevoelens van mensen. Ze prenten een paar wetten in hun hoofd en voeren die blindelings uit. Met grote voeten stappen ze door onze moestuintjes heen en nog wekenlang staan hun diepe voetsporen in onze keurig aangelegde groentebedjes. Dat is nu eenmaal het systeem. De wet moet worden nageleefd, zonder aanzien des persoons. Soms word ik daar erg nijdig om en met name de aanval op de zult heeft me woedend gemaakt."

Vervolgens krijgen we een schitterende beschrijving van de oude huisslacht en dan vervolgt de auteur:

"Maar ik zal me in het kader van dit verhaal beperken tot zult en bulling, want daar gaat het tenslotte om. Ieder gezin had zo z'n eigen recept voor deze gerechten, dus daar hebben we het maar niet over. Zowel de zult als de bulling werd in kommen en borden gegoten en in de kelder op de vloer gezet om op te stijven. Zodra dat gebeurd was, gingen er enkele borden de buurt in, want dat hoorde zo.

Aan zult en bulling heb ik heel wat eetplezier beleefd. De zult 'sopten' we meestal warm uit de pan, 's morgens na de mis.

De bulling werd knapperig gebakken op het brood gegeten. O, heerlijke dromen...

Misschien dat u na dit verhaal iets meer begrijpt van mijn verzet tegen de Keuringsdienst van Waren. Weten zij veel! Wie eet er nou hoofdkaas."

'Mrienus is gestorven, gade gij op zijn begrafenis?' vraagt Nella hare mens, Peer. Zegt Peer: 'Nee, ikke nie..., hij komt toch ook nie op de mijne!'

Volgens statistieken leven de vrouwen van Brabant veel langer dan de mannen, vooral de weduwen...

In Tielekeshoef is een manneke onverwachts gestorven. Toen enkele buurtgenoten de nieuwbakken weduwe kwamen troosten lichtte ze het witte laken op dat ze over het sterfbed had gedrapeerd en zei: 'Wa' ligt ie daar nou rustig en hij was toch altijd zo tierig...' Vervolgens wijst ze naar de oude Manchesterse broek van haar echtgenoot die nog naast het bed op de stoel hangt en snikt: 'Daar hangt z'n broek nog, maar de gekkigheid is er voort goed uit...'

Aquarel Nelleke de Laat, Uit: Den Bosch van binnen en van buiten.

Bossche specialiteiten

Den Bosch staat bekend om zijn Bossche bollen en zijn Bossche koek, evenals zijn Bossche moppen. Deze lekkernijen zijn niet te versmaden bij een lekker bakske koffie.

Menig Bosch' etablissement prijst deze combinatie dan ook aan. De echte Bossche bol mag men geen chocoladebol noemen omdat de Bossche slagroomsoes een chocolade-suikerglazuur heeft, maar toch blijft 'sekladebol' de gangbare benaming.

'Bossen bol'? Sekladenbol? Jo van Heeswijk en Cor Swanenberg bejubelen Den Bosch op hun cd **D'n Bosch is zó schón**:

*D'n Bosch is zó schón; Sint Jan in de zon,
Jeroen op de mèrt, 'n bèkske wèl wèrd.
Kastanen op de Parade en 'ne lèkkeren **bol van seklade**.
D'n Bosch is zó schón; de Sint Jan in de zon!*

D'n Blom ha pas 'n knèchje ùit Amsterdam. Die waar bezig mi 't schere van Klaasje Verroi. Innins sneej ie Klaasjes toch per ongeluk dur z'nen adamsappel. "t Appelsap' spoot 'r ùit. Och jee, 't knèchje verschoot 'r gruwelek af. Klaasje zaag 't òn en zin: 'Jonge, dè moete nie dieper doen, want ik moet dalek nog koffie kunne drinke."

Frans v.d. Donk, Rosmalen. (Brabantse Spreukenkalender 1999)

Koffie uit Zuid-Afrika

Nol zé van de week: 'Verdomd, 't is al Oktober, d'n Brabantse spreukeklender begint dun te worre, dus 't wordt ted dè ge wir 's schreft en vraogt of ze d'r wir eene wille sture.'

Ge zoudt er ons wir 'n groot plezier mee doen.

't Krugerpark ligt prakties in onzen hof en de schönste dinge van Mpumalanga zen ok nie zo wijd weg. 'n Bakske koffie en zeker 'n borreltje staon altij klaor en ge bent welkom.

José Jansen, Phalaborwa. (Brabantse Spreukenkalender 2000)

D'n Balkumse pruver kwam bij voorkeur de kroeg binnen met de kreet: 'Hedde de koffie klaor?' Wanneer de kastelein daarop reageerde met 'Ja natuurlijk!' was de reactie steevast: 'Dan doe vur men mar unne klaore!'

Goed roms...

We han hier in Canada 's 'n fisje wor alle Vadders en Moeders bè elkaar kwame en ze brochte allemòl wa eete mee.

't Waar d'r good; we ware wel mee 'n honderd frallies en die moese ok al 't werk doen. Toen lötter bekant alles op waar en 't werk gedaon waar, moes d'r nog koffie komme en toen waar d'r gin romme um d'r in te doen.

Enen boer zee 't toen wel skón:

'Honderd griete, tweehonderd tiete
en nog gin romme um in menne koffie te giete!'

Sien Berkelmans, Helvoirt Aylmer, Canada. (Brabantse Spreukenkalender 1998)

We ware in D'n Bosch en op zuuk nor unnen bepòlde winkel. We ginge uurst mar efkes koffie drinke op 'n terrasje.

We zage unne mens alleen òn 'n toffeltje zitte en we vroege of hij misschien bekend waar in D'n Bosch.

'Ja,' zin dieje mens, 'd'r zen hier veul mense die men kenne!'

Leo Sikkers begint zijn boek **Achteraf bekeke** als volgt:

"Het is goed buurten met Jan Merkx uit Drunen en zijn vrouw Riet. Twee vertellers van de bovenste plank. En de eerste vraag komt van haar: "Wil-de gij melk en suiker in de koffie?" Want zo gaat dat hier."

Verderop in datzelfde boek: "Een geklutst ei in de koffie was er soms voor diegene die het hardst moest werken. Voor vader dus. Die 't ook voor een handje had om een rauw ei zo naar binnen te slurpen." (...)

Cappuccino

We waren naar Hilversum geroepen om in het programma van Sjors Fröhlich iets te komen vertellen over onze elfde Brabantse Spreukenkalender. Het was er goed geregeld. Meteen toen we binnenkwamen, stonden ze in de studio al klaar met de cappuccino. Maar nu zijn wij theedrinkers en daarom vroegen we

of het misschien ook mogelijk was om thee te krijgen. "Ja," zei het vriendelijke gastvrouwkje, "hier kan bijna alles. Pas hadden we hier iemand die zei dat hij een cappuccino wilde, maar dan wel zwart!"

'n Spraaklerares waar mi drie van heur beste leerlinge onderwege. 't Waar schön weer en d'r zaat veul volk op 't terras en durrum zin de leres: "Jonges, as gullie nou iets op dè terras kunt bestellen zonder te stotteren, dan trakteer ik."

Nou, dè vonne ze natuurlek geweldig.

Ze zate en daor kwaam 't kelnerinneke al um de bestelling op te nimme.

"Cola,' zin d'n uurste, "thee," bestelde d'n twidde die alt veul probleeme mi de -k- ha en d'n dèrde din geweldig z'n best mi "k.koffie". De leres von 't goed, zin ze.

Mar toen kwaam dè diensterke trug en vroeg òn d'n dèrde besteller: "Dieje koffie, moet da espresso, cappuccino of gewoone koffie zijn?"

De jonge stotteraar verschoot en zin: "K.k.ka.ka..., kutwijf!"

Na de koffietafel overlegt de familie wat er op het graf van de geliefde verscheiden vader moet komen staan. Na lang dubben wordt besloten tot iets eenvoudigs in de geest van de overledene.... zoals:

'Wij zijn blij da' ge er geweest bent.'

Antje de List is al heel oud. Ze zit in het Balkumse bejaardentehuis en wordt o.m. verpleegd door een kleindochter van een vroegere vriendin van haar. Deze oude vriendin, Janske, is onlangs gestorven. Antje raakt er soms van vanaf en op een dag vraagt ze aan de verpleegster: 'Van wie waarde gij 'r ook weer een? "Van Jet van Janske van der Ao, da' wete toch wel ... ! "Och jaa, ge moet mar's zegge tege Janske da' ze 's 'ne keer meekomt!... Kunne we nog 's gezellig buurte, durske!' - 'Mar, Antje!, ons oma is toch al dood ... ! "Ooh, daor wee'k niks van af, ik heb ook nooit geen kaart gehad om op het feest te komme!', zegt Antje tamelijk verongelikt.

Uit: **Laacht 's Lekker**. Cor Swanenberg

Van Lea Smulders lazen we een aardig stukje in **de Bossche Omroep**.

Vraagt een mevrouw aan de slager: "hebt u ook zult?"

Zegt de slager beleefd: "jazeker mevrouw."

Vraagt de mevrouw weer: "Is ie zuur?"

Zegt de slager, "Nee mevrouw, nog niet."

De deftige dorpsburgemeester stapt de slagerswinkel binnen en vraagt: "Beste slager, hebt u ook eigengemaakte zult?"

Het antwoord vanachter de toonbank: "Hoezoo bürgermister, wilde oewe kop kwet?"

*Och, 't zal händig iejt worre,
meskien väl-'t wel mee.
En dalijk zet ik koffie,
mär ik moet urst ne de plee.*

Johan Biemans, Bergeijk.

RECEPTEN, ENIGERMATE VERWANT MET DE BRA- BANTSE KOFFIETAFEL

Brandewijn wordt als zeer belangrijk beschouwd voor gezelligheid in het algemeen en voor de koffietafel in het bijzonder. Jan Kersten laat er zijn 'Sprookje' zelfs mee eindigen: ..Ze vieten un lekker glèske brandewijn mè suiker en un heel smakelijk sneeke roggebroad mè zult en ze hebben ut tot op den dag van vandaag nog gezellig samen... (Uit: "**Oeteldonk, ik hou van jou**")

Hoe maak je brandewijn? Men moet weten dat het een alcoholische drank is die verkregen wordt door destillatie uit gegiste grondstoffen. Men kan de alcohol doen ontstaan uit graan, vruchten, wortel van de gentiaan, druivensap, etc. In ons land is brandewijn een destillaat van moutwijn (alc. geh. 35-40%). De smaak is afhankelijk van de meegedestilleerde ingrediënten.

Boerenmeisjes en boerenjongens zijn typische koffietafelversierselen. Vooral het laatste is van oudsher in zwang. **Boerenjongens** kan men makkelijk zelf inleggen. Men heeft daarvoor een pond rozijnen nodig, een ons suiker, tien kruidnagels, een staafje kaneel en een liter brandewijn.

Na de rozijnen gewassen te hebben smelt men de suiker in wat water waarin ook de kruidnagels en kaneel meegetrokken hebben. Daarin gaan de rozijnen die hierin enkele uren moeten wellen. Het best zet men ze hiervoor op een warme plaats. De rozijnen moeten het suikerwater zoveel mogelijk in zich opnemen. Daarna afkoelen en in een wijde fles doen, overgieten met brandewijn, schudden en dan enkele maanden laten staan alvorens tot nuttiging over te gaan. Voor **boerenmeisjes** heeft men een pond gedroogde abrikozen nodig, een liter brandewijn een pondje suiker en een vanillestok. De abrikozen moeten een etmaal lang weken. Dan zet men ze even met een weinig weekwater op de kleine pit om te zwellen. We laten ze uitlekken en leggen ze in een ruime

stopfles met de vanille ertussen gebrokkeld. Daarna overstrooien met suiker en overgieten met brandewijn, afsluiten, wegzetten op een koele plaats. Met tussenpozen schudden zodat de suiker goed oplost en enkele weken laten staan alvorens tot consumptie over te gaan.

Een ander typische drank voor de oude Brabantse feesttafel is de **advokaat**. Vooral bij de dames was deze drank geliefd. "Ei uit de fles" werd vol overgave alom gelepeld. Voor het maken van advokaat is allereerst veel geduld nodig. Het is noodzakelijk dat men de benodigde eieren in een waterbad langzaam verwarmd tot ze beginnen te binden. Voor goede advokaat heeft men 6 eieren nodig, 1,5 ons suiker, een halve liter brandewijn en wat vanillemerg. Klop de eieren met de suiker en het merg in een kommetje. Zet dit in een pan met heet water op het vuur. Blijf zo lang kloppen tot het mengsel lauwwarm is. Neem het dan af en blijf kloppen tot het schuimig wit en stijf wordt. Voeg nu druppelend de brandewijn toe. Zet de kom weer in een pan kokend water en klop voort tot de advokaat gebonden is. Laat het geheel niet te warm worden! Als het mengsel al roerend afgekoeld is, kan de drank in de fles waarna de advokaat nog enigszins zal nastijven. Een bijzondere lekkernij was het borreltje advokaat met een mopje slagroom, hetgeen in onze omstreken de komische benaming '**kiepenbiest**' kreeg.

Naast genoemde versierende dranken is het hoofdbestanddeel van de koffiemaaltijd natuurlijk brood. Eerst en vooral **wittebrood**.

Voor goed wittebrood heeft men de volgende bestanddelen nodig: 1 kilo bloem, 2 eetlepels zout, ca. 30 gram gist en 3 á 4 dl. water of melk, een weinig olie. Voor de bereiding zet men de bloem enkele uren voor gebruik al warm weg. Men voegt het zout aan de bloem toe en roert de gist met enkele lepels melk tot een vloeibare massa. Doe de gist onder de bloem en roer tot er een dikke bloempap ontstaat. Laat dit afgedekt op een warme plaats een kwartiertje rijzen. Maak de overgebleven melk lauwwarm en vermeng deze met het 'zetsel' en roer het door de bloem. Kneed alles goed dooreen tot het deeg niet meer plakt. Laat het deeg nog een uurtje rijzen, afgedekt en wel, tot de hoeveelheid ongeveer verdubbeld is. Vet de even-

tuele vormen in met een beetje olie.

Vorm twee rollen van het deeg en vouw de einden terug in het deeg zodat de rol exact in de vorm gaat passen. Als dit gebeurd is, laat U het deeg nog zo'n kwartier narijzen alvorens U het geheel in de voorverwarmde oven gaat schuiven. Laat het brood mooi van kleur worden. Er is een makkelijke controle-mogelijkheid: brood dat goed gaar is klinkt hol als U ertegen tikt, bovendien mag er niets meer aan een ingestoken voorwerp blijven plakken.

Bestrijk het brood voordat U het uitneemt even met water, melk of een restje ei, opdat het er fraai glanzend uit gaat zien. Eventueel kan het bovenstaande recept ook gebruikt worden voor volkorenmeel i.p.v. tarwebloem. Voor de variatie zou U ook eens rozijnen, krenten of gehakte noten kunnen toevoegen. De baktijd voor wittebrood bedraagt een half uur bij een temp. van 230°C.

Een zeer gewilde broodvariant voor de Brabantse koffiemaaltijd is het **Brabants rogge-rozijnenbrood**. Hiervoor is de totale baktijd circa 2 uur.

Voor een dergelijke broodsoort heeft men nodig een pond roggemeel, een pondje rozijnen, 1 ons tarwemeel, tien gram gist, een eetlepel zout, wat zuurdesem en 3 dl. water. Men mengt al deze bestanddelen zonder de rozijnen goed dooreen en kneedt ze ca. een half uur. De rozijnen moet men wassen en drogen alvorens ze door het deeg te kneden. Vervolgens maakt men de vorm en laat het zo afgedekt en wel een uur lang rijzen. Het deeg moet dan in hoeveelheid iets zijn vermeerderd. Daarna strijken we het deeg aan de bovenzijde af met wat water. Bovendien zetten we ook wat extra water mee in de oven voor extra-vochtigheid. De temperatuur laten we oplopen tot 180°C. Zo laten we het een uur bakken, dan halen we het water eruit en controleren of de korst niet te hard wordt. Eventueel dekken we die dan af met een natte doek.

Natuurlijk mag op de koffietafel het **Brabants roggebrood** niet ontbreken. Dat is immers de ideale onderlegger voor de zult.

Voor goed roggebrood hebben we wederom een baktijd van 2 uur totaal. De benodigdheden zijn: een pond fijn roggemeel, een ons tarwemeel, tien gram gist, een eetlepel zout, wat zuurdesem en 3 dl. water.

We kneden alle ingrediënten vrij lang, ca. 1/2 uur. Het deeg laat zich moeilijk

kneden doordat het roggemeel het geheel nogal stug maakt. We maken het brood meteen in de gewenste vorm en bakken het op de plaat. Laat het afgedekt rijzen, ongeveer een uur en een kwartier. Weer moet het volume lichtelijk toegenomen zijn. We strijken het deeg af met wat water en zetten een schaalte mee in de oven. We bakken het geheel twee uur bij een temperatuur van 200°C. Na een uur nemen we het extra-water uit de oven. Mocht de korst te sterk harden, dan doen we een vochtige doek om ons brood.

Bij een rijke Brabantse koffietafel horen ongetwijfeld **luxe broodjes**.

Hiervoor hebben we 3,5 ons bloem nodig, 0,5 eetlepel zout, 10 gram gist, 2 dl. melk (lauwwarm), 20 gram witte basterdsuiker, 30 gram boter, een ei en een beetje olie. We doen de bloem met zout en al in een kom en roeren de gist vloeibaar met wat melk. We doen deze gistpap bij de bloem met de suiker. We kloppen het ei los en voegen de helft daarvan met de zachte boter bij de bloem. We kneden alles goed door elkaar tot het deeg lekker soepel is en niet meer plakt. Vervolgens zetten we het weg en laten het een uur op een warme plaats afgedekt rijzen tot de hoeveelheid ongeveer verdubbeld is. We kneden het deeg op een met bloem bestoven tafel opnieuw dooreen en snijden het in 20 gelijkwaardige porties. We bestrijken de ovenplaat dunnetjes met olie en verwarmen de oven voor. Dan rollen we de deegporties in verschillende modellen, stengels, bolletjes, worstjes, croissants. (Voor laatstgenoemde broodjes moeten we de deegmassa uitrollen tot een dunne lap en deze in driehoeken snijden, oprollen en ombuigen tot halve maantjes). We leggen de stukken gevormd deeg los van elkaar op de bakplaat en zetten de kleinste broodjes voorop. Zij zijn immers het eerst klaar en moeten dan uitgenomen worden. We laten het deeg ca. 10 minuutjes narijzen en verwarmen de oven voor.

We bestrijken de bovenkant van het deeg met losgeklopt ei. We schuiven de plaat midden in de oven en bakken de luxe broodjes in ca. 8 minuten gaar bij een temperatuur van 250°C.

Tot slot geven we het recept van **Bossche koek**, ook wel St. Jans-koek genoemd. Voor deze lekkernij hebben we de volgende ingrediënten nodig:

1 ons havanna honing of dunne bloemenhoning, 2 ons vaste honing (bijv. klaverhoning), een pond roggebloem, 1 dl. water, tien gram koolzure soda (bakpoeder), 0,5 ons koekkruiden, 0,5 dl. karnemelk, 1,5 ons vloeibare honing, 1 ons vaste honing en wat greinsuiker.

We brengen het water aan de kook en lossen de vooraan genoemde honinghoeveelheden daarin op, we mengen er de roggebloem doorheen en laten deze deeg enkele uren staan om af te koelen. Dan kneden we de kruiden, het bakpoeder en de karnemelk er met de overige honing doorheen. We doen de taaie massa nu in een ingevette cakevorm en kloppen met de natte hand de zaak goed aan. Zorg ervoor dat de bovenzijde mooi glad is. We strooien er wat greinsuiker over.

We bakken de koek 1,5 uur in een oven met een temperatuur van 180°C.

Wij wensen U een smakelijke koffietafel...

Bakkersknechtje Piet v.d. Doelen voor de oude kerk van Nuland in de twintiger jaren.

Tot slot een venijnig sonnet van Jace van de Ven uit **Mijn tragische ziekte en dood**:

Koffietafel

*En nu maar zuipen, hik, mijn lijf is nog niet koud
Of jullie maken misbruik van verleend vertrouwen;
Mijn koffietafel wordt een bierfeest; iemand houdt
Mijn vrouw van rouwen door haar tietten vast te houwen.*

*Een ander morst jenever op mijn prentjes, vouwt
Er hoedjes van en gooit die geilend naar de vrouwen.
Leve de doden, roept de lul die toespraak houdt,
We zouden ze zo diep niet onder moeten douwen.*

*O jullie die ik zei: hou na mijn dood een feest,
Je hebt gelijk dat je niet om mijn noodlot treurt,
Al doet het even zeer zo vlug te zijn vergeten.*

*Maar weet dat als het één van jullie was geweest
Er achteraf precies hetzelfde was gebeurd:
Dat ik gekomen was voor zuipen en voor vreten.*

NAWOORD

Toen het manuscript voor de Brabantse koffietafel gereed was, bedacht de uitgever dat er bijzonder illustratiemateriaal aan te pas moest komen. Daartoe liet hij door Boer Goossens een uitbundige Brabantse koffietafel aanrichten in Den Dungen. Op de Flaas in d'n herd van de fraaie boerderij van Cornelis en Jeanine Verhoeven zou het feestmaal genuttigd worden. Vooral mensen die schrijvenderwijs met Brabant te maken hadden, werden voor dit feest genodigd. Buiten de schrijvers van dit boek waren dat: Cornelis Verhoeven, Jan Naaijken, Nol van Roessel, Thieu Sijbers, Geert van Beek, Pieter Anton van Gennip, Henk van Creij en Ton van Reen. De genodigden was gevraagd zich speciaal voor deze koffietafel te kleden. En zodoende kwamen er uitzonderlijke kapelaans, pastoors, boeren en notabelen ten tonele. U kunt zich voorstellen dat dit geheel een zeer ongewoon tableau opleverde. De schitterende gerechten werden apart gefotografeerd alvorens ze ter tafel kwamen.

Iedereen was in goeden doen en de gerechten waren verukkelijk. Er werden meerdere filmrollen volgeschoten en wij waren ervan overtuigd dat we wel heel bijzonder illustratiemateriaal ter beschikking zouden krijgen.

Een week later kregen wij bericht dat niet één foto van de hele gebeurtenis gelukt was. In wanhoop en ongeloof hebben wij de fotograaf naar een andere wereld gewenst. Hij is het niet waard hier verder genoemd te worden.

Wij hebben vervolgens in arren moede zelf gezocht naar geschikt illustratiemateriaal en gelukkig konden we daarbij de hulp inroepen van Ad Boogers.

Het boek is er gekomen; later dan gepland, maar toch. En nu is het al weer ruim 15 jaar geleden dat het manuscript ingeleverd werd. En wat is er ondertussen al veel veranderd!

Enkele nieuwe ontwikkelingen willen we hier vermelden:

Er blijkt ondertussen een wedstrijd te bestaan om het kampioenschap Brabants koffietafelen!

In het Brabants Dagblad van 18 maart 1997 werd gemeld dat de eerlijke volkskeuken van de familie Leysen uit Dongen het predicaat "Brabants kampioen koffietafelen" verdiend had. Het echtpaar Van Leysen, zoon Johan en schoondochter Audette serveerden in Den Bosch de beste Brabantse koffietafel en mogen zich Brabants kampioen noemen. Hun restaurant 't Veurhuis bevindt zich midden in de polders tussen De Moer en Sprang-Capelle. Omdat de koffietafel precies zo werd gebracht zoals dat van moeder geleerd was, gingen de Van Leysens met de eer strijken. De concurrentie in de Brabantshallen deed het allemaal veel te luxe. De Brabantse koffietafel moet volgens de winnaar vooral getuigen van 'eenvoudige overdaad'. Veel soorten brood en een brandewijntje en goeie soep vooraf. En alles van het varken, gekookt, gebraden en gebakken.

Alles van het varken? Annelieke Merx zingt daarover een Brabants lied op de cd '**Goeie kost**':

Het refreintje luidt:

*D'r is wir 'n vèrke gestúrve.
D'r is wir zult en balkumbrij,
en kèrremenèij en koikes...,
de blaos die makt ons bleij.*

Bij de West-Nederlandse bakkersdag in Leiden werd Broer Minkels in 1978 winnaar met zijn niet te evenaren suikersloffen. Hij kreeg daarvoor de gouden bakkersring. (Zie foto p. 16.)

Minkels was in die dagen in en rond Den Dungen wereldberoemd om zijn geweldige assortiment ambachtelijk brood.

Er bestaat al jaren een wedstrijd om het beste worstenbrood.

De eerder geciteerde, veel te vroeg overleden ambachtelijke bakker Broer Minkels van 't Maaskantje werd in de zeventiger jaren ooit tweede in de worstenbroodwedstrijd die toen nog plaats vond in Breda.

In 2000 deden liefst negentig Brabantse bakkers eraan mee. 't Bakkertje (de gebroeders Dirks) uit Helmond won de felbegeerde titel. Patisserie De Rouw

Diny Minkels-Kappen met het brood-assortiment van Bakkerij Minkels aan het Maaskantje bij Den Dungen.)

uit Vught werd tweede en de derde prijs ging naar Bakkerij Buijssen uit Oeffelt.

Zoals meer gerechten is het worstenbroodje waarschijnlijk uit armoede ontstaan. Slachtrestanten varkensgehakt werden rond Kerstmis verwerkt in zelfgebakken brood. Zo ontstond de lekkernij die voor veel Brabanders vooral bij Kerstavond (na de nachtmis) en Oudejaarsavond thuishoort. Geleidelijkaan

heeft het worstenbrood zich ook een plaats verworven op de uitgebreide ontbijttafel en soms wordt het tegenwoordig als snack geserveerd.

In 1999 won bakker van der Kley uit Breda en in 1997 was bakker Lamers uit Heesch worstenbrood-winnaar. De wedstrijd vindt plaats in De Rosep in Oisterwijk en wordt sinds 1995 georganiseerd door Frank van der Streek en hotellier Henk Verhoeven.

Persoonlijk zweren wij bij de worstenbroodjes van Bakker Boogers uit Tilburg en die van Harrie Lunenburg uit Loosbroek.

In tal van advertenties wordt heden ten dage gewag gemaakt van Brabantse sfeer, Brabantse gemoedelijkheid, Brabantse gastvrijheid en een enkele maal struikelden we zelfs over Brabantse prijzen.

Wat de kwalificatie 'Brabants' precies inhoudt, wordt nergens uitgelegd, maar men mag aannemen dat het predicaat positief bedoeld en ervaren wordt.

Wij kunnen u met geen mogelijkheid zeggen hoe Brabants de feestelijke koffietafel eigenlijk wel is. We kunnen slechts constateren dat het een gevestigd begrip is, dat velerlei invullingen kent.

Brabants... In dat verband passeerde onlangs het een en ander.

De oratie van prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld, waarmee hij op 11 februari 2000 zijn leerstoel 'Cultuur in Brabant in sociaal-wetenschappelijk en historisch perspectief, met inbegrip van de volkscultuur' aan de KUB aanvaardde, deed merkwaardig veel stof opwaaien. Zijn pleidooi voor ontmythologisering van het beeld van Brabant was immers helemaal niet zo nieuw als de kranten deden voorkomen. Voor hem hadden Paul Kuijpers en Cornelis Verhoeven al bij herhaling de Brabantse identiteit aan de kaak gesteld. Het Bourgondische imago dat de VVV in Brabant zo graag promoot, bestaat volgens genoemde autoriteiten niet. De Brabander is volgens hen helemaal niet zo gemoedelijk en de ingeboren Roomse blijheid is een farce.

Er worden hardnekkige romantische waarde-oordelen en geïdealiseerde clichébeelden verbonden aan Brabant die het gewest onrecht aandoen.

Toch is het zeker zo dat de mensen in Brabant anders met elkaar omgaan dan elders in het land. Men is er over het algemeen wel gemoedelijk en men weet

te relativieren, maar daarnaast wordt er hard gewerkt om met de tijd mee te gaan.

Tot slot willen wij nogmaals zeggen: 'dat het U moge bekomen!' en indachtig de nieuwe tijd willen we besluiten met een eigentijds Brabants koffietafelgedichtje:

Leve de dood!

*Als ik uit deze wereld ben,
verlost van alle leed en pijn,
wil ik niet meer begraven zijn.
Nee, cremeer me, als ik 'm smeer,
want met wind en wat geluk
ben ik dan al eer
weer thuis dan zij,
die op mijn koffietafel zijn.*

(Geschreven door Cor Swanenberg voor de expositie 'Feest over de dood' van Nelleke de Laat in Museum Kempenland, 1998.)

Brabantse Koffietafel

Wa t'r zoal opgeschupt zal worre:

Urst 'n Brandewijntje mi 'n kluntje

Kumke soep mi vlis en gruunte

Melluk mik, Terwe mik

Mik mi rezijne en krente

Oermik en suikermik

Roggebrood mi zoere zult

Beskuit en Pipperkoek

Gekokle ham, Metworst

Verekesvlis, Bief

Balkenbrij, Koikes

Bloedworst mi Eppelkes

Gezout vlis uit de skouw

Gekokt eike, Jonge kees

Sjem, Hagelslag en Goei Botter

Koffie, thee en romme

Appels, peere, banaone

Dè 't oe mag bekomme, wor!!

De Brabantse koffietafel zoals die in 2000 geserveerd werd in de Vorstenburgh in Uden. (De onderstreepte zaken horen er eigenlijk niet in thuis.)

LITERATUUR- EN LUISTER- VERWIJZINGEN

Literatuur:

- D. ten Berge, Saprístie! Van Agt, Amsterdam-Brussel, 1982.
- Johan Biemans, Brabantse humor op klompen, Hapert, 1983.
- A.P. de Bont, Dialect van Kempenland, Assen, 1962.
- Wim van Boxtel, Brabants Bont Sprokkels, Tilburg, 1981.
- Jan Bruens, Spul van de Rul, 's Hertogenbosch, 1976.
- Jan Cartens, Een Roomsche Jeugd, Amsterdam-Brussel, 1980.
- Antoon Coolen, Kinderen van ons volk, Hilversum, 1928.
- Antoon Coolen, Herberg in 't Misverstand, Rotterdam, 1939.
- Bernard van Dam, Oud-Brabants Dorpsleven, Oisterwijk, 1972.
- John Damen, Kijk op Den Bosch, 1981.
- Ivo van Dinther, Mee de deur in den herd, 's Hertogenbosch, 1980.
- Drs. E. Endt, Bargoens Woordenboek, Baarn, 1974.
- Netty Engels-Geurts, Mei-wijn, saliemelk, gemberbier, Maasbree, 1981.
- Wil en Netty Engels-Geurts, Ons dagelijks brood zelf bakken, Best, 1983.
- Drs. C. Fontein, 'Ik mèn dat 't vort zat is', Oss, 1978.
- Wim van Gompel, Harrie Franken, Frans Hoppenbrouwers, Kroniek van de Kempen 1982, Hapert, 1983.
- Kim Grove, Liefde is ... 4, Amsterdam, 1978.
- Frans Hoppenbrouwers, 'n Snee irluk brood út de Kempe, Hapert, 1981.
- Geert Hüsstege, Zo herinner ik mij Brabant, Helmond, 1980.
- Alfons Ising, Brabantse Schuttersgilden vroeger en nu, Maasbree, 1983.
- Willem Iven, Lind dè is de sgonste plats, Leende, 1974.
- Willem Iven, Schuttersgilden in Noord-Brabant, Helmond, 1983.
- Willem Iven. Miet andermaal verteld. Vught, 1980.
- Ben Janssen, Luste gullie koffie?, Maasbree, 1981.
- F.N. Jansen, Gewoonten en Gebruiken rond 1900 in Rooi, (manuscript), Oss, 1959.

Henriette Kegge, Toendertijd, 's Hertogenbosch, 1979.

Jan Kersten, Oeteldonk, ik hou van jou, 's Hertogenbosch, 1980.

Klein Bosch Verhalenboek, 's Hertogenbosch, 1975.

Norman Kolpas, Het goede leven, Koffie, Utrecht-Antwerpen, 1977.

Toon Kortooms, Mijn kinderen eten turf, Utrecht, 1959.

K. Ter Laan, Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, Den Haag, 1973.

R. Lotgering-Hillebrand, Wij bakken zelf, Amsterdam, 1932.

Sientje van Mierikshoven, 2, Trubbels, 's Hertogenbosch, 1980.

Jan Naaykens, Leer mij ze kennen... de Brabanders, Vught, 1978.

Jan Naaykens, Noord-Brabant in grootvaders tijd, Den Haag, 1978.

J. H. Nanninga, Brood- en gebaksvormen en hunne beteekenis in de Folklore, Den Haag, 1932.

Noordbrabants Schrijversboek 1980, 's Hertogenbosch.

Noordbrabants Café en Bar Boek, 1978, Amsterdam.

U. Norman, Brood om in te bijten, Laren, 1974.

NOS, 58 miljoen Nederlanders en hun voedsel, Amsterdam, 1977.

Nan Oomen, Aerpel in't potje, Maasbree, 1982.

Anton van Oirschot, Het Land van de Brabanders, Hoorn, 1975.

Willem Jan Otten, Een man van horen zeggen, Amsterdam, 1984.

Nol van Roessel, Geestig Geloof, Helmond, 1983.

Jan Schellekens, Met twee benen in een broekspijp, Zeist, 1975.

C. Scholte-Hoek, Het gastmaal en de tafel in de loop der tijden, Amsterdam-Brussel, 1965.

Bert Stevens, Koffie mee sekraai, Waalwijk, 1978.

Stichting Brabantse Dag, Van water tot wijn, van korsten tot pasteien, Hoofddred. Anton van Oirschot, Heeze, 1979.

Stichting Kek Liemt, Van Liemt en de Boeremert, Zaltbommel, 1981.

Dr. F. A. Stoett, Nederlandse spreekwoorden en gezegden, Zutphen, 1974.

Cor Swanenberg, Van Oorlog, Overvloed en Onvrede, Maasbree, 1981.

Cor Swanenberg, Boerrejonges Krintemik, Berlicum, 1981.

Cor Swanenberg, Dur de bank hene, Berlicum, 1983.

Cor Swanenberg, Laacht 's Lekker, Maasbree, 1983.
Carel Swinkels, De wegenwacht is altijd vriendelijk, Brugge, 1972.
Thieu Sijbers, Achterum binne, Helmond, 1981.
Kien Timmermans, Rond de Plattebuis, een portret van Cia van Boort, Oosterwijk, 1978.
Jos van Tinuskus, Um de fluit en den duit, Heeswijk-Dinther, 1981.
Gerard Ulijn, Oe toch!, Megen, 1981.
Jace van de Ven, Mijn tragische ziekte en dood, 's Hertogenbosch, 1978.
Cornelis Verhoeven, Zonder een Zucht, Zaltbommel, 1983.
Cornelis Verhoeven, Cor Swanenberg, Nelleke de Laat, Den Bosch van binnen en van buiten, Venlo, 1984.
H. Welters, Feesten, Zeden, Gebruiken en Spreekwoorden in Limburg, Maasbree, 1982.
Jan Wintraecken, Bloed op de vechtmat, Maasbree, 1982.
Lodewijk van Woensel, Soldaotebabbels, Eindhoven, 1975.
Jo Wouters, Het Brabant van toen, 's Hertogenbosch, 1981.

Langspeelplaten:

Peter Aarts, Vur wa me lief is, Lierop, 1980.
Huub van Eijnthoven, Brabander ben ik, Weesp, 1978.
Huub van Eijnthoven, Vur jou van men, 1982.
Peter Haans, Muzikale Momenten uit Brabant, Venray, 1980.
Peter Haans, Brabant van de zonnige kant, Oss, 1983.
Jo Hoogendoorn, e.a., D'n goeien aowen téêd in Brabant, Goirle, 1979.
Ad de Laat, Brabant ge veraandert, Oss, 1979.
Ad de Laat, Vandaag d'n dag, Oss, 1982.
Gerard van Maasakkers, Komt er mer in, Nuenen, 1978.
Gerard van Maasakkers, Onderwege, Heelsum, 1982.
Arie van Roozendaal, Eindhoven, 1980.
Thieu Sijbers, In Zand geworteld, Lierop, 1983.
Thieu Sijbers, Speulenderwijs, Lierop, 1980.
Cor Swanenberg e.a., Boerrejonges Krinternik, Oss, 1982.

cd's:

Ger Coppens: Vanbinnenuit, 1990.

Goeien ammezuur, 1998.

Goeie kost, 1999.

Lya de Haas: Stille taal, 1998.

Henk Habraken: Anders as anders, 1999.

Lambert van Hintum: Geluk, 2000.

Hurt 's efkes hier, 1994.

'n Toerke Brabants, 1996

Cor Swanenberg en Jo van Heeswijk: D'n Bosch is zó schön, 1998.

Aanvullende literatuur:

Ant. v.d. Elsen: Udense vertellingen (In den hoek van 't vuur), Uden, 1977.

Paula Franken, Outer over op, Enschede, 1996.

Giel van Gastel op z'ne praotstoel, Enschede, 1997.

Kees van Kemenade/Paul Spapens: 365 Heiligendagen, Eindhoven/Hapert, 1993.

Chris Kerkhoff: Wa verskes, wa möpkes en nog wat ànder gewawwel, Enschede, 1999.

Janus Kluijtmans en Jan Naaijken: Het dorp van onze jeugd, Hilvarenbeek, 1999.

Peter Nissen: Met de dood voor ogen. In Alledaagse Dingen, 1996.

Gerard Rooijakkers: Rituele Repertoires, Nijmegen, 1994.

Ad Rooms, Herinneringen aan het Rijke Roomse Leven II, Enschede, 1997.

Leo Sikkers, Aachteraf bekeke, Drunen, 2000.

Frans Verschuren, Tètte-leurs Woordeboek, Etten-Leur, 2000.

Nelleke de Laat en Cor Swanenberg maakten al eerder tezamen enkele boeken. Voorheen was het dan altijd zo, dat zij de illustraties voor haar rekening nam en hij de tekst. Deze keer hebben beiden echter voor de tekst gezorgd.

Koffie van de laatste tijd

De koffiezetapparaten en automaten vertonen de laatste tijd steeds meer variatie. Cappuccino is in en wordt de meest dominante koffievariant.

Na de invoering van de euro als betaalmiddel is de prijs van het kopje koffie over het algemeen gestegen. Gewone koffie en koffie verkeerd kosten bij de meeste etablissementen ondertussen € 1,60; cappuccino en espresso € 1,80. Décafé of cafeïnevrije koffie kost rond € 1.85. Wiener Mélange is meestal ca. € 3,--

De koffie-likeur-combinaties zijn veel prijziger: voor Irish en French coffee wordt vaak € 4,50 en meer gevraagd.

De Nederlandse koffiecultuur wordt steeds gevarieerder. Er verschijnen steeds meer koffiecafés waar men allerlei soorten koffie kan genieten. De naam coffeeshop wordt daarbij gemeden, want daarvan is het imago al te vaak verbonden met drugs.

Er wordt wel eens beweerd dat koffie schadelijk voor de gezondheid zou zijn. Natuurlijk is overmatig gebruik niet goed voor de gezondheid, maar dat geldt voor overmaat in het algemeen. Een kop koffie bevat tussen de 60 en 100 milligram cafeïne. Een kopje thee bevat 20 tot 50 milligram theïne. Bij normaal gebruik zijn deze hoeveelheden voor een gezond mens onschadelijk. Koffie dient beschouwd te worden als een opwekkende drank. Een verkwikkend kopje koffie maakt de drinker oplettender, beter geconcentreerd en zelfs vitaler. Studies hebben uitgewezen dat matige consumptie van koffie het risico voor hart- en vaatziekten niet verhoogd. Bovendien kan koffie dieetondersteunend werken: dagelijks een paar koppen zwarte koffie verhogen het calorieverbruik, zonder zelf calorieën aan te leveren. Tevens verhoogt cafeïne het vetverbruik in het lichaam.

In veel West-Europese landen is koffie de meest populaire drank. Het koffiegebruik ligt boven de veertien jaar vaak rond de 90 procent. Nederlanders drinken gemiddeld 3 à 4 kopjes per dag, dat maakt 152 liter per persoon per jaar. Zo'n 92 procent van de Nederlanders boven de veertien drinkt koffie, 40 procent daarvan doet er melk en suiker in. (De Nederlander drinkt gemiddeld 95 liter thee per jaar. Dat is 2 kopjes per dag.)

In de Scandinavische landen is het koffiegebruik nog hoger. Mineraalwater scoort in de meeste landen bij koffie vergeleken maar 85 procent en bier 70. Daarbij hangt de kwaliteit van koffie af van drie factoren: van de koffiemelange, het geroosterde product en de manier van toebereiding. Voor een goede kop koffie heeft men zes tot acht gram koffiëpoeder of twee gram losse koffie nodig. Een belangrijke rol speelt ook het water dat gebruikt wordt. Wanneer het water hard, kalk- of chloorhoudend is, zullen de aromatische stoffen veel moeilijker of niet oplossen.

Koffieregels

Goede koffie mag nooit worden opgewarmd en niet langer dan een half uur warm gehouden worden. Doet men dat wel dan 'slaat hij om' en verandert de smaak volledig. De aanbevolen temperatuur waarop koffie warm gehouden moet worden is 80 graden Celsius. In geen geval mag oude koffie met versgezette vermengd worden, want dit vermindert het aroma in sterke mate.

Gouden regels voor het zetten van een prima bakje zijn:

Gebruik vers water. Zorg dat de pot goed schoon is. (Ook koffiezetapparaten moeten regelmatig gespoeld worden.) Geur en smaak ontwikkelen zich het best in water van 95 graden, net van de kook dus. Bij het serveren moet de temperatuur van de koffie 75 graden of meer zijn. (Wilt u de koffie warm houden, (niet langer dan een half uur) doe die dan in een isoleerkan en zet hem nooit op een warmhoudplaatje.)

Een schepje van 6 gram koffie per kopje (125 milliliter) beantwoordt aan de favoriete smaak van de meeste mensen. Met een pak koffie van een pond kun je ruim 80 kopjes zetten.

Koffie is lekker en koffiedrinken is gezellig, klinkt de slogan.

De Vereniging van Nederlandse Koffiebranders en Theepakkers geeft informatie via brochures en op internet: www.koffiethetee.nl

IS DE KOFFIETAFEL BRABANTS?

Wat is dat toch? Waarom wordt er door zogenaamde autoriteiten altijd zo minderwaardig gedaan over de Brabantse koffietafel. ‘Och, dat zou maar een uitvinding zijn van de provinciale VVV. Het zou een poging tot promotie zijn van Van Lanschot in Den Bosch. ‘Brabantse koffietafel’ zou voor het eerst als term pas voorkomen bij de onthulling van het beeld van Breughel in de jaren twintig...’

Dat is toch veel te veel eer voor de VVV?

De Brabantse koffietafel is natuurlijk **wel** eeuwenoud; zij wordt al afgebeeld op de schilderijen van Breughel! Dat er toen nog geen koffie bestond, is een weerbarstige kleinigheid.

Onze voorouders brachten bij hun feesten het beste op tafel en daar hoorden zeker de zware gerechten als balkenbrij, zult, kaantjes en beuling bij. Wij hebben het aan den lijve mogen beleven bij onze grootouders en ouders en zij deden wat de generaties voor hen deden. Bij feesten hoorden de beste gerechten van eigen makelij. In het arme gewest dat de provincie Noord-Brabant was, kwamen geen culinaire luchtigheden ter tafel, maar wel stevige boerenkost van eigen slacht. Daar had men zijn uiterste best op gedaan en dat was hun **eigen** koffietafel en zij woonden in Brabant! Dat was en is de Brabantse koffietafel en zo hoort die te zijn.

‘n Bèkske koffie

*Vat op tijd 'n lèkker bèkske koffie
mi wa romme en 'n bietje zuut 'r bij
Gò efkes zitte vur 'n goei tas koffie
't bèkske leut makt alleman wir blij
Vat op tijd 'n lekker bèkske koffie
mi wa romme en 'n bietje zuut 'r bij
Gò efkes zitte vur 'n goei tas koffie
't bèkske leut brengt mense dichterbij*

*Hier in Brabant zen we't wèl gewend
Ge kregt 'r koffie wor ge òk mar bent
't hoeft nie laang te dure
efkes blaoze en wa ruure
zòdè ge d'r wir tege kunt*

*Van begraffenis tot trouwerij
de koffie hurt 'r alted bij
Is't vandaag 'n bèkske troost
mèrrege bringe we 'nen toast
Wa moesse we toch doen zonder dè grèij*

*Vruger waar't koffie mi sekrèij
'n schepke Buisman din ons mam 'r bij
Koffie kregde vandaag d'n dag
as Cappuccino of as Hag
't buurte dè kregde d'r gratis bij*

Liedje van Annelieke Merx op haar CD ‘Leeveslust’, nummer 12 in de reeks ‘Brabants op z’n Best’. Tekst: Cor Swanenberg.

INHOUD

Voorwoord	5
Mijn "koffietafel"- herinneringen	9
De koffietafel in Den Dungen	15
Interview in de Meierijse Kar te Berlicum	21
Anekdoten uit de bakkerij en aanverwante!	25
Uit: Het Brabant van toen... ..	29
Poging tot promotie	35
Citaten over de Brabantse koffietafel	37
Begrafenis en koffietafel	43
Leve de koffie!	65
Koffiedrinken	73
Koffie zat	75
Uitdrukkingen en woorden die m.o.m. in verband staan met de koffietafel, e.d.	105
Anekdoten e.d.	113
Recepten, enigmate verwant met de Brabantse koffietafel	123
Nawoord	129
Literatuur- en luisterverwijzingen	135
Koffie van de laatste tijd.....	139
Is de koffietafel Brabants?	141
'n Bèkske koffie.....	142

